ARTUR GOROVEI

CRUZIMI

IAȘI
EDITURA „VIAȚA ROMÎNEASCĂ" S. A.
1921

PREFAȚA

Cruzimi ?...

Lucruri vechi, tipărite în diferite reviste.

Vechi, în adevăr, dàr nouă totdeauna, până ce moravurile noastre, intrate în o perioadă nouă de transformare, se vor cristaliza în forma ce va fi să capete, în urma tulburării prin care trecem.

Cruzimi, *pentrucă am dat la iveală un putregaiu pe care politicianii interesați îl zugrăveau ca pe un bulgăre de aur, și ne făceau să credem că lacrimile ce curgeau din ochii celor care priveau rugători, erau stropii din șampania cu care politicianii se patriotizau.*

Sînt cruzimi, *care adeseori au revoltat pe bunii noștri patrioți, nu pentrucă s'au comis, ci pentru că le-a dat cineva în vileag. S'a găsit un profesor universitar, un filozof, care a scris și m'a învinuit că nedreptățile făcute țăranilor din Mălini, care i-au îmboldit să se miște în 1905, și din care* o *parte le am arătat în articolul „In ajunul răscoalelor", sînt un prilej pentru a-mi dezvolta ideile mele...* anarhice.

Trăim în agonia unei lumi care se stinge; o *lume pe care unii o regretă, alții o blastămă.*

Cine are dreptate ?

Şi unii şi alţii cred că lumea trebue îndrumată pe altă cale ; şi unii şi alţii pretind că au găsit soluţia să se recomande ca mîntuitori ai omenirii.

Pe cine să credem ?

Cum a fost condusă lumea dintre Carpaţi, Dunăre şi Prut, cei interesaţi vor gasi cîteva pilde în aceste cruzimi, *care cuprind numai adevărul.*

Şi dacă adevărul *este* crud, *asta nu e vina mea*

Artur Gorovei

18 Octombrie 1920.

In ajunul răscoalelor

Ca un vifor care prăpădeşte lumea, au trecut răscoalele peste ţara noastră, şi toată lumea le-a uitat. Cei dăunaţi primesc despăgubiri; pe marginile drumurilor cruci singuratice îţi arată locurile unde au fost asasinaţi cei presupuşi răsculaţi. Altfel nimic nu s'a schimbat din rostul treburilor.

Ţăranilor, pe care acum toţi politicianii îi tînguiau, li s'a făgăduit dreptate şi legi bune. Cumintele făgădueşte... Legi s'au făcut, un nămol de legi, care de care mai deochiată, iar „Dreptatea", ţăranul ştie bine că „nu trage în gazdă la slujbaşi".

S'au făcut alegeri generale. S'au ales deputaţi care să făurească legile menite să coboare raiul pe pămînt, dar ţăranilor nu li s'a dat voe să-şi exerciteze dreptul de vot. Tot primarii şi jandarmii i-au adus, în cîrduri, în oraşele de reşedinţă, tot printre şiruri de soldaţi au intrat alegătorii în sala de vot, şi tot

acei indicați la *Centru* au fost proclamați deputați ai țărănimii.

Toate s'au uitat, cași cum răscoalele n'ar fi fost.

Un singur lucru a mai rămas în amintirea politicianilor noștri, din timpul răscoalelor: *instigatorii.*

Răscoale, fără instigatori în carne și oase, nu se pot naște, cred politicianii. Și rînd pe rînd, ei se arată cu degetul ca instigatori.

In adevăr, a fost un mare instigator; dar acest instigator a lucrat de veacuri întregi, la lumina zilei, in fața și în auzul tuturora, din îndemnul tuturor guvernelor, și subt protecția tuturor legilor.

Acest instigator este starea de mizerie a țăranului nostru, datorită exclusiv politicei nesocotite, pe care au făcut-o totdeauna partidele noastre politice istorice, pe care o fac și astăzi și pe care nu ar putea să nu o facă, pe cîtă vreme va rămîne aceiași temelie pe care se reazimă alcătuirea noastră socială.

Răscoalele din 1907 nu au fost ceva întîmplător în viața noastră.

Cînd se vor cunoaște cu amănuntul condițiunile de traiu ale țăranului; cînd se vor strînge și se vor coordona mulțimea de documente, cărora nu li se dă importanța cuvenită, numai atunci un istoric iscusit și nepărtinitor, va putea demonstra, ca într'o problemă de algebră,

cum împrejurările în care a trăit țăranul nostru, au trebuit să determine răscoalele din 1907.

Ca titlu de document voiu istorisi ceiace știu, prin mine însumi, despre niște lucruri petrecute în ajunul răscoalelor.

* * *

Eram prefect al județului Suceava.

In ziua de 10 Octombrie 1905, inspectorul comunal al plășii Mălini face cunoscut Prefecturii că locuitorii din comuna Mălini s'au răsculat, și că adunîndu-se în mare număr, după ce au sechestrat pe primar în locuința sa, au năvălit în localul Primăriei, punînd stăpînire pe el, scoțînd personalul afară și luînd cheile. Inspectorul comunal conchidea că fața cu această „întrunire sedițioasă“, care a început a lua forma unei rebeliuni, e în absolută neputință de a împiedica dezordinea, și că intervenția forței armate este absolut necesară.

Intervenirea forței armate!

Cunoaștem și omul și sistemul.

Cu doi ani mai înainte lucrînd ca judecător de instrucție, refuzasem a mă duce, cu forța armată, după cererea aceluiași inspector comunal, în comuna Rădășăni, unde — pretindea el — locuitorii erau în compleectă stare de revoluție.

Revoluția care l persecuta pe inspectorul co-

munal, era zvonul răspîndit că locuitorii din Rădășăni ar avea de gînd să-l desmierde, fiindu-le foarte drag, din niște pricini știute de ei.

Sistemul și rezultatele intervenirii forței armate, în asemenea împrejurări, le cunoșteam încă din anul 1894, cînd—fiind magitrat la tribunalul din Bîrlad, în timpul răscoalelor din județul Tutova—mi-a fost dat să constat, prin mine însumi, cum cei chemați să liniștească lucrurile, ațîțau pe săteni să comită fapte, de multe ori pretinse delicte, numai pentru a se da prilej armatei, devenită o bandă de vandali, să săvîrșească cele mai revoltătoare schingiuri și acte de vandalism adevărat hunic.

Cunoscînd, deci, și omul și sistemul, nu am găsit necesară intervenirea forței armate.

Inspectorul comunal, însă, a raportat direct cazul parchetului, și procurorul a cerut și obținut, nici mai mult nici mai puțin, decît un batalion de soldați, cu care a plecat la fața locului.

Se înțelege că m'am dus și eu.

Pe cînd se aprindeau lumînările, sunetul lugubru al gorniștilor anunța că armata a intrat în sat.

Imediat s'a înjghebat un adevărat consiliu de războiu.

Inspectorul comunal era de părere să se ocupe, în timpul nopții, toate cîrciumile din sat, să se înconjoare localul primăriei cu un cor

don de soldați, și să se ridice din locuințele lor, pe capii răscoalei, a cărora lungă listă, compusă din patimă, o și prezintă consiliului.

De aceiași părere era și procurorul.

Capii răscoalei !...

Cunoșteam și acest cîntec.

Maiorul, om serios și cumpătat, a adus înaintea noastră pe șeful de garnizoană, pentru a ne da lămuririle necesare.

Din spusele acestuia rezulta că nu se petrecuse, în comună, nimic extraordinar ; oamenii se împrăștiaseră pe la casele lor, dîndu-și cuvîntul să se întrunească a doua zi dimineață, în curtea primăriei, pentru a vorbi cu d. prefect ; prin cîrciumi se aflau numai cîțiva căruțași, și în tot satul era liniște.

A doua zi dimineață, țăranii așteptau în curtea primăriei.

Insoțit numai de comandantul batalionului, am plecat spre primărie, cu toate protestările inspectorului comunal și ale procurorului care și vedeau lucruri îngrozitoare ; țăranii mă vor pune cu deasila în fruntea lor, pentru ca soldații să nu poată trage în ei, și astfel se vor deda la acte de violență, la crime.

Halucinațiile aceste au dispărut cînd țăranii ne-au primit în mijlocul lor, cu capetele descoperite și în liniștea cea mai mare.

Unul din ei mi-a dat cheile dela localul primăriei, explicîndu-mi că, de vreme ce primarul

şi ceilalţi funcţionari fugiseră, lăsînd primăria pustie, pentruca nu cumva, lipsind ceva din lăuntru, să se dea vina pe ei, ţăranii au încuiat localul, au luat cheile şi au pus, peste noapte, paznici dintre dînşii, care să răspundă de orice s'ar întîmpla.

Peste cîteva minute toţi acei chemaţi să restabilească ordinea, erau în primărie, unde venise însuşi primarul, despre care se raportase că era sechestrat în locuinţa sa.

Şi ţăranii au început să-şi spue păsurile.

* * *

Pricinile de nemulţumire ale sătenilor din comuna Mălini erau prea multe, şi origina lor datează demult, dela întemeiarea chiar a statului nostru. Un singur cuvînt, însă, ar putea să le rezume pe toate : *nedreptatea*.

Şi, în adevăr, pare că *nedreptatea* este privilegiul cu care toate partidele noastre politice şi toate guvernele care s'au perindat la cîrma ţării, au înzestrat pe cetăţenii Romîniei care trăesc afară de raza oraşelor.

Erau peste 500 de ţărani, adunaţi în curtea primăriei, mulţi însoţiţi de neveste, iar unii chiar de copiii lor. Şi toţi au avut a se tîngui de ceva.

Dintre dînşii au venit unii să se plîngă în contra perceptorului.

Un țăran a prezintat două chitanțe, din care se constata că perceptorul i-a încasat, cu una din ele, dările pe trimestrele *Ianuarie* și *Aprilie* 1905—1906, iar cu a doua chitanță i-a încasat dările pe trimestrele *Ianuarie*, *Aprilie* și *Iulie* 1905—1906. Acel țăran plătise, prin urmare, de două ori dările pe trimestrele Ianuarie și Aprilie ale aceluiași an.

Perceptorul, întrebat, nu a putut da nici-o explicație, și nu i s'au putut vedea registrele pentru a se controla ce sumă era trecută în cotoare, ca încasată cu acele chitanțe. Desigur, în cotorul chitanței a doua era trecută numai darea pe trimestrul Iulie.

Alt țăran se plînge că a plătit perceptorului 18 lei 80 bani, bir, în vara anului 1905, și în loc de a-i elibera chitanța cuvenită, i-a dat trei chitanțe: una din 15 Decembrie *1896* și două din 12 August *1899*, toate trei pe suma de 12 lei.

Chemat să dea lămuriri, perceptorul arată că nu a putut încasa, la timp, dările dela acel țăran; că Administratorul financiar l-a silit să achite el acele dări, tăindu-i chitanțele respective; că un timp el n'a mai fost perceptor în acea comună, și că abia acum i s'a prezintat ocazia să-și scoată banii dela țăran.

Pentru ce însă în loc de 12 lei i-a luat 17 lei 80 bani?

Țăranul arată că pentru a și plăti datoria

către perceptor, l'a slujit doi ani de zile; perceptorul nu tăgăduește și pretinde că țăranul, nici cu aceasta, nu s'a achi at de l, și că i este și a um d tor din acea af ei e.

Citez. numai aceste două cazuri, din multele care s'au petrecut, ca fiind t pul s's emului.

Ceiace s'a pet ecut la Mălini cu per epto-ıul care-și adun ave ea în acest mod, se petrece pretutind i între Dunăre și Carpa i; și aceste nedreptăți nimeni nu le ascultă, cînd se tînguesc țăranii și nimeni nu le a ascultat pe ale celor din Mălini, pentrucă perceptorul era... alegător în colegiul I de Cameră și făcea parte din clientela politică a unor anumite personaje cu multă vază în lumea oficială.

Alți țărani și-au plîns alte nevoi.

Mai în fiecare an se făceau diferite schimbări la drumurile din comună.

Venea cîte un conductor, găsea necesar să îndrepte un drum, vechiu, sau să facă unul nou; scotea îndată oamenii la lucru, și începea să dărîme garduri, să tae copacii, ca să-i iasă linia dreaptă. Li se lua locuitorilor, prăjini întregi din grădina casei, fără a fi întrebați, fără a fi despăgubiți.

La orașe nu se ia un centimetru de pămînt fără a se plăti desp gubiri fabuloase — avem atîtea pilde; la țară se ia tot, dacă este nevoe, fără nici o despăgubire și, dacă țăranul protestează, e dat în judecată pentru ultraj, e

bătut de primar și jandarm și e condamnat de judecătorii pe tru care afirmările făcute de un jandarm, într'un proces verbal, sînt mai presus de orice adevăr.

Nu era d tul că țăranii d n comuna Mălini fuseseră depos dați, cu călcarea legii, de pămîntul necesar pentru șosele; un ministru hotărîse că șoselele trebue să aibă zone largi și îndată inginerii au mai tăiat, din pămînturile țăranilor, cîte trei metri de fiecare lature a șoselei, adică șase metri în lățime, tot în mod samavolnic și tot fără ni i-o despăgubire. Și țăranii au înghițit această samavolnicie și au încrestat, pe răbojul suferințelor lor, încă o nedreptate.

Altă cauză de nemulțumire era următoarea: Comuna Mălini e comună mare; numai satul Mălini, cu o vatră de 211 fălci, are aproape la 800 de suflete. In comună erau vre-o 13 cîrciumi și 12 dughene; nici un țăran însă nu putea să aibă cîrciumă, nici să deschidă o brutărie, pentrucă acestea erau privilegiul unui si gur evreu naturalizat și erau privil giul l i, pentrucă și el era... alegător în colegiul I de Cameră.

In sate, ca și în orașe, consiliile comunale sînt niște parodii și voința primarului e singura lege.

Primarul din Mălini era un adevărat satrap. Fiu de țăran, acest primar, schimbîndu și

portul, pentru a se îmbraca în haine „nemțești", și-a schimbat și sufletul. Văduva care venea să i-se plîngă de o nedreptate; bătrînul infirm care venea să-i ceară un sfat; obijduitul care venea să se tîngue contra unui cotropitor, toți erau dați afară din primărie, cu cuvinte de ocară. Numai acel protegnit de perceptor sau de cîrciumarul privilegiat, numai acela putea vorbi, numai acela era ascultat și satisfăcut.

Astfel fiind, cui s'ar fi dat autorizație de a deschide o cîrciumă în Mălini, s'au de a fabrica pîne, dacă privilegiatul s'ar fi opus!

Luni întregi a stat neînregistrată cererea unuia de a i se da autorizație să deschidă o cîrciumă. A trebuit să dau ordin anume ca cererea să se înregistreze, iar cîrciuma nu s'a mai deschis.

Primarul era atotputernic și nimeni nu se putea atinge de el, pentrucă și el era... alegător în colegiul I de Cameră.

Primarul, perceptorul, cîrciumarul privilegiat, toți alegătorii în colegiul I de Cameră, erau forța electorală a unui oarecare personaj, cu care erau în strînse legături, asupra naturii cărora se vorbeau multe și se știau multe.

La rîndul său, acest personaj era clientul unei dualități politice rău formate, doi oameni-„sacrés" ai partidului conservator, care formau o adevărată companie de exploatare.

Ţăranii din Mălini, cărora de atîta vreme li se impunea acest primar, pe care nimeni nu-l voia şi pe care toţi îl urau, aşteptau, ca o mîntuire, ceasul în care vor scăpa de el.

Cupa nemulţămirilor era plină; o picătură mai trebuia numai pentruca simpla nemulţămire să ia o formă mai acută, să se manifeste prin ceiace se numeşte răscoală.

Şi picătura aceasta căzuse în cupa plină.

Se făcea recensămîntul general.

In comisiunile comunale trebuia să figureze şi cîte un delegat din partea contribuabililor.

Firesc lucru era ca acest delegat să fie unul din locuitorii mai impuşi din comună, om care să cunoască, în toate amănunţimile, nu numai nevoile sătenilor din fiecare cătună, dar să cunoască puterea de producţiune a pămîntului din diversele părţi ale comunei, ca astfel, dînd comisiunii toate lămuririle necesare, aceasta să poată aprecia venitul pămînturilor după o normă oarecare.

Ca delegat din partea contribualilor din comuna Mălini, primarul a recomandat pe un idiot, care tot timpul cît a lucrat comisiunea, a stat la soare, pe scările primăriei.

Conform legii, primarul trebuia să aducă la cunoştinţa tuturor locuitorilor, zilele în care comisiunea va lucra în comună, pentruca locuitorii să-şi poată arăta îndreptările ce vor fi avînd. Primarul din Mălini nu a făcut a-

cest lucru ; nimeni nu a știut că lucrează o comisiune în comună și comisiunea a lucrat cum a voit

Și cum a lucrat comisiunea ?

Comisiunea de recensămînt, urmînd instrucțiunile date de administratorul financiar, a făcut o simplă operație de registre : a urcat cu opt lei venitul fiecărui hectar de pămînt. Și, fiindcă toată comuna Mălini era împărțită după vechiul recensămînt făcut și acela în mod arbitrar — în două categorii de pămînturi, unele impuse ca avînd un venit de 14 lei hectarul și altele de 18 lei, comisiunea le a urcat fără mare bătae de cap, pe unele la 22 și pe altele la 26 lei venit pe hectar.

Aceasta era o nedreptate nemaipomenită. Ordinul Ministerului de finanțe era ca proprietatea țărănească să fie urcată, la impozit, socotindu-se venitul lor ca venitul marei proprietăți. Ei bine, în Mălini se procedase într'un mod pe care nu știi cum să-l calificì.

Administratorul financiar, care visa recompense dela superiorii săi, a căror țintă era urcarea, cu orice preț, a veniturilor țării, se întrecea cu administratorii din alte județe în combinații fantastice și vexatoare. Comisiunea care lucra în comuna Mălini, crezîndu-se obligată să execute îndemnurile — ca să nu zic ordinele — administratorului financiar, a urcat pămînturile țărănești, la un venit de 22 și 26

lei pe hectar, pe cînd moşia boerească, proprietatea Domeniului Coroanei, era impusă numai cu un venit de 17 (*şaptesprezece*) lei hectarul.

Şi ce fel de pămînturi au ţăranii din Mălini şi ce pămînt este pe Domeniul Coroanei?

M'am dus de am vizitat înadins lanurile ţărăneşti şi m'am îngrozit. Am văzut pămînt impus cu un venit de 26 lei, pe care, printre stînci, creştea numai un fel de muşchiu, pe care vitele nu-l mînîncă, pe cînd pe Domeniul Coroanei se face cultură intensivă.

In impunerea făcută Domeniului Coroanei, comisiunea lucrase conform cu legea. Era la mijloc un contract de arendare, care nu putea fi pus la îndoială.

Dacă s'ar fi lucrat tot a a şi cu impunerile pămînturilor ţărăneşti, s'ar fi făcut dreptate şi nimeni nu ar fi murmurat. Comisiunea însă nu a voit să ţie în samă nici-unul din contractele ţăranilor, care erau la îndămîna tuturora.

Şi ce fel de acte aveau ţăranii?

Prin un contract autentificat la 8 Octombrie 1900, dată la care ţăranul din Mălini nu se gîndea să-şi pregătească acte speciale pentru recensămîntul din 1905, se arendase 50 prăjini, loc de fînaţ, cu *zece* lei pe an, ceiace face „12 lei şi 80 de bani hectarul". Cu un contract din 17 Martie 1903, tot autentic, se

arendase 60 prăjini pămînt de arătură, cu 10 lei pe an, adică 10 lei şi 80 bani hectarul. Cu un contract autentificat de tribunalul Suceava la 4 Februarie 1903, se vînduse o casă cu 90 de prăjini pămînt, din care 60 pr. loc de livadă în jurul casei, în vatra satului, cu 200 lei. Făcînd calculul, conform legilor financiare, după care valoarea unui imobil se află înmulţind venitul cu 20, se vede că venitul acestui pămînt cu casa depe el, era de 7 lei şi ceva hectarul.

Mă mărginesc a cita numai aceste pilde.

Aceste acte autentice, a căror sinceritate nu trebue să fie pusă la îndoială, nu au fost luate în samă de comisiune.

Se făptuise, deci, o mare nedreptate şi comisiunea lucrase cu o absolută incouştienţă.

*
* *

Astfel de fapte, care indignează orice suflet, nu erau oare cei mai dibaci instigatori, cărora se datoresc răscoalele din 1907 ?

*
* *

Pe cît de puţin zgomotoasă fusese cea întăiu manifestare a răscoalei din Mălini, tot aşa de uşoară a fost şi complecta ei potolire.

Ţăranii cereau ca comisiunea să revie asupra

impunerilor făcute. Le-am explicat imposibilitatea de a se satisface această cerere; și ei, țărani precum erau, au înțeles că oricîtă bunăvoință ar avea cineva de a se numi o nouă comisiune, care să facă o nouă lucrare, sau ca vechea comisiune să revie asupra unei lucrări făcute, nu se poate, întrucît legea nu îngădue asemenea lucruri. In schimb le-am făgăduit că voiu face un raport la Minister, arătînd care sînt plîngerile lor și că voiu stărui să se aducă îndreptările cuvenite.

Mulțumiți cu atîta, unii dintre țărani au început a se împrăștia. Cei mai mulți, însă, stăteau în curtea primăriei, foarte liniștiți, dar așteptînd parcă un rezultat, un răspuns care nu li se dăduse. Era pricina cu primarul. Obștea voia să fie alungați și primarul și consiliul comunal, care îngăduia pe un asemenea primar.

Le-am explicat și au priceput că e absurd a cere ca comuna să rămîe, o clipă măcar, fără consiliu comunal și atunci țăranii s'au mulțumit numai cu capul primarului.

Dreptatea acestei cereri era vădită și cu toate stăruințele inspectorului comunal care se lamenta că pierde pe cel mai bun primar din plasa sa, l-am sfătuit pe primar să-și dea îndată dimisia.

Cind această demisie a fost cetită în auzul tuturora, un „Ura!“ fără de sfîrșit a um

plut văzduhul și răsculații aceștea, pentru liniștirea cărora se adusese, în Mălini, gloanțe și baionete, s'au împrăștiat și peste cinci minute, în curtea primăriei, era liniște ca într'un mormînt.

* * *

Eu mi-am ținut cuvîntul. Cu raportul No. 3739, din 13 Octombrie 1905, am arătat ministrului de interne mizeriile îndurate de țăranii din Mălini, mizerii care au îndreptățit această răscoală.

Acest raport, însă, a avut soarta tuturor lucrărilor care au de scop satisfacerea cerințelor vre unor oameni așa ziși politici, sau ale unor alegători, dela voturile cărora atîrnă izbînda în alegeri.

Primarul a rămas bun dmisionat și nu a mai suferit altă neplăcere; perceptorul și-a urmat înainte sistemul de percepere a dărilor, deși cu adresa oficială, adusesem la cunoștința parchetului abuzurile acestuia; cîrciumarul cu monopolul, a rămas neturburat în „drepturile“ lui, fiindcă... tustrei erau alegători în colegiul I de Cameră; iar țăranii au rămas cași mai înainte, pentrucă... votează prin delegațiune.

Dornele

Bistrița spumegă în vale.

In față, se înalță Rarăul, cu Pietrele — Doamnei; de o parte se zărește Vatra Dornei, cu muntele Oușorul și coșul fumegînd al băilor; de alta Pietrosul, muntele primejdios cu creasta ascuțită, pe care anevoe calcă picior de om. Băda, cu pășunele-i mănoase și pîlcuri de brădeți, străjuește valea închisă între stînci.

Noaptea, mai cu samă, e feerie, aici în Dorna.

Uitat pe malul Bistriței, mă farmecă armonia valurilor ei pururi călătoare. E același cîntec șoptit de zeci de mii de ani, dar totdeauna nou, totdeauna dătător de melancolie dulce și netălmăcită.

Ziua, cînd te uiți în juru-i, și cînd asculți cele ce ți se spun, e așa de trist, aici în Dorna, încît parcă ai dori să fie noapte veșnică.

Intr'o vreme, și nu e mult de atunci, muntenii erau vestiți prin bogățiile lor Mun-

ţii erau plini de păduri, prin care păşunau cîrduri de vite nenumărate, şi se adăposteau atîtea stîni. Lemnăria, brînza, lîna şi sporul vitelor, erau izvoare nesecate de belşug. Astăzi, însă, totul s'a schimbat. Munţii sînt goi, pădurile s'au distrus, şi stîncile se încing de arşiţa soarelui.

Ce-i aşteaptă oare pe aceşti voinici de odinioară, deveniţi aşa de bicisnici şi la suflet şi la trup? Şi sînt bicisnici...

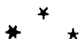
Omul cu stare, se simte mai inimos, altfel îşi duce traiul cînd ştie bine că nu are nevoe de nimeni, că în coliba lui găseşte totdeauna ceiace îi trebue, şi altfel îşi scurge zilele cînd, hărţuit de nevoi, se uită în toate părţile, aşteptînd să-i vie de undeva un ajutor, ori gîndind să nu vie de undeva vre-o lovitură.

Şi în starea aceasta de pe urmă, au ajuns locuitorii din toate părţile muntelui. Dacă nu sînt chiar în lipsă, nu mai au belşugul.

Şi din cauza stării economice mai proaste ca în trecut, şi starea fizică a muntenilor e în regres. Pe cînd, odinioară, oamenii dela munte erau vestiţi prin frumuseţă, prin putere şi prin statura lor neobişnuită în părţile cîmpului, astăzi cu greu vei găsi un tip de frumuseţă, arareori se pomeneşte despre vreun „sfarmă pietre“, iar talia muntenilor noştri s'a redus, la cei tineri, mai jos de mijlocie. Mi-a fost dat să asist la o recrutare şi am ră-

mas pe gînduri, văzînd starea tristă în care se află populaţia aceasta. Erau comuni în care, dacă s'ar fi aplicat riguros legea recrutării, ar fi trebuit să se scutească de serviciul militar, pe toţi tinerii. Aproape nici unul nu era destul de desvoltat, şi mai toţi purtau urmele unor boli nenorocite. In urma războiului din 1877, mai cu samă, cînd s'a stins floarea tinerimii noastre, această degenerare fizică a populaţiunii romîneşti s'a accentuat din ce în ce mai mult. Unde mergem pe această cale, e uşor de întrevăzut.

Şi e păcat.

Plouă. Munţii abia se mai zăresc prin perdeaua de picături care i învălue. In crîşma din Arini întră mereu muntenii, cu sumanele ude. Unii se pregătesc de drum, ţinînd toporul subsuoară, toporul, singura armă şi singurul instrument obişnuit al omului dela munte. Cu el se apară de fiară, cu el se răzbună contra duşmanilor, cu el se hrăneşte. Alţii vin dela lucru. Şi ce lucru! Inainte vreme, doar copiii dacă se jucau, tăind nueluşele aceste, poreclite brazi. Şi sînt nueluşe, faţă cu arborii seculari pe care erau obişnuiţi să-i doboare părinţii lor şi cei mai bătrîni dintre cei de astăzi.

Ii ascult vorbind. Toţi se tîngue, parcă ar fi lipsit din limba lor cuvintele de veselie. U-

nii se plîng că nu mai au nimic de tăiat în pădure, ceiace înseamnează că li s'a taiat şi lor hrana zilnică; alţii se jeluesc de necinstea negustorilor cu care au afaceri şi pe care îi protegueşte administraţia, dar toţi într'un glas, se plîng de purtările neomeneşti ale grănicerilor

Şi în adevăr, cele ce spun ei, sînt fapte şi desgustătoare şi de pus pe gînduri.

Ce a motivat pe cei mai mari, nu se ştie, sau vor fi ştiind numai ei, de au trimes tocmai aici, la marginea ţării, grăniceri recrutaţi de prin mahalalele sau împrejurimile Bucureştiului, oameni care, în afară de chipul omenesc, nu au nimic comun cu acei pe care au menirea — aşa se zice — să-i moralizeze. Aceşti *papugii*, precum îi numesc ai noştri, îşi închipue că ei sînt nişte fiinţe superioare, condamnaţi de soartă a-şi ispăşi păcatele strămoşilor în ţara barbarii din nordul Moldovei, pe care i tratează ca pe nişte barbari, sau cel mult, ca pe nişte fiinţe inferioare, create pentru distracţia lor

Una din distracţiile cele mai obişnuite ale grănicerilor de pe aici, spun muntenii că este aceasta: dacă vre-un ţăran are vreo femee frumuşică, e te pîndit cînd vine dela lucru şi oprit pentru a fi cercetat dacă nu are ceva de contrabandă. Pe cînd i se răscoleşte în traistă, unul din grăniceri îi găseşte o cutie

de chibrituri, ori un pachet de tutun austriac, pe care tot grănicerul are măestria să i-l furişeze în traistă. Arestat, conform cu legea, ţăranul e dus la vamă, unde i se închee cuvenitul proces verbal, şi apoi e trimes, subt escórtă, tocmai la Folticeni, depărtare de 145 kilometri, unde e aruncat în puşcărie. In acest timp însă, păzitorii hotarului cercetează şi pe la casa creştinului, pentru a mai găsi ceva contrabandă. Se duc, adică, să facă percheziţie. Uneori percheziţia e anunţată prin împuşcături în uşile caselor, pentru a îngrozi pe cei din lăuntru. Apoi ferestrele sînt sparte, uşile doborîte, vandalii pătrund în case, şi primul lucru găsit de contrabandă este nevasta gospodarului, care cade victima distracţiei grănicerilor.

Şi încă e bine dacă se întîmplă numai atîta. Mulţi au fost împuşcaţi şi au murit de gloanţele grănicerilor, care au ajuns o adevărată spaimă a populaţiunii. Cred că nici apropierea Turcilor nu inspiră atîta groază.

Legile?... Da; se tîngue, bieţii oameni; trimet jalbe în toate părţile. Uneori mai vine, în cercetare, cîte unu, tot din breasla grănicerilor, şi rezultatul este că tot ţăranii sînt găsiţi vinovaţi. „Sînt prea mult obişnuiţi cu contrabandele, oamenii de pe frontieră—glăsueşte procesul-verbal de cercetare—şi de aceia ţipă cînd se pune stavilă acestui abuz.“—O fi; dar

şi sistemul de a se face grănicerilor parte din amenda la care sînt supuşi cei găsiţi cu contrabandele, îi îndeamnă să inventeze mereu contrabandişti, în care scop sînt totdeauna bine înarmaţi cu tutun, chibrituri şi hîrtie de ţigară de peste graniţă.

Lumea începe a se împrăştia din cîrciumă. S'a trecut demult miezul nopţii, fără ca un oarecare articol din legea comunală să-şi fi găsit aplicarea. Ce-i şi cu legile noastre! Se potriveşte ori nu cu nevoile timpului, tu, cîrciumar, trebue să închizi dugheana la un ceas anume hotărît. Dar ţi-a sosit un drumeţ istovit de oboseală şi de foame, care-ţi cere o bucată de pîne... Aşi! dă-l afară, arată-i articolul din lege.

Din câte legi avem noi, nu ştiu dacă se poate aplica, una măcar, fără să nu te convingi că alcătuirea ei nu e cerută de o nevoe născută şi actuală.

Plouă mereu. Parcă am fi pe vremea potopului. Dela cârciuma din Arini, până la gazda mea, e o bună bucată de loc. Casele răsfirate nu se mai zăresc şi nici-o lumină nu licăreşte nicăeri. Departe, tocmai în Vatra Dornei, în Bucovina, o geană de lumină străbate pînza de ploae, şi-ţi spune că acolo sînt oameni.

Ajung la casa părintelui. Poarta e deschisă, pretutindeni întuneric, şi nici-un semn de viaţă în toată ograda. Un cîne, măcar, nu ese îna

inte. Strig din toate puterile, doar s'ar ivi cineva. Şi ploua mereu, şi-i frig, şi-i întuneric.

Acesta e obiceiul în tot muntele: casaşii pleacă la treburi şi casa rămîne pustie. Şi, cu toate acestea, foarte rare ori se aude că s'a prădat pe cineva, precum se întîmplă, aşa de adeseori, în părţile cîmpului şi mai ales în oraşe. Fi-vor oamenii mai cinstiţi aicea, ori prilejul se iveşte mai anevoe, din cauză că toţi oamenii avînd aceleaşi ocupaţii, în acelaşi timp lipsesc de acasă şi se întorc tot în acelaşi timp? Oricare ar fi pricina, faptul e constatat că proprietatea se respectă aicea, mai mult de cît în alte părţi.

Poate că la aceasta a înrîurit şi viaţa în comun, care e mai dezvoltată la munte, deşi s'ar părea că trebue să se întîmple contrariul, deoarece, din cauza depărtarii dintre locuinţi, oamenii ar trebui să vie mai rar în contact.

Cu toate acestea nicăiri nu sînt mai multe proprietăţi comune „în devălmăşie", ca la munte. Întinderi mari, munţi întregi aparţin obştiei şi numai de cîţiva ani, decînd s'au pripăşit străini prin părţile acestea, au început unii a manifesta intenţiunea de a-şi apropia individual partea ce li s'ar cuveni din proprietatea comună.

E o chestiune gingaşă, care nu se va rezolvi cu uşurinţă, această stăpînire în devălmăşie a sătenilor.

Drumul până la Şarul-Dornei e greu de făcut Roţile căruţei se afundă adînc în glod şi bietul cal se opinteşte grozav. Şi-i un glod afurisit, şi te minunezi cum se poate găsi atîta glod, în nişte locuri unde e atîta piatră. Şi încă o întrebare firească îţi vine în minte: de atîta amar de vreme avem o lege a prestaţiei; fiecare om e dator să lucreze, în fiecare an, un anumit număr de zile, la drumuri; în toată comuna Dorna este un singur drum; acela care leagă Dorna cu Şarul-Dornei; dacă cei 570 de contribuabili, câţi sînt în comună, şi-ar fi făcut partea lor de muncă, numai în timp de cinci ani, ar trebui să fie pe aicea o şosea minunată. Cum se explică, oare, că nu sînt măcăr o sută de metri cum ar trebui să fie?

Facă-se o socoteală a milioanelor de zile de prestaţie, pierdute în fiecare an şi se va vedea cîtă necinste ne stăpîneşte.

Zic *necinste*, pentrucă îmi aduc aminte următoarea întîmplare: Eram, cîndva, la Broşteni. Intre puţinele persoane care, pe atunci, locuiau în sat, se afla şi suprefectul. Suprefect era un tînăr care avea un singur ţel al vieţii lui: să facă avere cu orice preţ. Multe scrupule nu prea avea, şi nici nu fusese el născut şi crescut ca să le aibă. Intr'o dimineaţă, — asta era prin Ianuar, — aflu că suprefectul nostru a plecat din Broşteni, cu căţel cu purcel, fiindcă stăpînirea îl mazilise. Nu găsise de cuviinţă să

zîcă nimăruia bunăzina, şi o ştersese, peste noapte, ca şi cum n'ar fi fost niciodată prin partea locului. Pe cînd, împreuna cu alţii, ne uitam la ferestrele casei părăsite, iată un muntean, cu o sanie de fîn, intră pe poarta suprefecturii. Fînul era pentru domnul suprefect. Cu cît îl cumparase?... Ce să-l cumpere! Aducătorul fînului fusese trecut de suprefect, pe lista celora care şi-au executat zilele de prestaţie. De curiozitate am luat o copie de pe acea listă, şi am început a cerceta pe unii dintre acei trecuţi în ea.

Nici unul nu făcuse prestaţii, dar fiecare din ei contribuise, cu ceva, la bunul traiu al suprefectului; unul îi dăduse găini, altul îi făcuse o bondiţă, dela altul primise bani numărători; în fine cîte mijloace nu sînt să umpli guşa unui suprefect!

In asemenea condiţii e foarte firesc lucru să nu avem şosele prin comuni.

Iată-mă şi în Şarul-Dornei.

Şarul?... Se zice că *şar* este pămîntul roşiatic, care conţine arsenic. Dorna ar însemna *înălţime*, adică *sus*. Aşa că *Şarul-Dornei* ar fi *Şarul de sus*. Dar, ca să se numească o localitate „Şarul de sus“, ar trebui să fie o alta numită „Şarul de jos“; alăturea este satul Neagra-Şarului, numită astfel dela pîrîul Neagra, care ajungînd în Dorna unde se varsă în Bistriţa, se numeşte Neagra-Dornei, precum

cealaltă Neagră, care dă în Bistriţa, la Broşteni, se numeşte Neagra-Broştenilor.

Neagra-Şarului, însă, nu poate fi Şarul de jos, fiindcă e situat aproape de izvorul pîrăului, cu mult mai sus de Şarul-Dornei; şi, între două localităţi cu acelaşi nume, cea de sus trebue să fie acea dela obîrşia văii şi nu acea dela gura ei.

Cum rămîne, deci, cu etimologia ?... Dar să nu intrăm în domeniul filologilor.

Aici, în Şarul-Dornei, este izvorul de burcut numit Carmen-Sylva, cunoscut încă de multă vreme ca alinător al multor boale. Haquet, în 1787, îi publică analiza; alţii, în timpurile noastre, declară că apa aceasta poate înlocui cu deplin succes, alte ape similare aduse din străinătate, şi cu toate acestea nu se întrebuinţează în ţară.

Izvorul l-a cumparat D-l Dr. Polyzu, care a încercat să-l exploateze, dar n'a izbutit. Transportul e aşa de anevoios, prin aceste locuri lipsite de căi de comunicaţie, încît costă mai puţin să aduci o sticlă cu apă din Bourboule sau din Roncegno, decît din Şar.

Şi cîte bogăţii nu vor fi ascunzînd munţii noştri, şi toate sînt menite să rămîe, poate pe totdeauna, în ascunzătorile lor. Desigur, dacă s'ar descoperi mine bogate, şi s'ar începe exploatarea lor, s'ar schimba şi condiţiile traiului oamenilor dela munte. Cînd văile acestea

ar fi populate de numeroşi lucrători, ce avînt ar lua creşterea vitelor!

Sute de vaci şi mii de oi ar trebui pentru hrana atîtor suflete, şi muntenii fără a fi nevoiţi să-şi schimbe modul de viaţă, fără a deveni mineri, ceiace le-ar schimba firea, ar putea să trăiască în belşug, rămînînd visătorii de astăzi.

Acelaşi pămînt e în Romînia şi în Bucovina; pîrăul-Neagra nu desparte două continente şi cu toate acestea, cîtă deosebire! Sînt, doară, două popoare deosebite.

Te uită la cele două Dorne, şi fă o comparaţie *Dorna-Watra,* cum zic nemţii, sau *Vatra-Dornei,* cum ar trebui să i se zică, e un oraş, pe cînd Gura-Negrei, adica Dorna romînească e un cătun sărăcăcios, un cuib de infecţie şi barbarie.

Oamenii care trăesc pe aceste locuri spun că acum patruzeci de ani, Dorna-Watra era un sat, în care găseai cîteva prăvălii, precum se găsesc pretutindeni în satele din Bucovina. Cu un sfert de veac în urmă, eu însumi, copil fiind, am văzut acest târguşor, şi-mi aduc aminte cu cît greu ne-am putut adăposti pe o noapte. Astăzi, oteluri minunate au răsărit; stabilimentul băilor e un monument; apa Dornei e canalizată şi poduri de fier îi uneşte cele

două maluri; parcul e frumos; pe străzi mişună lumea; din coşurile fabricelor de cherestea ese fum gros, şi fluerăturile maşinii alungă pe trecători din calea drumului de fier; lumina electrică risipeşte întunericul.

Şi toată această viaţă şi această scînteere de civilizaţie, se datoreşte unui izvor de apă minerală, pe care oamenii pricepuţi au ştiut să-l exploateze.

Izvorul nostru dela Şar e cu mult superior celui din Dorna Bucovinei, şi cu toate acestea la noi e întuneric, glod şi barbarie, pe cînd dincolo e lumină şi civilizaţie.

Aud, parcă, pe iubitorii neamului, strigînd că dincolo străinii sînt stăpînitorii bogaţiei, că strălucirea de dincolo se resfrînge numai asupra lor.

Nu ştiu dacă prin îmbogăţirea străinilor a devenit mai sărac elementul romînesc din Bucovina, dar ştiu bine un lucru: în ţara noastră. liberă şi independentă, tot numai străinul e fericitul stăpînitor al avuţiei noastre naţionale, iar ţaranul stă mai prost, din toate punctele de vedere, ca acel din Bucovina.

*
* *

Pluta e pregătită de plecare.

Cîrmaciul şueră, dălcănşul loveşte cu cîrma lui în apă, ciocîrlia e aruncată pe plută,

pluta se învîrte pe loc până ce căpătaiul cu cîrmaciul ajunge înainte, şi plecăm.

Nu cred să existe un chip de călătorie mai plăcut decît pe plută. Stai aşa de liniştit; nici o clătinare, nici o hurducătură. Nici sgomotul şi zvîcniturile trenului, nici legănăturile vaporului. E mijlocul ideal de călătorie.

Apa e potrivită; nu ne vom opri pe nici un grind. Cîrmaciul e tînăr, voinic şi priceput.

Plutim. Peisagele se schimbă la fiecare minut; dispare unul frumos, pentru a eşi la iveală altul şi mai frumos. Sîntem opt pe plută, şi nu se aude glasul nimănui. Vraja apei numai, ne mîngîe auzul şi ochii nu mai ştiu încotro să privească.

Mergem tot pe hotarul ţării; pe malul drept al Bistriţei e România, pe malul stîng, Austria.

Malul nostru e mai puţin populat. Iată *Rusca*, un sat; abia zăresc patru case. La Nemţi văd lucrînd un ferestrău, şi mi se spune că la cîrciumă se găseşte bere. Oprim pluta, ne coborîm şi dăm fuga să gustăm berea. Ba aici este şi o cutie de poştă în care arunc o carte postală, numai ca să văd dacă are să ajungă la destinaţie.

Cu cît înaintăm, poziţiile devin mai sălbatice. Iată o stavilă înaintea noastră, e o stîncă uriaşă, care ne aţine calea. E vestitul *„Colţul Acrei“*.

Aici se cunoaşte măestria cîrmaciului. Apele

Bistriței văluroase bat în zidul acesta de piatră și o clipă numai dacă nu ar lucra la timp cîrma, s'ar sfărma pluta în mii de bucăți, și din noi pulbere s'ar alege. Dar cîrmaciul nostru e om destoinic, și pluta pare a se întoarce înapoi spre locul de unde a plecat: e curba cea repede, care face tot farmecul acestui loc vestit. Și e înfiorător de frumos: jos, apa întunecată și lină; sus, un crîmpei de cer albastru pătat de nouri albi; de jur imprejur stînci, stînci, și stînci... Apă, cer și stîncă — din atîta se compune aici lumea.—Noi, furnici rătăcite pe o frunză, ce mai însemnăm!...

Care împărat, care spaimă a lumii ar putea face într'o viață întreagă, ceiace a făcut Pietrosul numai într'o clipă. Uite, mai dăunăzi, acest munte posomorît s'a supărat pe Bistrița zglobie, și Pietrosul și-a scuturat poalele. Un nămol de stînci s'a prăvălit în vale, a oprit cursul apei, și au trimis-o înapoi, spre izvorul ei nesecat, să înnece malurile și să umple văgăunile. La vale de acest dig, format cît ai clipi, albia Bistriței rămăsese goală, de umblau cînii pe prundu-i și mîncau peștele, care se zbătea pe uscat.

Toancele!... Cine n'a auzit de Toance, și de Piatra lui Toader? Nuvela lui Gane devine și mai frumoasă cînd treci printre stîncile acestea primejdioase.

De sigur, e măreț lucru să înfrunți o pri-

mejdie, dar e mai sănătos să ştii asigurată viaţă atîtor plutaşi; şi totuşi mîna omului nu a făcut mai nimic pentru a înlesni plutăria pe Bistriţa. Parcă nu s'ar fi putut spargè Colţul Acrei? Nu s'ar putea adînci albia pe unde aşa de multe ori se opresc plutele? Dar cînd te gîndeşti că pentru noi, timpul n'are nici-o valoare, că nu mai ştim cum să-l ucidem, te întrebi: pentru ce şi-ar bate capul cineva cu astfel de lucruri!

Broştenii

De atîtea ori am trecut prin Broşteni; am locuit, chiar, în satul acesta, cîteva luni; adeseori am părăsit localitatea hotărît să nu-mi mai calce piciorul, niciodată, prin locurile acestea, unde întîmpinasem atîtea greutăţi cu traiul, cu toate acestea, cum începe primăvara, şi mă prinde a chinui dorul de pribegie, mă gîndesc cu drag la Broşteni.

Şi oare pentru ce?

Frumuseţea locului? Nu. In Broşteni nu-i mai frumos decît în alte părţi de munte. O vale îngustă, prea îngustă chiar, înconjurată de munţi care te înăduşă; un sat sărăcăcios, şi nimic care să te facă să nu te poţi despărţi de locurile acestea.

Bistriţa, fermecătoarea Bistriţă, izbăvitoarea de gînduri răle, tot aşa de duios cîntă în Broşteni, caşi aiurea pe unde trece.

Amitirile îmi îndreaptă mereu paşii înspre Broşteni.

Eram copil; aveam treisprezece ani, cînd am venit pentru întâia dată aici. Pe atunci moşia Broşteni era încă a boerului Balş, la curtea căruia am fost găzduit o lună întreagă. Şi vîrsta mea, şi belşugul curţii boereşti, mă făceau să cred că aici e raiul. Dar ceiace s'a întipărit adînc în mintea şi inima mea, nu-s ospeţele gustoase, nici mulţimea veselă şi sgomotoasă; amintirile mele duioase sînt de altă natură. Atunci, la treisprezece ani, am simţit primii fiori de dragoste. Cam prea de timpuriu, se înţelege, dar e adevărat. Zîna visurilor mele era mai în vîrstă decît mine, era fată mare, zglobie şi frumoasă, iar eu eram mai sfios decît un epure, şi numai pe furiş îndrăzneam să mă uit la dînsa. Oricum ar fi fost, dragostea mea era dragoste, şi ea mi-a condus mîna de am scris primele versuri, care începeau, precum era firesc să fie, cu veşnicul: „Te iubesc...!“

Au venit, pe urmă, alte manifestări ale vieţii, care mi-au lăsat alt soiu de amintiri. După multă vreme m'am dus în Broşteni, ca judecător. Era în toiul ernii; locuiam în o casă prin sufitul căreia, din patul meu, vedeam stelele pe cer. Eram un Nansen al Moldovei. De multe ori numai foamea îmi da curajul să pun-în gură mîncarea care mi se servea. Zile întregi eram lipsit de orice legături cu restul lumii, pentrucă serviciul poştal aproape nu e

xista, iar linia telegrafică era mai totdeauna ruptă. Ce ar mai fi trebuit, ca să te facă să fugi cu groază? Dar eram tînăr, aveam mintea înflăcărată şi luam în serios gluma că aveam o mare menire, ca judecător. Imi făurisem un ideal. Şi nu doar profesorii mei dela Universitate contribuiră la aceasta. Ei veneau la curs numai de mîntuială. Cursurile lor constau în cetirea, ca la o strană de biserică, a unor foiţi îngălbinite de vreme şi pline de nerozii, şi plecau din clasă fără a schimba o vorbă cu vreunul dintre studenţi, care de multe ori îi priveau ca pe nişte duşmani. Dela profesorii mei de Universitate nu am auzit un cuvînt înălţător de suflet, nu am auzit o idee, nu am învăţat nimic. Şi dacă am avut idealuri, şi dacă am încercat să ajung până la ele, se datoreşte numai cercului de prietini, de răzvrătitori, precum ne numea lumea, în mijlocul cărora mi-am duş viaţa de student.

Cînd am ajuns în Broşteni, ca judecător, cel întâiu împricinat cu care am dat ochii, a fost o femee. A venit pe la înserate acasă la mine. In mîna stîngă ţinea o strachină cu brînză, în care erau înfipte cîteva ouă, şi într'un deget îi spînzura un şirag de smochine; în mîna dreaptă avea o hîrtie. Mi a întins hîrtia răzimată pe strachina cu brînză. Era o reclamaţie.

„Așa e obiceiul“, mi-a răspuns femeia, cînd am început s'o dojenesc.

Și așa era obiceiul.

Un judecător care fusese înaintea mea, la Broșteni, nu se sfia să spue tuturora cîtă avere adunase el cu slujba lui. Un altul, care stăruia să vie în locul meu, blestema pe acei care nu-i dau putința să-și facă zestre fetei.

Nu se primea o jalbă, nu se da o hotărîre fără plată. Și aceasta se petrecea nu la 1400, ci în anul dela Hristos 1892, după punerea în aplicare a legii care făcea inamovibili pe prezidenții de Tribunal, demnitate la care are dreptul să aspire fiecare judecător.

Indreptarea unei astfel de stări de lucruri, nu era un ideal măreț pentru un tînăr care avea naivitatea să creadă că e destul voința lui pentru a ajunge la aceasta? De aceia mi se părea confortabilă casa în care nu puteam sta fără căciulă, blană și șoșoni; mi se părea admisibilă mîncarea înaintea căreia strîmbai nasul, toate acestea pentru că urmăream o țintă, mă consideram un apostol.

Și astfel de timpuri îți lasă amintiri neșterse.

In Broșteni *am trăit*, de aceia adesea ori mă poartă gîndul într'acolo.

*
* *

Broștenii e un centru. De ar fi mai în spre

Apus, ar fi un centru de civilizaţie. De altfel judecînd după aparenţă, ai putea crede chiar că este, pentrucă de toate sînt în Broşteni: cafenea cu bilard, farmacie cu rafturi şi borcane, spital cu bolnavi, biciclist autohton, biurou telegrafo-postal, băcănie, brutărie, ferărie... cîte nu sînt. Ba este şi subprefect, care umblă în pantofi de lac, locueşte în casele proprietate a judeţului, fără să plătească chirie; călătoreşte cu trăsurile locuitorilor, fără să-şi plătească cursele; dă baluri cu plată, vinde biletele şi pune banii în buzunar; îl arată lumea cu degetul ca pe un om necinstit, şi nimeni nu-l poate clinti din loc, pentru că are sprijin la puternicii zilei din Folticeni cărora le trimete lostriţe, păstrăvi şi căprioare de pe domeniul Regal, unde este oprit vînatul şi pescuitul.

Şi cînd te gîndeşti că acest funcţionar e inamovibil!

Multe lucruri sînt în Broşteni, numai unul lipseşte: o şosea. Personalul corpului tehnic e foarte numeros; budgetul drumurilor e foarte umflat, iar serviciul e mai mult decît foarte prost, în toată ţara. Şi iarăşi te întrebi ce se face cu zilele de prestaţie ale celor 670 contribuabili din comună?... A, dar uitam că este un suprefect în plasă!

A plouat cîteva ceasuri, şi nu se poate umbla fără de galoşi. Pe strada dintre şcoală şi casa

Administrației moșiei, glodul e așa de mare, încît îmi ese un galoș din picior.

Dealtfel schimbări s'au făcut în Broșteni sau mai exact în populația Broștenilor. Țăranii nu mai sînt aceiași.

Cu cîțiva ani în urmă, era o deosebire fundamentală între modul de a fi al muntenilor și al țăranilor dela cîmp. Și din firea lucrurilor trebuia să fie această deosebire, dată fiind deosebirea etnografică între aceste două populațiuni.

Toată valea Bistriței e locuita de oameni veniți din Ardeal.

Tradiția spune că acum două, trei sute de ani în urmă, Romînii din Ardeal, strîmtorați de Unguri, au trecut în Moldova. Muntenii au cautat să se stabilească în părțile muntelui, unde li și era prima descălicătoare. Au trimes întăiu pe cîțiva dintre ei, ca să caute loc bun pentru descălicare. In mai multe locuri, unde socoteau ei că ar fi bine de așezat, au pus în apa Bistriței niște bolovani mari, anume însemnați, și apoi au plecat acasă. In anul următor s'au întors pe aceleași locuri, și dintre toți bolovanii așezați de ei în apă, numai pe acei din Cotîrgaș i-au găsit neclintiți, ceiace înseamnă că pe acolo Bistrița e blîndă, și prin urmare, locu-i bun de așezare. Astfel Cotîrgășenii, o cătună a Broștenilor, își revendică cinstea de a fi primii descălicători, împreună

cu cei din Mădei, care ţin la aceiaşi cinste.

Dar dacă nu ar fi tradiţia care să ne spue ca muntenii din Suceava sînt ardeleni, ai fi destul să li zăreşti chipul, să-i auzi vorbind, şi să-i vezi purtîndu se, pentru ca să-ţi faci imediat această convingere, şi să nu mai stai o clipă la îndoială asupra originii lor.

Iată un muntean, unul din bătrîni, bine înţeles; e un dac adevărat: statura înaltă, trupul numai oase şi muşchi, ochi pătrunzători, umbriţi de gene mari, o mustaţă mică, plete ondulate şi părul scurt pe frunte. Mişcările trupului repezi şi nervoase, grabnici la luat hotărîre, recunoscînd dreptatea altuia, contrast izbitor cu apucăturile oamenilor dela cîmp.

Graiul lor îi deosebeşte cu totul de locuitorii cîmpului, şi-i apropie de ardeleni.

In pronunţarea lor sînt sunete necunoscute în restul ţării, foarte greu de imitat, dacă nu imposibil. Sunetele *a* şi *e* par bizare, şi cu toate acestea nu sînt displăcute.

Vocabularul, apoi, cuprinde un mare număr de cuvinte cu desăvîrşire străine limbii vorbite de populaţia care începe dincoace de poalele muntelui, şi toate aceste cuvinte — poate cu rare excepţiuni sînt întrebuinţate de Ardeleni. Dacă unele din aceste cuvinte, n'ar mai fi întrebuinţate astăzi în Ardeal, eu bănuesc că sînt cuvinte părăsite de Ardeleni, şi înlocuite de ei cu altele, aşa că făcîndu-se studii

serioase s'ar putea reconstitui, cu ajutorul cuvintelor din munții Sucevei, limba pe care o vorbeau Ardelenii, pe timpul cînd s'au despărțit de dînșii frații care s'au statornicit aici.

Literatura lor, și în special cîntecele, sînt aceleași ca ale Ardelenilor. Cîntecele din Dorna, Broșteni, Borca, s'ar putea lua drept niște variante ale celor din colecțiunea Iarnik Bîrseanu.

In relațiunile lor sociale, muntenii au niște deprinderi deosebite. Un țăran dela cîmp, ori cît ar fi el de chiabur și cu vază între ai lui, tot va zice unui surtucar: „sărut mîna, cucoane", și zisa lui va fi însoțită de fapt, pe cînd munteanul cel mai bicisnic știe numai: „bună ziua, domnule". Numai popei i se zice: „sărut mîna" și i se sărută.

Fără a intra în amănunte, și numai din aceste cîteva fapte caracteristice, se vede pe deplin, cîtă deosebire este între populațiile a două regiuni, așa de apropiate ale aceluiași district. De cum treci Moldova, la Mălini, se simte această deosebire.

Indoială nu poate rămîne că ne aflăm în fața a două populațiuni cu origini deosebite sau — în cazul cel mai bun supuse la influențe deosebite și chiar diametral opuse:

Muntenii sînt Daci, poporul viguros și sobru care merită toată admirația. Retrași în munți, adăpostiți de înrîuriri străine și-au pastrat mai nealterate și chipul și caracterul.

Locuitorii dela cîmp sînt ceiace ne place nouă să ne numim: *Romani*. Ne fălim cu această origină, deşi pentru mine parcă mi-ar şedea mai bine să ne revendicăm origina de Daci. Romani!... Au fost Romani coloniştii aduşi de Traian dincoace de Dunăre, precum sînt Romîni toate scursurile fanarului din blagoslovita Romînie, pentrucă trăesc pe pămîntul romînesc. Dar orice ar fi fost primii noştri strămoşi, chiar falnici cetăţeni ai Romei antice, popoarele cu care au venit în contact, şi a cărora influenţă au suferit-o în cursul atîtor veacuri, au modificat cu totul firea lor. Slavii şi în special pentru Moldoveni, Ruşii şi Polonii, unii cu slugărnicia lor, şi ceilalţi cu destrăbalarea moravurilor, care li-a adus distrugerea, au înrîurit în rău, Ruşii mai cu seamă asupra ţărănimii, şi Polonii asupra clasei boereşti.

De aceia ţărănimea din cîmpia Moldovei se deosebeşte aşa de mult de ţărănimea dela munte, iar clasa suprapusă din Moldova, cu ura unuia contra altuia, cu nesolidaritatea dintre membrii aceleiaşi familii chiar, se deosebeşte de clasa suprapusă din Muntenia, a căreia caracteristică e cu totul opusă.

Tot ce am spus, însă, până acuma, despre muntenii noştri, se referă la cei cîţiva bătrîni care au mai ramas în viaţă. Cu tineretul lucrurile se petrec altfel, aşa că putem spune, fără frică de păcat, că ţăranii nu mai sînt aceiaşi.

Tipul munteanului a suferit o mare schimbare; fiii nu mai seamănă cu părinții. Relațiunile comerciale, nevoile vieții, aduc prea mulți străini prin locurile acestea, unde odinioară arare se rătăcea un om din altă parte. Sîngele străin a contribuit în cea mai mare parte la formarea generațiunii de astăzi, și în cîteva zeci de ani s'a operat o transformare completă. Dacă n'ar mai fi portul, care și el nu mai este tocmai același, n'ai mai putea deosebi, dintre mulțime, care e muntean și care nu.

Graiul munteanului s'a schimbat. Dascălul, căruia i se impune abecedarul oficial, în jargonul mahalalei Bucureștilor, începe a-l desvăța de pronunțarea deprinsă dela părinți și de cuvintele cu care s'a trezit în pruncie; școlarii sînt siliți să învețe cîntece, să învețe pe dinafară piese de teatru, scrise într'o limbă îngrozitoare, care nu are nimic comun cu limba lor, pe care încep să o considere ca o limbă ordinară. Popa, din a căruia biserică s'au alungat cărțile vechi, cu limba lor cuminte și firească, îi cetește acuma păsărește, o limbă inventată de niște învățați, care n'au fost nici făcuți, nici chemați pentru aceasta. La cazarmă, recrutul înghite pumni și trăgători ca să zică *cisme* în loc de *ciobote, aia* în loc de *aceia* și cîte altele. Funcționarii diferitelor administrații din partea locului, adunați din toate părțile pămîntului, nu-l înțăleg pe muntean dacă

nu le vorbeşte cum ştiu ei. Iar cînd merge omul la judecată, acolo e lată de tot: cînd îl aude pe judecător, îşi pune şi el mîna la gură clatină din cap şi de ruşine, spune că a înţeles ceiace nu poate înţelege nimeni dintre ei.

Din toate aceste limbi, caută şi munteanul să alcătuiască una pentru înţelesul tuturora, aşa că nu mai vorbeşte pe aceia care au vorbit-o cei dinaintea lui.

Supus — forţat altor înrîuriri, şi caracterul lui a trebuit să sufere schimbări. Desigur că dacă, întîlnindu-te în cale, nu-ţi mai zice: „bună ziua domnule“ ci „sărut mîna, cucoane“ acesta e un semn că s'a schimbat şi sufletul lui.

***

O vizită la şcoală

Acum cîţiva ani în urmă şcoala din Broşteni era instalată în casa cea mai proastă din tot satul, pe care se plătea chiria cea mai mare din toată plasa. Astăzi, şcoala din Broşteni are un local frumos şi spaţios, înzestrat cu tot materialul didactic necesar şi e darul făcut sătenilor de către Casa Regală, proprietara moşiei.

Conducerea şcoalei e pe mîna unor tineri destoinici, adevăraţi apostoli.

Dacă sătenii ar şti să aprecieze munca pusă

de învăţători pentru binele obştesc şi dacă ar vrea să tragă folos din pildele ce li se dau la şcoală şi-ar îmbunătăţi mult starea lor. Nenorocirea este, însă, că nu prea se prind de dînşii nici poveţele, nici pildele.

Dirigintele şcoalei a mers până acolo cu devotamentul, încît a întrebuinţat o mare parte din modestul lui salar, pentru a cumpăra o însemnată cantitate de seminţe de legume, dintre cele mai bune şi dela cea mai vestită casă, dela Vilmarin din Paris, pe care le-a împărţit părinţilor elevilor, învăţîndu-i cum să le semene şi să le îngrijească. Prin aceasta, credea el, fiecare sătean va avea legumele trebuincioase pentru casa lui.

Decepţia învăţătorului a fost mare. In nici-o grădină nu a găsit legume, ba încă sătenii veneau la el să-i ceară verdeţuri, că trebue să fi avînd „domnul profesor“ din cele semănate.

Se obişnueşte, în discursurile dela banchete şi în întrunirile electorale, să se dea învăţătorilor pomposul nume de „apostoli“. Cei care spun aceste vorbe mari, nu le cred, pentrucă le spun în scopuri practice şi din auzite dela alţii. Dar cînd vei face bilanţul unei singure zile din viaţa unui învăţător, care vrea să şi îndeplinească şi datoria de slujbaş, impusă de regulamente şi pe acea de bun cetăţean, impusă de conştiinţa lui, uşor te vei convinge că

titlul de „apostol" nu-i deajuns pentru a-l numì cu numele ce i-se cuvine.

Iată cam ce l-am văzut făcînd pe cel din Broşteni: Cum se face ziuă, dă fuga la pluviometru, cu care l-a împodobit d. dr. Hepites; măsură cantitatea de ploae căzută în cele 24 ceasuri, trece rezultatul în registru, face telegrama pentru serviciul meteorologic şi o predă la oficiu. Face revizie în grădina de legumé ca să ştie ce lucrări are în acea zi. Copiii încep a sosi la şcoală şi trebue să-i privegheze, ca să nu se bată şi să nu se apuce de stricat. Intră în clasă şi stă ceasurile prevăzute în regulament. Nu apucă bine a înghiţi mîncarea şi încep să-l asedieze clienţii Băncii populare, pe care el o conduce, cu toate condicile, socotelile şi corespondenţa necesară. Din cancelaria Băncii trece iar în clas, unde stă două ceasuri, într'un aer !... La sfîrşitul clasului se ocupă, cu elevii, de grădină. Apoi face repetiţii teatrale; ceasuri întregi învaţă, pe aceşti mici crocodili, cum să se mişte, cum să se uite, cum să vorbească, pentruca să placă publicului în faţa căruia, vor juca. Mai are şi repetiţii cu corul, care trebue să cînte la biserică. S'a făcut noapte. Deacuma începe voluminoasa corespondenţă cu revizorul şcolar, cu primarul, cu perceptorul pentru încasarea amenzilor şcolare şi operaţiile în registre destul de complicate. Trece apoi la ocupaţii de biurou

extraşcolare. Pe Duminica viitoare trebue să pregătească o cuvîntare la biserică. Revizorul sau vreun inspector şcolar i a trimis o sumă de chestionare—la care, pentru a răspunde, trebue să muncească din greu, răscolid arhiva primăriei şi umblînd din om la om, pentru a întreba şi a cerceta.

Dacă se face vre-un dicţionar geografic, vre o colecţie de cine ştie ce, cu care se împăunează atîtea ilustre nulităţi, acestea sînt opera colaboratorilor acestora anonimi, a învăţătorilor săteşti, care-şi rup din ceasurile de odihnă la care au atîta drept să pretindă, pentru a cruţa de muncă pe acei care trag atîtea foloase din chinurile lor.

Dar parcă s'a isprăvit corvada învăţătorului ! Mai are, pe adouazi, de corectat o sumă de caete de ale elevilor; şi mai are şi altele de făcut, pe care le trec cu vederea.

Acest învăţător, însă, este şi om. El are nevastă, copii, neamuri, prieteni ; toţi îi reclamă o părticică din timpul lui. Apoi are şi trebuinţi sufleteşti ; o carte ori macar un jurnal ca să-l cetească, îi trebue timp. De distracţii, indispensabile unui om care munceşte cu mintea, nici nu i de pomenit.

Şi pentru a îndeplini toate aceste îndatoriri, ziua şi noaptea învăţătorului e tot de 24 ceasuri.

*
* *

O vizită la spital

In vîrful unui deal, — cu acoperemîntul vopsit și cu plantația bogată din fața lui, spitalul îți impune, văzut din depărtare. Treci pe subt un arc pe care stă scris, cu litere mari: „Spitalul județian Carmen Sylva“ și ajungi în curtea cu trei corpuri de clădiri.

Ca pentru un spital rural, clădirea e frumoasă, dar nu e sănătoasă. Am auzit odată pe un cunoscător al țării noastre spunînd că, de cîte ori vede o clădire publică, el nu se întreabă cît a costat, ci cît s'a furat.

Doctorul spitalului, un tînăr priceput, cinstit și doritor de bine, își dă toată osteneala, pentru a alina suferințele celor nenorociți; toată munca lui e adeseori stînjenită din pricina piedicilor care i se pun, tocmai de către acei chemați să-i dea tot ajutorul. El fiind și medicul plășii, e dator să se ocupe, în ceiace privește medicina, de toți locuitorii. In tot muntele anghina a făcut dezastru, deaceia ori cît de aspre măsuri s'ar lua, pentru combaterea acestei epidemii, tot nu ar fi îndestulătoare. Doctorul vrea să pue capăt odată acestei nenorociri; și i se permite numai întrucît măsurile ce le ia el nu vin în conflict cu interesele vreunui puternic al zilei, căci atunci nu numai că prescripțiile lui nu se țin în samă, dar e și expus la multe neajunsuri.

Am să istorisesc un singur caz.

Un mic slujbaş din Primărie, secretarul comunal, anunţă pe doctor că are un copil bolnav. Doctorul constată că are scarlatină şi, urmînd întocmai ordinele superiorilor, izolează pe copilul bolnav, internîndu l în camera specială dela spital, unde s'a vindicat.

Oricine ar fi mulţumit doctorului, chiar dacă printr'un exces de zel, sau pentru o diagnoză greşită, a despărţit pe un copil iubit de bunul său părinte, cu intenţiunea de a scăpa o populaţie întreagă de primejdia unei epidemii. Secretarul comunal din Broşteni, însă, făcîndu-se instrumentul unor interesaţi, a reclamat Directorului general al serviciului sanitar, în contra barbariei medicului. Jalbe de acestea se primesc zilnic la Direcţia generală şi se denunţă fapte grave, care dacă s'ar adeveri, nu le-ar merge tocmai bine celor cu pricina, dar nu se face mult caz de ele. Jalba secretarului comunal din Broşteni însă, a avut un mare efect. Pentruce şi cum, nu ar fi tocmai greu de priceput.

S'a ordonat o anchetă. S'a trimis, în localitate, un confrate cu misiunea de a constata că copilul secretarului nu a fost bolnav de scarlatină. Confratele a ascultat martori, a supus la un examen pe medicul spitalului, l-a confruntat cu gardianii şi ceilalţi servitori, şi a conchis că copilul, pe care l a examinat după

o lună dela boală, nu a suferit de scarlatină.

Cazul a părut grav, se vede, de oarece s'a ordonat o nouă anchetă, însărcinîndu-se pe alţi, mai experimentaţi, să facă alte cercetări.

Nu sînt mulţi ani de cînd, în plasa Muntelui, locuitorii considerau pe doctor ca pe duşmanul cel mai de temut. Oamenii săreau cu topoarele, cînd se apropia doctorul de casa lor şi în 1892, pe timpul unei epidemii de anghină, a trebuit să se aducă, în Broşteni, o companie de dorobanţi, pentru a sili pe ţărani să se supue prescripţiunilor medicale. Şi a trebuit eroismul unei pleiade întregi de medici pentruca, peste cîţiva ani, ţăranul care era în stare să-i sfărme capul cu toporul, acum să alerge el la medic. Şi s'au făcut acte de eroism. Se pomeneşte şi acuma numele unui doctorand care, intrînd în casa unui ţăran, al cărui copil era bolnav de anghină, a fost oprit de a se apropia de el; riscînd să fie ucis, a luat copilul în braţe şi a fugit cu el cîţiva chilometri, urmărit de toporul ţăranului, până ce a ajuns la casa de izolare, înconjurată de santinele.

Cu fapte de acestea s'a izbutit să se capete încrederea ţăranului din Broşteni în ştiinţa şi puterea de vindicare a doctorului. Şi oare ce va zice acest ţăran, ce va mai gîndi el despre doctor şi spital, cînd va auzi pe secretarul comunal batjocorind pe doctorul care a voit să-i moare copilul, cînd va auzi că un alt doctor

a constatat că copilul secretarului comunal nu a fost bolnav de scarlatină, că prin urmare doctorul dela spital nu ştie nimica...

Nicăiri, poate, nu se învederează mai bine ca în Broşteni, folosul spitalelor rurale.

Eu n'am să uit niciodată o scenă la care am azistat în acest spital.

In camera de operaţie era întinsă pe masă o femee bătrînă care, de peste patruzeci de ani, nu văzuse lumina zilei, avînd amîndoi ochii acoperiţi de cataractă. Slabă, cu figura disperată, ţinînd strîns în mînă un şirag de mătănii, tremura, sărmana, şi glasul îi perise. Doctorul o încredinţa că nu va avea nici o durere, că în curînd va vedea lumina, dar ea se gîndea, desigur, că aici şi acuma i-se vor sfîrşi zilele. Toate erau pregătite; doctorul cu o măestrie rară, i-a ridicat peliţa depe ochi şi cînd biata bătrînă a zărit, o clipă numai, lumina şi faţa celuia care i-o dăduse, a dat un ţipăt de fericire, care mi a stors lacrămi. Ceasuri întregi a fost cu neputiuţă s'o facă a înţelege că trebue să tacă; ea mereu se ruga pentru sănătatea şi ertarea pacatelor celuia care-i împrăştiase întunericul în care-i era adâncită toată viaţa ei.

Cât de multe să fie asemenea spitale n'ar strica.

Un lucru, însă, te lasă pe gînduri. Spitale se întemeiază; dar odată discursurile ţinute,

sticlele de şampanie destupate şi golite, spitalele sînt lăsate în cea mai condamnabilă părăsire. Iată spitalul din Broşteni, de pildă; pe nici un pat nu vei găsi o prostire întreagă, o faţă de perină fără petici; pe nici-un bolnav o cămaşă ca lumea; despre alte lucruri absolut necesare, nici nu-i de gîndit. Sala de bae, doar de are numai numele. Instrumente chirurgicale, trebue să le aibă pe ale lui fiecare doctor.

D'apoi hrana? Hrana e cu desăvîrşire neîndestulătoare.

In budgetul spitalului s'a prevăzut o sumă de bani pentru hrana zilnică a fiecărui bolnav, luîndu-se de normă cantităţile obişnuite, de pildă, în spitalul din Folticeni, şi preţurile curente la o epocă determinată din an. Se cere ca bolnavii să mînînce supă de carne, şi supa să nu fie o apă fiartă. Dar e o mare deosebire să faci supă din carnea trebuitoare la hrana a patruzeci de bolnavi, şi din acea care se cumpără pentru opt sau zece; şi ce cîtime de legume se poate pune la supa dela spitalul din Broşteni, cînd aici legumele sînt aşa de scumpe şi socoteala e făcută ca pentru piaţa din Folticeni, unde sînt aşa de eftine, la aceiaşi epocă a anului?

Şi e o deosebire simţitoare între pieţele acestor două localităţi. Un kilogram de făină de popuşoi care, în timpuri normale, se vinde

în Folticeni cu 12 bani, în Broşteni costă 20. Orice articol de băcănie costă cu 5 bani mai mult la fiecare kilogram, ceiace reprezintă costul transportului mărfei numai din Piatra-N. sau din Folticeni. Poate că, în realitate, această cheltuială nu se urcă tocmai la 5 bani, pentru oricare obiect, dar s'a luat un obiceiu a se face acest calcul şi s'a deprins lumea să creadă că aşa trebue să fie.

Ar trebui, prin urmare, o suma mai mare pentru hrana bolnavilor din un spital rural decît pentru acei din spitalele oraşelor, pe cînd se întîmplă tocmai contrarul.

Trebue să recunoaştem, însă, că şi ceiace se face e mult, ţinînd în samă mijloacele cu care e întreţinut acest spital. Budgetul judeţului şi a cîtorva comune, destul de sarace şi ele, este singurul izvor de venituri. Creştini se vede că nu mai sînt; a pierit sămînţa oamenilor care lăsau moşii întinse pentru spitaluri, sau pentru alte scopuri de binefacere; caritatea pare a nu fi inerentă firii claselor de sus, singure în măsură de a fi caritabile. Foarte rare ori se iveşte cîte o femee, care să-şi jertfească un ceas din timpul destinat distracţiilor, pentru a se gîndi la saraci, şi a face ceva pentru dînşii; societăţi cu menirea aceasta nu se găsesc prin provincia noastră; şi dacă pretutindeni se imitează moda din Bucureşti, societă-

ţile de caritate de acolo nu ispitesc pe nimeni de pe aici să le imiteze.

*
* *

Viaţa e mai grea în Broşteni, decît chiar în oraş, din pricină că toate sînt mai scumpe. Şi dacă ar fi, poate, în interesul comerciului, ca unele articole de consumaţie să rămîe cu preţurile urcate, ca de pildă cafeaua, care se consumă de acei care dispun de oarecare înlesnire bănească, şi care, la urmă, e un obiect de lux, nu ar trebui să rămînem indiferenţi cînd e vorba de preţul urcat al păpuşoiului, hrana obişnuită a ţăranului.

Dar care ar fi mijlocul prin care s'ar putea ajunge la eftinirea păpuşoiului? E greu de găsit o soluţie, întru cît leacul constă în eftinirea transportului, care e aşa de costisitor; şi pe cîtă vreme transportul se va face tot ca astăzi, şi ca acuma sute de ani în urmă, nu ne putem aştepta la eftinire, ci dimpotrivă la urcare.

Se mai petrece pe la munte un lucru care ar putea să pară curios, la prima vedere, anume că, deşi Dorna e mai departe decît Broşteni de locurile unde se produce păpuşoiul, totuşi în Dorna păpuşoiul e mai eftin.

Şi iată cum se explică lucrul.

In Broşteni păpuşoiul se aduce din Folticeni

sau din Piatra, dar mai mult din acest din urmă oraş, cu carul. Calculîndu-se costul transportului cîte 5 bani kilogramul, transportul unui vagon costă cinci sute de lei, un preţ enorm. Locuitorii din Dorna, adică negustorii care vînd păpuşoiu, îl aduc, cu trenul, pînă în Dorna-Vatra, în Bucovina, în depărtare de 5 kilometri dela Dorna romînească. Aceste vagoane vin din gara Burdujeni, unde fiind dată fertilitatea pămîntului din judeţele Botoşani şi Dorohoi, păpuşoiul se poate vinde mai eftin decît în judeţul Suceava şi Neamţ,—aşa că pe lîngă preţul de cumpărătură mai redus al păpuşoiului, costă şi transportul cu foarte mult mai puţin, de oarece transportul unui vagon de cereale, din Burdujeni la Dorna-Vatra, se plăteşte cam 50 lei, sau de zece ori mai puţin decît din Piatra la Broşteni.

Despre plata de taxe vamale nici nu-i vorba, de vreme ce aceste transporturi se fač cu transit.

De aceia această stare anormală, ca un locuitor mai îndepărtat de centrele de producţiune ale păpuşoiului, să-l plătească mai scump decît un locuitor mai apropiat de ele, va dura pînă cînd pe malurile Bistriţei va răsuna fluerul maşinelor de drum de fier.

*
* *

Admir cuminţenia cailor mici, care merg cu

atîta băgare de samă pe drumul acesta prăpăstios, pe malul Bistriţei, pînă la Barnar. Văi foarte repezi, dealuri greu de urcat, calea îngustă, în cît un pas greşit te aruncă în bolovanii din vale, dela o înălţime ameţitoare; şi cu toate că arcurile docarului se îndoae subt greutatea noastră, caii opresc aşa de frumos la vale, se întind voiniceşte la deal, şi la un semnal din gură, se opresc pe loc. Poate că şi sfiala de a se afla pe nişte locuri necunoscute îi face aşa de prudenţi; caii din partea locului, obişnuiţi cu drumurile acestea, sînt mai neprevăzători, se încred mai mult în atotştiinţa lor, şi de aceia greşesc adeseori. Aşa, cu cîteva zile mai înainte, cîteva doamne din Broşteni, care se duceau tot la Barnar, în o trăsură cu doi cai, care de multe ori făcuse acest drum, au simţit impresiile căderii într'o prăpastie, şi au fost culese de pe malul apei, fără a li se fi întîmplat alte neplăceri decît că li s'a rupt cîte o coastă.

Intîmplarea aceasta îmi aminteşte o alta, din timpul cînd eram judecător în Broşteni.

Nu-mi aduc aminte cine anume pusese un cal la loterie, pe care-l cîştigă un soldat dintre cei trimeşi pentru a ajuta la combaterea epidemiei de anghină difterică. Cîştigat cu un leu, fu scos în vînzare la plecarea soldatului; îşi poate închipui oricine ce fel de cal era acesta, dacă l-am cumparat cu 16 lei şi încă

în tovărăşie cu medicul plăşii. Iată, însă, că acest cal ne încurcă: fînul costă foarte scump în Broşteni, şi hrana lui, în timp de o lună, era să reprezinte o sumă de două ori mai mare decît valoarea calului. De păcălit nu aveam pe cine, pentrucă nimeni nu voia să-l cumpere. Ne rămînea un singur lucru de făcut: să-l împuşcăm. Nici tovarăşul meu şi nici eu nu am avut atîta curaj. Atunci norocul ne-a venit în ajutor: am găsit un al treilea tovarăş, care s'a prins să hrănească el calul, cu care să umble, după treburile lui, toată săptămîna, iar duminica să ni-l lase pe mîna noastră, dîndu-ne hamurile şi săniuţa lui.

Intr'o zi plecă tovarăşul nostru spre Holda, în susul Bistriţei. Cum urca un deal, drumul fiind îngust şi alunecos, calul începe a fi nesigur pe picioarele lui, să lasă mereu înspre prăpastie, alunecă şi cade. Conducătorul a avut timp să sară din săniuţă, iar splendidul echipaj s'a dus, de-a rostogolul, pînă jos, în albia îngheţată a Bistriţei.

In toate acestea nu ar fi nimic neobişnuit, mai cu samă în partea locului; iată, însă, şi o parte comică: calul a ajuns jos odată cu săniuţa, în care era nişte fîn; şi abia ridicat în picioare, flămîndul animal a început a mînca fînul, cu atîta linişte, ca şi cum s'ar fi aflat în grajdul cel mai comod, adus la iesle, cu toată îngrijirea, de viziteul cel mai cuminte.

Asta mai arată cît de exact era tovarăşul în îndeplinirea însărcinării ce-şi luase, de a ne hrăni calul.

* * *

O casă cochetă, în fundul unei curţi; o alee cu arbori veseli duce pînă la scară. Aici locueşte d-nul G., un om foarte priceput, subt conducereea căruia este pusă această parte însemnată din Domeniul regal. Aici, la Barnar, se face cultură de păstrăvi. Semînţa se aduce din străinătate, şi se fac încercări şi cu sămînţa dela păstrăvii noştri. In clocitoare, pentru care se cere un curent bogat de apă filtrată, cu o temperatură anumită, se pune sămînţa, adică icrele, din care ies păstrăvii, şi care sînt ţinuţi pînă ce ajung la o mărime determinată, cînd apoi sînt aruncaţi în părăul Barnar, pentru a-l popula, în urma devastărilor facute pînă mai daunăzi.

Din străinătate se aduc două soiuri de sămînţă: una din păstrăvi ca ai noştri, europeneşti, şi alta de păstrăvi americani. Pentru un om necunoscător, nu ar fi nici-o deosebire exterioară între păstrăvii noştri şi cei din America; aceştia din urmă, însă, au un avantaj colosal, şi bat pe ai noştri, de oarece cresc mult mai repede. In cursul unui an, de pildă, un păstrăv american creşte cît unul de ai noştri în doi ani.

Pentru comerţ, ar fi interesul ca toate pîrăele munţilor noştri să se populeze numai cu păstrăvi americani; şi cred că în curînd va dispărea neamul păstrăvului romînesc, în locurile unde va invada străinul, producîndu se şi între peşti fenomenul care se petrece între oameni. In adevăr, în lumea peştilor e aceiaşi luptă pentru viaţă, ca şi în societatea omenească: cel mai slab e invins. Dacă păstrăvul american creşte cu atîta repeziciune, e foarte firesc ca păstrăvii noştri rămaşi mai mici, să fie înghiţiţi şi după un număr de ani să dispară cu totul.

In Broşteni, în faţa casei Administraţiei moşiei, se varsă Neagra-Broştenilor în Bistriţa, şi amîndouă apele despart comuna Broşteni de comuna Mădeiu, aşa că în acest sat au amestec administraţiile a două comuni deosebite. Bună rînduială nu poate să iasă de aici.

Pe Neagra este drumul care merge spre Dorna. Cei care au cutreerat şi ţări străine, spun că malurile Negrei se aseamănă cu ale Rinului, că Neagra ar fi un Rin în miniatură. Asemănarea ar fi adevărată numai în ceiace priveşte peisagiul, căci încolo...

Se vede, cu toate acestea, un progres simţitor, mulţumită administraţiei moşiei regale, în ceiace atinge de oarecare culturi, care în-

tr'o vreme nu reuşeau prin părţile acestea, sau nu erau de loc cunoscute. Aşa, de pildă, poţi vedea pe malurile Negrei mici lanuri de sfeclă furageră, cu recoltă destul de abondentă. Călătorul care a umblat pe aicea, se minunează de aceasta. Şi în adevăr, e de minunat cînd pe locuri unde odinioară abia se putea hrăni o oae, cu iarba ce creştea printe pietre şi muşchi, acum cresc sfecle aşa de frumoase. Mirarea, însă, trece cînd ştii cîtă muncă s'a pus pentru a ajunge la acest bun rezultat; tocmai din Broşteni s'a cărat aici, depărtare de cîţiva kilometri, gunoiul pe care înainte vreme îl ardeau sau îl aruncau pe gîrlă. Şi deşi pilda bună s'a dat, imitatori nu s'au găsit printre ţărani.

Un lucru care te pune iarăşi pe gînduri este şi următorul: pe moşia regală este o văcărie la care se pregăteşte vestitul caşcaval de Broşteni; mulgătorii vacilor sînt străini, mi se pare elveţieni; şi dacă această operaţie ar fi dată pe mîna gospodarilor noştri, adio caşcaval de Broşteni, pentrucă ai noştri nici nu ştiu să îngrijască o vacă şi nici măcar s'o mulgă. Experienţa cea mai convingătoare s'a făcut chiar la curtea administraţiei, unde se aduc vaci de la văcărie. In prima zi, vaca dă obişnuitele 18 kilograme de lapte; adouazi scade la 17, şi tot aşa scade producţia laptelui în fiecare zi, pînă ce ajunge să dea numai trei sau pa-

tru kilograme, deşi are drept la o hrană mai îmbelşugată decît în munte.

Şi pentruce această mare deosebire? S'ar mai admite o diferenţă de două, la urmă chiar de trei kilograme, provenită dela măestria mulgătorului; dar să ajungi la o disproporţie aşa de bătătoare la ochi,— asta trebue să aibă o altă explicare.

Şi mi s'a explicat: vaca lăsată pe mâna belgianului Orientului, de multe ori stă neadăpată pînă la amiazi şi înoată în murdărie. Cît despre săceală, Doamne păzeşte. Săceala e bună pentru nemţi şi alte lifte străine, care altă grijă n'au decît asta. Romîuul nu se spală şi nu se îngrijeşte pe el, cum să se mai gîndească la curăţenia vitelor! Şi cum să se spele cînd în cărţi bisericeşti e scris că-i păcat de moarte să-ţi speli trupul? Şi drept este că, decîte ori am umblat eu pe malurile Bistriţei, nu mi a fost dat să văd un ţăran scăldîndu se, precum nu am văzut pe nici unul scăldîndu-se în apa Moldovei. Acum facă şi socoteală ori şi cine cît de cercetate vor fi băile populare, care trebue să se înfiinţeze prin sate, după cum se cere într'o oarecare lege, rezultată nu din trebuinţa poporului, ci din imaginaţia fecundă a unui legislator şi mai fecund.

Pe Negrişoara, afluent al Negrei, un boer al Moldovei, Conachi, încercase cîndva să facă o fabrică în care se scoată fe ul din munţii depe

acolo. Era o mare îndrăsneală aceasta, dat fiind că, pe atunci, drumurile erau şi mai grele decît acuma, iar lucrătorii speciali lipseau cu totul. Conachi izbuteşte să capete învoirea Domnitorului ca să aducă lucrători de peste graniţă. Merită să fie cunoscut hrisovul relativ la această învoire. El e în păstrarea mea, şi iată-l în toată cuprinderea lui, plină de învăţăminte:

„Cu mila lui Dumnezeu-Noi Mihail Grigorie
„Sturza Voevod ţării Moldaviei.

„Între măsurile ţintitoare de a statornici şi „a spori îndemanarea şi fericirea Moldovei, „care este cel întăi scop părinteştei noastre „îngrijiri, cunoscînd că înfiinţarea industriei „naţionale este una din elementele vitale ale „statului prin care se insuflă între lucrători „sîrguinţă, preface productele cele crude şi de „puţin valor în manufacturi folositoare şi împuţinează ecsportul sumelor însemnătoare din „ţară, am luat în binevoitoare luare aminte „anaforaua statului nostru din 23 Aprilie a„nul curgător sub No. 876 din înfiinţarea cei „întăi fabrici de fer care d-lui logofătul Cos„tache Conache au făcut pe munţii dela Te„mişoara din ţinutul Sucevei, proprieta dumi„sale numită Negrişoara. Drept aceia pe te„meiul închierii svatului ocîrmuitoriu în acel „obiect, în privirea simţitoarelor cheltueli care „au jărtvit întru ridicarea unor asemeni fabrice,

„învoim aducere de peste hotar a unui No. de „şaizeci familii bejănari străini, atît spre si- „guripsirea acestei întreprinderi cît şi însufle- „ţirea industriei în ţară. Prin acest al nostru „Domnesc hrisov, întărim cu acele şeasăzeci „familii ce se vor aduce de peste hotar în cur- „gere de opt ani dela întrarea lor în prinţi- „pat, să fie apăraţi despre tot felul de dări şi „havalele, iar după trecerea acestei vadale, ei „să între în dare potrivit cu glăsuirea aşeză- „mîntului şi după o dreaptă socotinţă.

„Datu-s'au în a noastră reşedinţă Iaşii la „6 Iulie dela Hristos una mie opt sute patru- „zeci şi patru, iar al Domniei noastre al un- „sprezecile an."

Şi cuvinte şi măsuri înţelepte.

Şi cînd mă gîndesc ce se petrece, la vămile noastre, cu străinii care vin în ţară, pentru diferite munci, şi care nu ar veni, dacă nu ar fi în ţară lipsă de braţe, sau dacă acei care sînt, ar vrea să facă muncile care se cer!

Un muncitor străin, cînd întră în Romînia, trebue să plătească mai întăiu birul pe nuştiu cîte luni, să îndeplinească o mulţime de formalităţi care au de scop, nu asigurarea că străinul e un om de treabă, ci mărirea venitului unui anumit Minister. Străinul plăteşte şi Ministrul cu pricina îşi va fi închipuind că în adevăr străinul plăteşte toate acele dări, pe cînd toate se pun tot pe spinarea noastră.

Pentrucă dacă vine ca să tae pădurile, noi, nenorociţii de cetăţeni romîni, plătim aşa de scump lemnele, dacă vin să lucreze lanurile cu sfeclă, noi plătim un leu şi zece bani kilogramul de zăhar... Şi cîte altele.

De alminteri, nu se prea pot lăuda guvernele noastre că iau „măsuri ţintitoare de a statornici şi-a spori îndemănarea şi fericirea“ ţării, precum glăsueşte hrisovul lui Mihalache Sturza. Îndemănarea şi fericirea ţării nu se împacă cu ruina şi suferinţa individului, precum se întîmplă la noi.

. . . .

Borca

Borca e primul sat pe care-l întîlneşti de cum treci granița la Dorna, în care totul ți se pâre mai vesel. Pretutindeni, până acuma, ai văzut numai case posomorîte, triste, pe cînd în Borca ți se înfățişează un peisaj mai vioiu, mai înveselitor. In vîrful unui deal se înalță, aşa de cochete, pavilioanele administrației Domeniului Coroanei, în care pare că trebue să trăiască altfel de viață acei care le locuesc; pe marginea şoselei, biserica şi şcoala par mai curate, mai sănătoase ca aiurea; un uluc de lemn, lung de cîțiva kilòmetri, pe care curge o parte din părăul Borcei, aduce butucii din fundul muntelui, la malul Bistriței, unde s'a zidit o construcție mare, menită pentru o fabrică oarecare; treci Borca pe un pod solid; ajungi la o casă frumoasă: aici ai otel, restaurant, sală de biliard, cabinet de lectură, cu zeci de jurnale şi de reviste. Aici, chiar şi un călător ceva mai pretențios ar putea fi satis-

făcut, căci poate găsi un pat de dormit, o mîncare mai omenească; ba pînă şi ochiul poate fi mai mulţămit de cele ce vede; valea Bistriţei e mai largă, munţii sînt mai rotunzi, mai blînzi, acoperiţi mai mult cu păşune, al cărei verde nu e aşa sever ca al bradului.

Şi încă un lucru îţi mai face, aici, o senzaţie deosebită: pretutindeni, chiar şi prin locuri pustii, şi pe vîrfurile munţilor, ai văzut gardurile primitive, care despart proprietăţile locuitorilor; şi vederea atîtor semne de veşnicul *al meu* şi *al tău*, îţi aminteşte nesfîrşitele certe dintre oameni, bătăile sălbatice, în care toporul joacă un rol aşa de important,] dispreţul pentru viaţa altuia, care pare un ucru fără multă valoare. In Borca dispare această impresie, pentrucă munţii din faţa satului nu mai sunt şerpuiţi de şirurile de lemne rezemate în zigzaguri, pe pari lungi înfipţi în pămînt, şi ţi se pare că aici oamenii ar trebui să trăiască în mai bună înţelegere.

Dar... nu vreau să cercetez; mă tem să nu mă conving tocmai de contrariul unei realităţi pe care îmi place să nu o cunosc.

Teatrul sătesc! Ideia minunată şi intenţiile d lui Kalinderu, neobositul doritor de bine, sînt dintre cele mai lăudabile; nu ştiu, însă, dacă a sosit timpul, pentru asemenea lucruri, în satele noastre.

Arta o poţi considera ori ca o manifestare

a gradului de civilizație la care a ajuns un popor, ori ca un mijloc de a cultiva poporul, ca să ajungă la civilizație.

Teatrul din Borca a fost construit în acest scop, pe care nu-l va putea ajunge decît foarte tîrziu.

Teatrul este, poate, cea mai desăvîrșită manifestare a artei, și o piesă de teatru nu poate fi gustată de cineva care nu ar avea o oarecare cultură. Vorbesc, bine-înțeles, de opere de artă, nu însă de melodramele și feeriile menite a distra mulțimea și a umfla rețeta sării. Dacă este așa, cum ar putea să prindă teatrul în satele noastre, populate de o masă incultă? Atunci, poate, se urmărește alt scop: îndreptarea moravurilor? Dacă acesta este scopul, atunci eu cred că, prin teatru la sate, ajungem tocmai la contrariul scopului urmărit. Este adevărat că „ridendo castigant mores“, dar și acest mijloc este bun tot pentru un om cult. Un țăran care va vedea, pe scena teatrului, un actor care imită, în perfecție pe un bețiv, nu va trage un învățămînt bun din desnodămîntul moral al fabulei, ci îi va rămîne în minte tipul bețivului de pe scenă, și în loc de a-și stavili patima, este cu putință să și-o desfășure mai puternic. Vederea unui astfel de tip pe scenă provoacă hohote de rîs, sala ajunge la un delir de aplauze, pe cînd ar trebui să vezi figurile spectatorilor brăzdate de desgust,

dacă teatrul și-ar fi ajuns ţintă de a înfrîna beţia.

Şi apoi ce piese se joacă la ţară?

La Borca, băeţii din şcoală, au jucat o piesă pe care nu ştii cum s'o calificî. Aţi auzit de „Prinţul Puf?" E o traducere, să-i zicem „o piesă", în care odraslele ciobanilor şi ale tăetorilor de copaci din munţii Sucevei erau travestiţi în seniori dela curtea nu ştiu cărui rege din Franţa; purtau peruci, fracuri roşii, tricouri şi nu mai ţin minte cîte alte năsdrăvănii, şi vorbeau într'o limbă şi cîntau nişte melodii.. Şi după ce au jucat caraghiozlîcul acesta pe scena teatrului din Borca, unde au fost admiraţi pînă şi de guşaţii de pe valea Bistriţei, nobilii francezi au venit să culeagă aplauze şi pe scena teatrului din Folticeni, capitala judeţului. Şi cînd am văzut atîta lipsă de bun simţ, atîta ridicol sub care trebuia să se prăbuşească toată scena, mie mi-a fost ruşine de lumea din sală, am simţit eu singur toată ruşinea pe care ar fi fost drept să o simtă cu toţii şi, închizînd ochii, m'am ascuns în dosul stîlpului dela lojă, pentruca nici eu să nu mai văd pe nimeni, nici pe mine să nu mă vadă alţii.

De atunci n'am mai avut curajul să asist la reprezentaţii de teatru sătesc. Am cetit însă cîteva piese, scrise de oameni care nu au aceastâ chemare, şi am făcut triste reflecţii a-

supra mentalităţii acelora care de sigur că le-au aplaudat de multe ori.

Mai acum cîţiva ani, am găsit pe poetul Vlăhuţă, în cabinetul lui, încunjurat de un vraf de peste una sută manuscrise de piese destinate scenelor dela ţară. Ministrul Haret publicase un concurs, şi oferea premii relativ mari pentru lucrările cele mai bune, iar d-nul Vlăhuţă fusese însărcinat să facă un raport. Ce tortură! Manuscrisele erau admirabil... broşate; ba, am văzut unul legat, peste tot în piele roşie cu multă risipă de aur. Cuprinsul lor... Mi se pare că nici o lucrare nu a fost premiată, deşi d-nul Vlăhuţă ar fi avut toată bunăvoinţa să găsească una măcar, în atîta mulţime, pe care s'o recomande.

Stînişoara

Un fluerat prelung răsună pe vale, un fum albicios se înalţă în văzduh şi pîfăind din greu, maşina porneşte, trăgînd vagonetele care, comparate cu marile vagoane depe căile ferate, par nişte jucării de copii.

E o fericire să poţi scurta din cale 14 kilometri, cînd ar trebui să mergi pe acest drum primitiv din valea Sabasei. Iţi trebue oase puternice şi răbdare multă, ca să rezişti până la Bapşa, prin bolovanii aceştea nemiloşi. Dar în vagonet nici nu ne pasă şi cînd trebue să ne coborîm şi să ne urcăm în trăsuri, ne vine să zîmbim, pentrucă de aici începe admirabila şosea a Stînişoarei.

S'au cheltuit bani mulţi, e adevărat ; Romînul are, însă, o vorbă : e scump, dar face.

Ca să poţi aprecia valoarea acestei şosele, trebue să fi umblat pe vechiul drum. Cu treizeci de ani în urmă, trăsurile nu puteau străbate prin pustiurile acestea ; s'a făcut apoi un

drum ca vai de lume, cu nişte urcuşuri şi coborîşuri ameţitoare şi aşa de mare deosebire este între pantele vechiului drum şi ale şoselei de astăzi, pe care o poţi urca în trapul cailor, încît a fost nevoe să se lungească cu 12 kilometri acea de astăzi. Inainte vreme tot drumul Stînişoarei, dela Bapşa până la Suha, era numai de 12 kilometri, dar mai repede urci şi cobori acum cei 24 kilometri, de cum îţi trebuia înainte numai ca să ajungi în vîrful muntelui. Şi inginerii care au croit-o, parcă au avut în vedere şi partea pitorească a şoselei. Mai cu seamă bucata dinspre Bistriţa, e admirabilă; la fiecare cotitură îţi apare un spectacol grandios şi nu ştii ce să admiri mai mult: frumuseţea peisagiului ori dibăcia maestrului. Podurile de piatră cioplită, cu arcadele lor cochete peste prăpăstii al căror fund abia îl zăreşti; cantoanele cu faţadele lor de granit dantelat, — totul e cu gust şi cu lux construit.

Şi mai are încă o particularite această şosea: un număr colosal de mare de poduri şi podeţe, a cărora construire a costat foarte mult, pe cînd drumul cel vechiu, nu ştiu cum dracu era combinat, că nu avea decît cîteva podeţe mici, de trei-patru metri lăţime.

Pentruca amintirea tuturor acelora care au contribuit la facerea acestei şosele să rămîe neperitoare, s'a înălţat, în vîrful Stînişoarei, o

prea frumoasă cruce, un monolit, pe care e săpat numele a o mulţime de Excelenţe, a o sumedenie de ingineri şefi şi sub-şefi, etc., etc.

Crucea aceasta, o reproducere fidelă a uneia care se găseşte în altarul unei biserici din Bucureşti, poartă numele de „adevărată cruce în stil romînesc".

Şi adică pentruce numai acea cruce păstrată în Bucureşti, e o adevărată cruce romînească şi alta nu ar fi? Cine i a dat acest decret? Se cunosc, oare, resturile unor cruci mai vechi, după care s'a reconstituit crucea din Bucureşti, păstrătoare a vechiului nostru stil? Nu. Atunci pentruce „adevăratele cruci romîneşti" nu ar fi acele din Ardeal, ori acele din Bucovina, sau din Moldova, păstrate prin mănăstiri? Pentruce?...

Costă mult şoseaua Stînişoarei, e frumoasă, e bună; are numai un cusur; nu e umblată.

Cît e de curios Romînul nostru! Pană a nu fi şoseaua, care a uşurat atît de mult greutăţile călătoriei, întîlneai care încarcate, şiruri lungi de cai, legaţi unul de coada altuia, pe spinarea cărora atîrnau saci încărcaţi cu marfă, mai cu seamă cu popuşoi, iar acuma, rătăceşti poşte întregi, fără a zări ţipenie de om, iar zurgalăi auzi numai cînd trece diligenţa. Şi pentruce e părăsit drumul acesta? Mi s'a spus şi nu-mi vine să cred: ţăranii pretind că s'a lungit drumul adăogîndu se cei 12 kilometri

pe Stînişoara. Dar spune-le că pantele de astăzi nu ating 5%, pe cînd pe drumul vechiu erau şi de 15%; spune-le că astăzi nu se mai înglodează, că nu-şi mai rup capetele curelelor, că merg mult mai repede, ei nu pricep nimic din toate astea, ţin una şi bună: drumul s'a lungit. Şi rezultatul acestei încăpăţinări este că orice relaţiune comercială între Folticeni şi plasa Muntelui a încetat, mărfurile se aduc din Piatra şi şoseaua pe Stînişoara a devenit inutilă.

Dar... să-mi păzesc gura, că te i pomeni că ni-o mută cine ştie unde, mai pe aproape de Bucureşti, Doamne fereşte!

Şi despre Stînişoara am amintiri, care acuma îmi fac plăcere, deşi pe atunci nu-mi cam veneau la îndemînă, cele petrecute.

Trebuia să mă duc la Broşteni, pela începutul lui Decembrie. In Folticeni umblau saniile, era omàtul mare şi prin împrejurimi tot aşa, după spusa oamenilor. Oamenii aceştea, însă, nu erau din partea muntelui. Aşa, într'o dimineaţă înainte de a răsări soarele, ne am urcat într'o sanie cu patru cai şi am eşit pe bariera Tîmpeştilor. Până în vîrful dealului am mers bine, dar acolo vizitiul a oprit caii şi a început a fluera de necaz: tot drumul până

la graniţă, unde apuci spre apa Moldovei, era uscat ca în toiul verii, şi se întindea ca un şarpe negru pe deasupra unei cîmpii albe.

Nu era chip să mergem mai departe. Trebuia să schimbăm sania cu o trăsură.

Ne-am întors înapoi. Unul dintre călători fiind superstiţios, nu a voit să intre în oraş şi ne-am oprit la o cîrciumă, lîngă barieră, ca să aşteptăm trăsura; şi trăsura a sosit cam tîrziu şi am plecat tîrziu şi din Mălini; am dat de drum greu, că omătul era mare şi troenit şi pe înserate numai bine am ajuns şi noi la poalele Stînişoarei, flămînzi şi îngheţaţi de frig. Până ce ne-am ospătat, până ce caii s'au mai odihnit, s'a făcut noapte de-a binele.

In loc să rămînem la crîşma unde era cald, noi ne-am bizuit să ne îndrumăm spre muntele prăpăstios. N'am mers un sfert de ceas şi ne-am oprit: caii nu mai puteau înainta prin omătul în care se înfundau roţile mai sus de butuc. Atunci am luat-o pe jos şi pentrucă era frig, am găsit de cuviinţă să-mi pun blana peste palton, încît nici nu puteam să-mi mişc mînele, de păream un urs care nu se poate întoarce. Inchipuiască-şi orişicine ce chin a fost pe mine: picioarele mi se înfundau în omăt până aproape de genuuchi, blana se tîra, în jurul meu, ca o boroană pe arătură, încît fiecare pas, fiind o sforţare, gîfîiam ca o locomotivă şi-mi curgeau sudorile ca într'o bae

turcească. Uneori scoteam blana, dar simţeam că mi-i frig; o îmbrăcam în grabă şi o luam înainte. Imi venea să mă las acolo, pe marginea drumului, în omătul rece, nemaiputînd de oboseală, dar îmi venea în minte o scenă din o nuvelă a lui Tolstoi şi nu mă lăsam să mor aşa prosteşte. In fine după multe ceasuri de chin, am ajuns în vîrful Stînişoarei şi cînd m'am văzut în cantonul murdar şi întunecos, mi s'a părut că mă găsesc în cel mai luxos şi mai confortabil otel. Era ceasul unu după miezul nopţii.

Păzitorul cantonului ni-a făcut bine cu oala în care-şi fierbea de obiceiu borşul, şi am pregătit în ea un ceaiu aşa de gustos, cum n'am băut niciodată. Aveam de toate cu mine, că-mi umpluse mama geamandanul cu toate bunătăţile, şi mi făcuse provizii pentru cîteva luni.

Altă dată a fost altfel.

Un prietin al meu candida, în opoziţie, la colegiul al treilea de Suceava, şi trebuia să vadă pe alegătorii dela munte. Deşi se zice că Romînia este o ţară constituţională, în care avem garantate atîtea libertăţi... pe hîrtie, în fapt însă, lucrurile se petrec mai cu perdea. Interesul nostru era să ajungem la Dorna fără să prindă administraţia de veste, şi dacă ne-am fi dus prin Broşteni, poate că n'am fi ajuns. Deaceia am trecut prin vama Bunești, la Suceava, în Bucovina; de acolo am luat trenul

şi, prin Iţcani, ne-am dus tocmai în Dorna nemţească, şi am trecut în ţară. Indată au intrat în activitate telefoanele din toată plasa; primarii au anunţat pe inspectorul comunal despre sosirea noastră, inspectorul a anunţat pe prefect, iar acesta a dat un ordin aspru, care a răsunat în toate comunele, ordin pe care l-am ascultat şi noi la un telefon indiscret, anume că nimeni să nu ne primească în gazdă, să nu putem vedea nici un alegător şi să nu ni se dea nici o căruţă ori vre-un cal de călătorie. Pe cît a fost cu putinţă, ordinul s'a executat. Uita, însă, prefectul că prin sate, afară de slujbaşi, care să-i fie supuşi, mai sînt şi *oameni* şi astfel în Dorna am mîncat un delicios rasol de lostriţă, regele peştilor, şi în Neagra-Şarului am fost găzduiţi ca nişte prinţi, de către un bogătaş, care ne-a dat o trăsură cu patru cai de preţ, cu care am ajuns în Broşteni, după ce am luat şi un dejun copios la un elveţian din Dîrmoxa, pe Neagra.

La Broşteni, însă, ordinul prefectului s'a executat. In unicul şi imposibilul otel, nu era chip să rămînem; pretinsa odae ce ni se pusese la dispoziţie, nu era de locuit; spre nenorocirea noastră, otelierul nu băgase de seamă că era un capăt de lumînare uitat în ocniţă, şi cînd s'a încălzit soba, s'a topit lumînarea şi a făcut un miros îngrozitor. Ca să putem găsi un colţ de casă în care să ne a-

ciuăm, ne-am adresat inspectorului comunal, rugîndu-l foarte politicos, mai politicos decît s'ar fi cuvenit; şi aveam chiar o mică părticică de drept să-i cerem acest serviciu, care nu putea să-l compromită în ochii prefectului, pentrucă şi prietinul meu şi eu avusesem, cîndva, ocaziunea să-i trecem cu vederea multe lucruşoare, care i-ar fi arătat pe care uşă să intre în cabinetul judecătorului de instrucţie. Inspectorul însă a rămas nestrămutat în refuzul lui; zadarnic tovarăşul meu de drum îi spunea că-i bolnav, zadarnic îi explicam noi că, fiind în luna lui Martie, nu-i chip să dormim afară, pe prispa otelului; inspectorul nostru se temea chiar să stea de vorbă cu noi, şi dacă am văzut că în sufletul acestui biped, măcar nu a încolţit sentimentul de recunoştinţă şi umanitate, care ar trebui să-l deosibească de patrupede, l-am lăsat în plata Domnului.

La administraţia moşiei regale, porunca prefectului nu putea pătrunde, şi ospitalitatea romînescă nu a dispărut din casa aceasta.

Ca să plecăm din Broşteni, am tocmit un căruţaş, ca să ne ducă până la Suha. Dimineaţă l-am aşteptat, precum era vorba, şi n'a 'mai venit. L-am căutat pe acasă, şi nu l-am găsit; abia după amiazi ne-a trimes de ştire că nu poate merge, că nu şi-a adus caii din munte. Inspectorul comunal executase şi partea finală din porunca stăpînului său: nimeni

să nu ne dea trăsura ori cai. Şi căruţaşul a fost silit să renunţe la un cîştig, şi un cîştig bun, pentru a îndeplini un gust aşa de bizar. Şi atunci nevoiţi am fost să alergăm iar la gentileţea gazdei noastre. Inspectorul comunal şi-a închipuit că ne ducem pînă la Suha, pentru că se comunicase şi telegrama noastră, prin care ceream să ne vie acolo trăsura, şi numai graţie acestei împrejurări am găsit la Borca, o căruţă mizerabilă a unui ţigan, cu care am plecat mai departe. Vai de noi, cum am mers timp de două ceasuri, până la Bapşa! Aşa am fost de chinuiţi, încît am preferat să urcăm muntele pe jos. Trei ceasuri încheiate, pe o noapte răcoroasă şi pe un omăt care scîrţia sub picioare, am mers fără popas, fără să vorbim, şi cînd am ajuns în vîrful muntelui, era tocmai miezul nopţii.

Eram obosiţi. — La fereastra cantonului în care locueşte inginerul, era lumină. Il cunoaştem. Am bătut în uşă, şi după ce s'a încredinţat, după glas, că sînt eu, ni a dat drumul înăuntru.

* * *

Trecuse miezul nopţii demult, mai demult de două ceasuri, cînd am ajuns la Suha, la fabrica de cherestea, luminată cu electricitate, şi ale cărei maşinării fac un zgomot aşa de straniu.

Podoaba munţilor noştri, brazii uriaşi, peste ale căror vîrfuri au trecut vijeliile atîtor veacuri, se pierde zi cu zi, se mistue în fabricile acestea, din care trag foloase capitaliştii din ţări străine, iar noi rămînem cu ochii aţintiţi spre farurile electrice, care ne împiedică să vedem mai departe decît până unde ajunge lumina lor.

Trei sate

Trecînd pe lîngă mănăstirea Slatinei, în fundul muntelui, dai de fabrica de cherestea din Găinești.

E o fabrică precum sînt toate de acest fel: Se petrec aci, însă, lucruri care nu s'ar putea semnala în altă țară.—In contractul cu Administrația Domeniului, s'a stipulat că Direcțiunea fabricei e obligată să întrebuințeze cel puțin 66% lucrători romîni. Romîni din alte localități nu vin să lucreze în Găinești, așa că acest articol din contract, trebue înțeles că acei lucrători romîni trebue să fie numai din comuna Mălini. Din această pricină fabrica sufere multe neajunsuri, fiindcă țăranul care primește Sîmbătă sara plata unei săptămîni, se pune pe băut toată Duminica, iar Lunea se drege, Marțea se odihnește și abia Miercuri vine la lucru, dacă nu cumva se lasă păgubaș de cîștig pe o săptămînă, ori două, ori chiar mai multe. Din pricina aceasta, nu se găsesc la fabrică

adevăraţi lucrători romîni, oameni care să lucreze în permanenţă, un timp îndelungat, ci Romînii sînt diletanţi şi în această manifestare a activităţii omeneşti, precum sînt diletanţi în toate celelalte.

Cum se explică oare acest fenomen din viaţa ţăranului nostru? Şi aci trebue să căutăm o explicare, pentrucă ţăranul din Găineşti, care e chemat să lucreze la o fabrică de cherestea, este în elementul lui, fiind născut şi trăit între lemne şi nu s'ar putea invoca scuza că munca ce i se cere nu-i compatibilă cu firea lui.

Pe mulţi i am auzit susţinînd că ţăranul nu munceşte din pricină că e leneş, iar acei care pledează pentru lenea ţăranului, sînt tocmai oameni care nu au muncit niciodată şi care, dacă ar fi cu putinţă să le mestice alţii mîncarea, ar face-o şi asta.

Pricina trebue să o căutăm în altă parte: lipsa de educaţie socială.

Inainte de împroprietărire, ţăranul era un minor, al cărui tutor — boerul — avea tot interesul ca pupilul său să poată munci cu spor; astăzi ţăranul e un emancipat, al cărui curator — Statul — nu ştie cum să-l conducă.

In timpul minorităţii lui, ţăranul nu avea a se îngriji de nimic; boerul purta grija tuturor nevoilor lui. Un plus de muncă, ţăranul nu avea cui să facă şi nici pentruce să facă.

La ce i-ar fi folosit lui să adune o sumă de bani, dacă nu avea cum să-i întrebuinţeze? Pămînt nu putea să cumpere, comerciant nu i era cu putinţă să se facă pentrucă nu avea nici voe de a fi cîrciumar, copii nu avea prin şcoli, iar trebuinţele intelectuale nu le cunoştea.

Crescut astfel, ţăranul trebuia să muncească un număr de zile foarte răstrîns în cursul verii şi tot restul anului să-şi piardă vremea pe lîngă casă.

Intr'o bună zi, ţăranul se pomeneşte proprietar absolut a unei bucăţi de pămînt, care devine pentru el o sarcină. Avea pămînt mai mult decît ar fi putut lucra, pentucă un om nu poate cultiva 5 $^1/_2$ fălci pămînt numai cu braţele lui; în schimbul acestui pămînt însă, el trebuia să plătească anuitatea, fonciarul, prestaţia şi toate celelalte dări date în spinarea unui om liber, precum era el acuma. Atunci ţăranul a simţit nevoe de numerar, pe care nu-l putea scoate din pămîntul lui şi a început a-şi vinde vitele, ca să plătească perceptorului. Neputînd trăi din propriul lui pămînt şi ca să facă faţă atîtor trebuinţi, a fost nevoit să se angajeze la proprietar, vînzîndu-şi din iarnă munca pentru vara viitoare, astfel că acuma, pe lîngă pămîntul lui avea de lucrat şi pe al boerului. In acelaşi timp şi puterea lui de muncă fusese micşorată, pentrucă

feciorii îi erau luați în armată, copiii mai mici la școală și el, hărțuit din toate părțile, își perduse capul. Situația lui era identică cu acea a unui copil aruncat în vîrtejul vieții unui mare oraș din o țară străină, copil care nu ar cunoaște nici măcar limba țarii aceleia.

Efectul aceste stări anormale s'a simțit la cîțiva ani după împroprietărire: fiind an de foamete, Statul a fost nevoit să dea hrană țăranilor.

Umanitatea cerea să nu fie lăsați a muri de foame; dar, ca educație socială, această pomană ce li s'a făcut, a avut un efect dezastros: țăranul a fost învățat să aștepte totul dela Stat, precum mai înainte aștepta totul dela proprietarul moșiei. Și, parcă înadins pentru a-i întări în credința că Statul e dator să le poarte toate grijile, guvernele au început a se întrece cu înscrierea în budgete a unor sumi destinate exclusiv pentru populația dela țară, dispensîndu-i de niște cheltueli pe care pentru a le face, ar fi trebuit să aibă, fiecare țăran, ori economii deja adunate, ori credit în piață. Țaranul nu plătește vizita doctorului, nu plătește doctoriile, nu plătește veterinarul, nu plătește moașa, nu plătește învățămîntul, datoriile pentru porumb i se iartă, deci i se dă și hrana la vreme de foamete. Și toate aceste scutiri trebue să i se facă, pentrucă altfel, dacă ar fi fost lăsat țăranul neajutat în acea-

stă luptă crîncenă a vieții, s'ar fi stîns neamul nostru; el nu avea cu ce face toate aceste plăți, pentrucă punga lui era veșnic goală, și creditul îi era necunoscut. Ce credit poate avea un om care nu-și poate vinde pămîntul, nici nu-l poate ipoteca, și ce credit personal s'ar putea acorda unui om pe care legile îl îndrituesc să împrumute și să nu plătească? Și țăranul are acest privilegiu, pentrucă legea oprește de a i se urmări boii, vaca, porcul, calul, etc., ceiace ar putea constitui singura lui avere mobilă.

Dacă ai arunca pe valurile mării pe un om care nu știe înota, nu ar fi în situație mai critică decît acea a iobagului din 1863, devenit proprietarul din 1864. Și din toate svîrcolirile lui pentru a eși din această încurcătură, ce învățămînt a tras țăranul, ce mentalitate și-a făcut el? Dacă are astăzi o bucată de mămăligă uscată, ca să-și poată stîmpara foamea, nu se mai gîndește ce va face pe ziua de mîni: asta-i treaba Statului.

Asta-i educația socială care s'a făcut țăranului nostru.

In asemenea imprejurări, poate țăranul nostru să conceapă grija zilei de mîne și să caute a-i preîntîmpina nevoile? De aceia toată iarna el nu face nimic; și mii de lucrători străini trebue să vie să ne tae pădurile și să facă atîtea alte munci, pe care n'are cine le face.

Şi de aceia ţăranii din Mălini nu se prea îndeasă la muncă în fabrica din Găineşti.

Firea unui om nu se poate schimba într'o zi precum se schimbă o pălărie. Legile noastre, izvorîte din condeiul scriitorilor din Ministere, nefiind rezultanta unor anumite condiţiuni sociale, nu au contribuit întru nimic la modelarea creerului populaţiunii noastre rurale după calapodul formelor nouă ale Statului. Guvernanţii noştri au urmărit o singură ţintă: mărirea veniturilor Statului, şi în colo nu s'au mai interesat de nimic; şi din acest desinteres a eşit ceiace vedem astăzi: poporul romîn divizat în două clase cu totul deosebite, care nu au nimic comun între ele, caşi cum ar fi două popoare care trăesc foarte departe unul de altul, şi în timp şi în spaţiu — cîteva sute de mii de tîrgoveţi, sus pe vîrful scării, şi cîteva milioane de ţărani, jos în noroiu şi întuneric.

De departe se zăreşte clopotniţa bisericii pe care o ascund, şi iar o lasă privirii, plopii înalţi care se clatină de vînt. In dosul ei se întinde parcul tufos şi bătrîn, în mijlocul căruia casa cu două rînduri, palatul din Rotopăneşti, stă mărturie neclintită despre nişte timpuri care par ca din poveşti cînd auzi povestindu-se despre ele.

Rotopăneştii a fost moşia marelui postelnic şi cavaler Nicolai Istrati, fratele episcopului Meletie de Huşi. Istrati a fost unul dintre moldovenii cei mai culţi din vremea lui, un prietin al ţăranilor, dar şi cel mai mare duşman al Unirii.

In casa aceasta a adunat Istrati cea întăi colecţie de tablouri, care a alcătuit prima pinacotecă din Moldova; o bibliotecă bogată umplea una din odăile mari şi'nalte. Tot aci, în rîndul de sus, era sala de teatru, în care a jucat şi Galino, ajuns pe urmă director al teatrului din Iaşi. In gîndul lui Istrati era că şi ţăranul trebue să fie luminat, de aceia a făcut şcoală pentru fiii sătenilor lui, una din şcoalele cele mai vestite din nordul Moldovei, în care adeseori boerul însuşi îi învăţa carte pe fiii ţăranilor lui.

Nicolai Istrati a fost un tip, şi e păcat că e prea puţin cunoscut. El a scris mult şi variat, şi în multe din lucrările lui se găsesc gîndiri originale, observaţii fine, care arată pe un cunoscător adînc al stării noastre de pe atunci. O ediţie complectă a tuturor scrierilor lui Istrati, ar fi foarte interesantă şi instructivă.

Caracteristica lui Istrati este însă convingerea lui sinceră că unirea ţărilor surori ar fi în dauna Moldovei. Dacă el ar trăi astăzi, şi ar vedea starea de ruină morală şi economică

a acestei părţi de ţară, ar zice că profeţia lui s'a îndeplinit.

In faţa bisericii din Rotopăneşti, zidită de N. Istrati în 1856, este o statue de piatră, reprezentînd o femee cu o cunună de stejar. Ca valoare artistică, statuia aceasta nu are nici o însemnătate; ca alegorie, însă, arată gîndirea unui număr din boerimea moldovenească, în fruntea cărora era Istrati, şi care erau în contra Unirii. Statuia închipueşte pe Moldova plîngînd, şi depuuînd o cunună pe mormîntul ei însăşi.

De sigur, ar fi o nebunie să se mai gîndească cineva la separatism, astăzi cînd gîndul tuturora este la o unire şi mai mare, şi cînd privirile ni sînt aţîntite în toate părţile, peste hotarele ţării. Cu toate acestea, am întîlnit oameni serioşi, care, dacă nu merg cu dorinţa până la restabilirea hotarului dela Milcov, regretă măcar că s'a întrupat visul generaţiunii trecute, deplîng starea Moldovei pe care nu se sfiesc să o considere ca o provincie cucerită de către duşmani, fraţii noştri munteni.

Nu voiu cita nume, nici de persoană nici de localitate; rog numai să fiu crezut pe cuvînt, că ceiace voiu povesti sînt adevărate.

L-am găsit la biurou, avînd înaintea lui mai multe anuare: a magistraturii, a armatei, a învăţămîntului, etc. şi nişte foi mari, pline de rubrici şi de însemnări.

Il las pe el să vorbească:

– Poftim, domnule, priveşte statistica aceasta şi convinge-te că sîntem ţară cucerită. Iată, spre pildă, magistratura; avem în toată Moldova atîţia inamovibili; cîţi din ei sînt moldoveni şi cîţi munteni? Numărul inamovibililor munteni din Moldova covîrşeşte pe al moldovenilor; arată-mi, te rog, un moldovean la curtea din Craiova, ori la tribunalele din Muntenia? Mai poftim statistica funcţionarilor din administraţia financiară; e o adevărată invazie de munteni, care unde ajung fac să dispară urma de moldovan, domnule; până şi odagii de prin autorităţi sînt înlocuiţi cu munteni aduşi de pe la mama dracului. Lucrul cel mai grozav, însă, se petrece în armată. Ştii, d ta, cîţi generali moldoveni avem noi? Trei, domnule, numai trei, în toată puzderia aceasta de genèrali, trebuitori şi netrebuitori. Şi tot aşa stăm şi cu colonelii...

Şi curiosul domn începe a mi ceti nesfîrşitele lui liste. Iar cînd i-am obiectat că e şi firesc lucru ca numărul funcţionarilor munteni să fie mai mare decît al moldovenilor, de oare ce şi populaţia Munteniei e mai numeroasă de cît a Moldovei, curioasa mea gazdă s'a înfuriat şi mi-a răspuns:

— Mă aşteptam la observaţia d-tale, iată însă că statistica mea îţi dovedeşte că nu ai dreptate.

Şi atunci a început a-mi pune subt nas tabele comparative, cu regule de trei: dacă la atîtea milioane de munteni sînt atîţia inamovibili, cîţi trebue să fie la atîtea milioane de moldoveni ?... şi rezultatele acestor socoteli, veneau cam în ajutorul părerii domnului cu moldovenismul.

Discuţia aceasta despre muntenism şi moldovenism am găsit-o şi în alte localităţi. Intre un judecător de ocol muntean şi un inspector comunal moldovean, neînţelegerile din această pricină au produs o răceală pronunţată; au devenit aproape duşmani, din prietini ce erau.

Se înţelege că nici nu se poată întrezări primejdia unui curent moldovenesc, cu gîndul de separaţiune; dar tot nu ar fi rău ca conducătorii ţării să chibzuiască lucrurile aşa fel, ca nici să nu se nască umbra unei bănueli, că s'ar prefera pe munteni înaintea moldovenilor, precum de multe ori părea că se întîmplă.

*

Alăturea cu Rotopăneştii lui Istrati, la cîţiva kilometri depărtare, sînt Horodnicenii lui Canta, moşie frumoasă lîngă hotarul Bucovinei.

Jalea te cuprinde cînd intri pe poarta curţii şi vezi murdăria şi mizeria de astăzi, în locul vechei splendori din vremea vechilor boeri, a

căror sămînţă parcă ar fi pierit din ţara Moldovei. Casa boerească în care odinioară au locuit atîtea feţe cinstite, astăzi e prefăcută în hambare de grîu; ferestrele depe care ochii atîtor „giupînese" cătau cu dor, în calea atîtor feţi frumoşi, stau astăzi astupate cu scînduri; în ograda în care odinioară înfloreau zambilele şi crinii, stau astăzi movile de băligar, înalte de cîte doi metri; parcul splendid, cu lacul amintirilor de atîta durere, astăzi e o paragină pustie, în care pasc porcii satului; pretutindeni e ruină şi jale şi pustiu.

Şi doar fiecare colţ, din tot ce se vede aici, e purtător de amintire din trecutul Moldovei.

Biserica din Horodniceni este una dintre cele mai vechi, afară de acelea zidite de domnii ţării. In zilele cucernicului Domn Ioan Ştefan Voevod şi Mitropolitului Teofan, a zidit-o în anul 1538 visternicul Matiaş, „o aleasă figură istorică", unul din sfetnicii lui Petru Rareş, pe care mintosul Domn îl însarcinase să împiedice pe Ferdinand, locţiitorul împăratului Germaniei Carol V, de a se împăca cu duşmanul său, Ioan Zapolia, şi despre care episcopul de Lund, scrie lui Carol V:

„El este un bărbat foarte modest, foarte bun şi maicuseamă prudent şi atît de iscusit în treburi precum nu se află altul".

Clopotul dela biserica din Horodniceni a fost făcut de Alexandru Lăpuşneanu, în 1567, iar

la 1640 a fost prefăcut de către Iordachi, ori de Şerban Canta, în familia cărora moşia a rămas două veacuri după aceia.— Alţi Cântuleşti au împodobit biserica familiei lor cu cărţi, vestminte şi odoare, din care prea puţine au mai ajuns până în zilele noastre, ca o slabă mărturisire despre cele ce făptuiau boerii depe atunci.

Şi astăzi, o Doamne, cum au ajuns de rîsul orişicui cele sfinte ale noastre!

Lacul din Horodniceni! In parc era odinioară un lac frumos, pe care în zile bune se plimbau boerii cu luntrea. Intr'o zi rea, însă, cei doi copii ai lui Canta, fata şi băiatul, plimbîndu-se ca de obicei, luntrea s'a răsturnat şi cînd i-au scos morţi, din fundul lacului, erau îmbrăţişaţi adevărat ca doi fraţi.

Cîtă jale a fost atuncea la curtea din Horodniceni şi cîte lacrimi au curs din ochii părinţilor nemîngîiaţi!

Mănăstirea Rîşca

Eşind din Folticeni, urci dealul Tîmpeştilor, dai în şoseaua naţională, şi poţi merge la mănăstire pe două drumuri: sau tot pe şoseaua Romanului, pănă la Dumbrăviţa, pe unde treci Moldova pe pod, sau prin satul Fîntîna-mare, ca să treci Moldova prin vad.

Pentruce am ales oare acest din urmă drum? Nu ar fi fost mai firesc să mă duc pe şosea, legănat pe arcurile trăsurii, decît pe prundurile Moldovei, unde la fiecare pas te izbeşti în toate părţile şi-ţi muşti limba! N'ar fi fost mai cu minte să trec Moldova pe pod, fără nici o primejdie, decît să mă vîr într'o apă care şi schimbă cursul într'un mod aşa de capricios, şi nu mai găseşti, în vara asta, vadul din anul trecut!

Să nu fie gustul acesta ciudat, vreuna din minunile eredităţii psihologice? — Străbunii noştri, care nu cunoşteau şoselele şi punţile aruncate peste ape, trebue să fi fost peste fire

de veseli cînd treceau cu butcile prin cîte o luncă răcoroasă, la umbra sălciilor, pe prundişul unei ape, care se rostogolea pe bolovanii ce străluceau la razele soarelui...

Trecem prin Bogdăneşti, sat mare, nu atît de mare pe cît de lung. De o parte şi de alta a drumului, case curate, case de gospodari. Oamenii cîştigă la fabrica de cherestea şi nu mai sînt sclavii pămîntului, aşa de ingrat în părţile aceste muntoase.

Ca pretutindeni în Moldova, şi aici în jurul ferestrelor şi a uşorilor uşii, gospodinele fac chenare cu culorile favorite Romînilor: albastru şi roşu.

Să existe, oare, vre-o legătură firească, sau este o simplă coincidenţă, potrivirea aceasta a culorilor noastre naţionale, cu culorile predominante în gustul poporului nostru? Albastru şi roşu găseşti pretutindeni în popor; în îmbrăcămintea lui, în zugrăvelile ce le face pe păreţii caselor, pe olărie, ori unde are ocazia să aplice o culoare, ţăranul nostru întrebuinţează, de preferinţă, aceste două culori. Până şi în cîntece ar părea că invoacă mai mult florile albastre ori roşii.

Alte popoare prefera alte culori. Ruşii, de pildă, au o dragoste deosebită pentru verde.

Să fie, oare, legătură între rasă şi culoarea preferată? Poate că şi aceasta ar fi o chestiune de studiat, poate că ar fi un ajutor la

determinarea genealogiei popoarelor. Aşa, dacă s'ar stabili că popoarele de gintă latină au în deosebită dragoste culoarea albastră, pe care o găseşti numai incidental la popoarele de rasă slavă, s'ar putea scoate o dovadă că în noi, Romînii, este mai puţin sînge slav, decît susţin unii că'am avea.

In mijlocul zidurilor groase, mărturie a unor vremi îndepărtate, se înalţă biserica mănăstirii, cu cele trei turnuri subţiri şi cu păretele zugrăvit cu multe minunăţii: chinurile iadului şi fericirile raiului. Iată un cineva care cîntăreşte păcatele oamenilor; lîngă el stă scara pe care se urcă oamenii la cer; cei buni trec în rai, iar pe cei răi îi pocneşte sfîntul Petru cu cheile raiului în cap, şi o sumedenie de draci îi înhaţă şi-i aruncă în gura colosală a unui balaur, care stă pururea căscată. Mai încolo vezi ce fericire aşteaptă, pe „ceia lume", pe oamenii cei buni şi drepţi: stau cu pielea goală, pe un fel de stînci, între un fel de copaci, lîngă un fel fel de dobitoace, care unele samănă cu oile, altele aduc cu caii de pe lumea asta, iar altele sînt curaţi elefanţi, cu tromba bîrligată şi cu dinţii lîngă ochi.

De sigur că autorii acestor opere erau convinşi că au făcut lucruri de samă, şi cunos

cătorii de pe acele timpuri, în gustul cărora se lucra, erau încîntați de cele ce vedeau și nu-și puteau închipui că va veni o vreme cînd să se rîdă de lucruri făcute atunci cu toată seriozitatea. Dar nu e mai puțin sigur că în curînd au să rîdă urmașii noștri cu mai multă poftă, de mîzgăliturile mai oribile încă, ale multor dintre maiștri de astăzi, cu titluri așa de ciudate: simboliști, impresioniști, secesioniști și altele în „iști".

Mănăstirea Rîșca e foarte veche. Se înțelege că acest „foarte" e relativ. In comparație cu monumetele vechiului Egipet, e foarte nouă. Nu se știe bine cine ar fi fost întemeetorul ei. Istoricii nu prea sînt de acord. Din inscripțiile care se mai găsesc astăzi, se vede că biserica a suferit multe schimbări, dovadă că mania restaurărilor-dărîmări este o boală veche a neamului nostru.

La dreptul vorbind, nu știm dacă aceasta era o boală, sau era un sistem care s'a păstrat, din neam în neam, pentrucă este astăzi precum era atunci, foarte folositor pentru unii favoriți de soartă.

O inscripție de pe zidul bisericii spune că în anul 1827, pe timpul prea sfințitului Mitropolit Veniamin Costache, s'a lărgit biserica înăuntru, s'a adaos proscomidia, s'a acoperit,

s'a zugrăvit, şi „s'au înturnat multe drituri şi moşii impresurate“.

Aşa spune inscripţia, şi în parte aşa este. Adevărul întreg, însă, nu e cuprins în inscripţie. Bunăoară, nu spune inscripţia că aceste „restaurări“ au costat o moşie întreagă, dăruită de mitropolit unui nepot al său, unul din boerii Canta. Până acum cîţiva ani, mai trăiau în mănăstire călugări care-şi aminteau cum a venit, într'o zi, acel Canta calare pe o iapă albă, care a plăcut foarte mult Mitropolitului, şi cînd a plecat nepotul dela mănăstire, s'a dus fără iapa cea albă, dar stăpîn pe o moşie. Ca mulţămire pentru acest dar împărătesc, nepotul a „restaurat“ biserica.

Tradiţia aceasta poate să nu fie conformă cu adevărul. Şi atunci trebue să ne întrebăm: unde se cuprinde adevărul — în inscripţie ori în legendă?

Inscripţiile!... Să punem oare temeiu pe ele, să nu ne permitem a pune la îndoială nimic din cele ce spun inscripţiile?

Iată o piatră sgîriată, pe care o tălmăcesc învăţaţii şi ne spun cuprinsul inscripţiunii: Cutare legiune romană a ridicat monumentul în gloria augustului împărat..

Trebue să presupui că toată suflarea care mergea în războae, era însufleţită de un singur gînd: gloria împăratului; că oamenii aceştia, care mureau ca dobitoacele, de foame şi de frig,

nu blăstămau niciodată; că soldații cu mîni și cu picioarele rupte, uitau să-și lege ranele și alergau în goana mare să care pietrele pentru monumentul menit a duce la nemurire numele augustului împărat.

Asta să fi fost realitatea? Cine să fi ridicat monumentul acesta? Legiunea?... Ce copilărie! Monumentul îl ridica generalul, care voia să-și lingușească stăpînul. Legionarul, sărmanul, nu știa cu ce să-și astîmpere foamea și setea, cum să-și aline durerea.

Și astăzi nu se petrece același lucru în toată lumea? Nu se comit toate infamiile în numele poporului, care-și caută de mizeria lui, igno rînd toate cîte i-se pun în socoteală?

* * *

In afară de inscripțiunile vechi, care te fac să gîndești, sînt și unele contimporane care te fac să rîzi. Cele vechi sînt săpate în piatră; cele de astăzi sînt scrise cu creionul, pe scînduri și pe stîlpi de lemn.

In grădină este un pavilion. Păreții lui sînt plini de iscălituri și de versuri. Unele din ele sînt o comoară. De pildă, o femee poetă scrie:

In această grădiniță
Unde florile se'ngîn',
Uiți chiar orice suferință
In parfumul lor divin.

1884 August 19. *Maria X.*

Aceiaşi poetă, complectîndu-şi inspiraţia, continuă :

Aş dori să stau cu ele,
Să le văd, să le admir
Şi din a lor rămurele
Cunună să împletim.

Un răutăcios — numai un bărbat poate fi aşa de răutăcios — scrie, imediat după, versurile Mariei :

Gura ta cea de duducă
Pare-a fi gură de ştincă.

O altă visătoare, foarte pretenţioasă zice aşa :

Tout ou rien !

Ce-a făcut-o să scrie aceste trei cuvinte, privind florile dintr'o grădină, numai ea va fi ştiind. Acela, însă, care i-a complectat ideia, a ştiut pentruce a scris :

La aşa cap
Aşa chiulaf.

Se vede că se cunoşteau autorii acestor două inscripţii.

Mai sînt şi alte inscripţii pe acest pavilion, la fel cu cele de mai sus. Dintre ele, numai două merită o deosebită atenţiune.

Tot o femee — mi-aşi pune capul că-i o domnişoară dintr'un pension — pentru a arăta că-i cetită a scris :

Du génie jusqu'a la folie il n'y a qu'un pas.

Un glumeţ a adăugat dedesupt :

Kişcă-mă, Frăsină.

E trivial, dar se potriveşte.

Baia

Pănă la Baia, vestita Baie, fosta capitală a Moldovei, locul de înfrîngere a' trufiei ungurești, sînt numai 7 kilometri din Folticeni.

In grădina boerească, proprietate cîndva a unei familii Cantacuzino, la care iarăși s'a întors moșia după multă vreme de înstrăinare, sînt ruinile unei biserici catolice, în care se zice că ar fi fost înmormîntată una din nevestele lui Ștefan-cel-mare.

In copilăria mea am apucat acest monument mai întreg decît este astăzi. Zidul despre răsărit, care acuma e ruinat, pe atunci era încă în picioare; ba chiar înăuntru se cunoștea, dintre foastele zugrăveli, un brîu de frunze roșii, pe care eu l-am copiat cum am putut mai bine la vîrsta aceia. Tot pe atunci am văzut, în jurul bisericii, o mulțime de lespezi cu inscripțiuni, pe care eu le bănuiam latinești, după cunoștințele pe care le aveam ca „student" în clasa a patra primară.

De atunci a trecut multă vreme şi monumentul din grădina dela Baia s'a mai ruinat, pietrele cu inscripţii au fost ridicate şi duse cine ştie unde. Unii zic că ar fi în Bucureşti, luate de un arheolog strîngător şi cu multă grijă de vechiturile noastre; alţii zic că pietrele acestea ar fi fugit peste graniţă, într'o noapte întunecoasă şi fără ştirea celor în drept de a şti de rostul lor.

Oriunde s'ar afla, chiar în Bucureşti, cam greu poţi pricepe ce caută acolo şi pentruce să nu fi rămas la locul lor, pentru a întregi monumentul care, fără aceste pietre, vorbeşte aşa de puţin.

Şi doar avem o lege făcută — se zice — pentru a proteja monumentele istorice de furia vandalilor indigeni, care nu ştiu să cruţe nimic, nici din trecut, nici din prezent; şi cu toate acestea, pilda jăfuelii o dau tocmai cei chemaţi să respecte legea. In fiecare an, subt pretextul înfiinţării de diferite muzee, plecau din Bucureşti un stol de corbi plătiţi cu diurne grase, cu poruncă ministerială în buzunar, colindau ţara în lung şi în lat, jăfuiau bisericile de odoare, răscoleau monumentele, ba până şi mormintele străbunilor,— care în nici un caz nu sînt străbunii lor, — goleau tot ce întîlneau în cale, şi din atîta pradă vor fi dus ceva şi la Bucureşti, unde totul se mistue, ca în focul cel nestîns.

Jăfuirea aceasta se face tot în numele marei cauze naţionale, în numele patriotismului specific romînesc, după care nimic nu-i naţional, nu i patriotic, decît dacă poartă stampila Bucureştiului, unde trăesc coborîtori din cea mai curată obîrşie naţional-patriotică-romînească, pe cînd în Moldova sînt numai jidani şi jidăniţi !

In puterea acestui drept ce are Capitala asupra restului ţării, nu a mai rămas în Baia nimic din ceia ce ţi-ar arăta trecutul. Şi cît de firesc ar fi, ca intrînd în Baia, să găseşti adunate la un loc, într'un mic muzeu alipit pe lîngă şcoală, toate lucrurile, atît de numeroase, raspîndite astăzi pretutindeni şi găsite pe locurile acestea.

Şi cînd zic „Baia“, înţeleg fiecare localitate din ţară, în care se află un monument, amintire a trecutului nostru.

De astfel de lucruri nu se ocupă nimeni, pentrucă nu „rentează“. In schimb, se dă o foarte mare dezvoltare unei industrii specific romîneşti: restaurarea monumentelor istorice, industrie foarte rentabilă. Iată, chiar aici în Baia, se restaurează un monument : o biserică dela Ştefan Vodă, sau chiar mai veche, după cum zic unii.

Imaginaţia fecundă a specialiştilor a creat mai multe soiuri de restaurări. Unele monumente se rad de pe faţa pămîntului şi în locul lor se zidesc, din temelie, alte monumente, cu

material fabricat anume; şi vor să ne facă, pe noi naivii, să jurăm că monumentul japonez a cărui poleială străluceşte la soare, este biserica modestă a lui Ştefan-Vodă, de pildă Sfîntul Neculai din Iaşi.

Altor monumente li se înlocuesc ornamentele. Pietrele brîelor, care au rezistat veacuri întregi furiei ploilor şi a oamenilor, şi care ar mai putea trăi multe veacuri de acuma înainte, se scot şi se înlocuesc cu alte pietre poroase, care se macină subt ochii noştri, şi din care peste zece ani nu va mai rămînea nimic, încît se va impune o nouă restaurare. Oalele smălţuite aşa de frumos, pe care nu le-au putut vătăma nici apa, nici focul, se scot şi se înlocuesc cu altele, fabricate anume, care crapă cînd le aşază, şi se jupuesc peste cîteva zile. De pildă: biserica lui Ştefan-Vodă din Hîrlău.

Se mai fac, în fine, şi altfel de restaurări. Zidurile bisericii sînt nalte, abia te uiţi în vîrful lor; şi sus, acolo, se razimă trufaşă o turlă minunată, pe care cinci sute de ani de ploi şi vînturi n'au putut-o dărîma. Vine restauratorul şi găseşte că, pe vremurile acelea, zidurile nu se făceau aşa de nalte; aceasta trebue să fie o greşală de arhitectură. Şi, fără a mai sta pe gînduri, dărîmă cel puţin un metru din zidul în care se sfarmă cazmalele lucrătorilor, pentru a zidi oarecare ocniţe sau

stîlpuşori, care *trebue* să fie la o biserică din vremurile acelea. De pildă: biserica din Baia.

Şi rezultatul acestor restaurări?

Rezultatul material, pricepe ori şi cine care poate să fie, şi cine poate să-i tragă foloasele,

Dar rezultatul moral?

Eu socot că dacă s'ar scula Ştefan-Vodă din mormînt şi ar veni să-şi vadă bisericile pe care le-a zidit el, şi i le-am restaurat noi, vrednicii lui urmaşi,—urît s'ar mai strîmba, near cinsti, pe fiecare, macar cu cîte un buzdugan în piept şi ar intra iarăşi în mormînt, amărît peste fire şi hotărît să nu mai iasă, în vecii vecilor, să vadă cum ne batem joc de cele sfinte ale lui.

Este, în Baia, şi o biserică în care se slujeşte, zidită de Lăpuşneanu. Păretele dinspre miazăzi, în afară, e zugrăvit caşi la Rîşca. Probabil că e opera aceluiaşi artist, şi în niciun caz nu e o pictură veche dela zidirea bisericii

Pe un părete din interior sînt zugrăviţi ctitorii. Cetăţenii din Baia aŭ făcut o inovaţie în biserica lor: au bătut cue prin păreţi, ca să-şi anine căciulile. Unul din aceşti inovatori, şi-a nimerit cuiul drept în nasul unui ctitor, aşa că unul din fiii lui Lăpuşneanu e cîrn şi poartă, în vîrful nasului, cogeamite căciulă dintr'un cîrlan întreg.

Lucrul acesta nu scandalizează pe nimeni:

nici pe preut, nici pe primar; şi dacă va vrea Dumnezeu, în scurtă vreme vor dispărea icoanele voevozilor din Baia.

* * *

Disenteria făcea victime în Baia, morţii se numărau cu zecile, copii şi oameni în vîrstă. Direcţia generală a serviciului sanitar se alarmase; în fiecare zi telegraful transmitea lungi ordine către subprefect, către medicul primar; se trimese un inspector sanitar în localitate, pentru a cerceta şi a raporta de urgenţă cauza epidemiei şi cine sînt vinovaţii, din pricina cărora nu se poate stînge. Ameninţările curgeau gîrlă; destituirea şi darea în judecată erau floare la ureche.

Băeşii, cînd au văzut intrînd în satul lor atîtea trăsuri cu clopote, au înţeles cine trebue să fie, şi cinsteau în limba lor pe toţi doctorii şi inspectorii care vin să li omoare copiii. — Că doar asta-i, în general, credinţa tuturor ţăranilor noştri: în casa în care intră doctorul, trebue să moară cineva, macar un copil.

Cu aer grav, inspectorul sanitar vizitează întâiu satul. Dă peste o mlaştină, o revarsare din Moldova, menită să dispară peste o săptămînă. Iată pricina epidemiei: mlaştina aceasta, din care apa se infiltrează prin fîntîni.

Şi atunci încep observaţiile şi ordinele straşnice către primar. Cum se poate să existe o asemenea mlaştină în mijlocul satului? Cum se poate ca primarul să nu o sece până acum?

Primarul îndrăzneşte să-i respundă:

— Să trăiţi, domnule inspector, pentru a seca o baltă trebue bani, şi nu avem fonduri.

— Fonduri, auzi obrăznicie! Iţi trebue fonduri ca să seci o mlaştină? Dar nu poţi pune oamenii să facă un canal?

— Să trăiţi, oamenii nu vor să lucreze degeaba.

— Dar n'ai zile de prestaţie?

— Nu avem voe să le întrebuinţăm decît la lucrul şoselelor. Iarna cînd viscoleşte, şi ni se întroenesc drumurile, nu avem cu cine le desfunda.

Inspectorul se înfurie, primarul se apară, punîndu-i legea dinainte; la urmă, inspectorul care venise se facă ceva în Baia, dă ordin aspru medicului, şi acesta ia îndată nişte prafuri de hipermanganat de potasiu şi începe a turna prin toate fîntînile din ogrăzile oamenilor. In cîteva minunte, apa era numai un sînge, şi oamenii ţipau şi blestemau că le au otrăvit fîntînile şi nu mai au de unde bea apă. Şi atunci tot satul a trebuit să bee apă din gîrlă, care în orice caz era mai murdară şi mai cuprinzătoare de microbi de boală, decît apa din fîntîni, care după părerea inspectorului erau in-

filtrate de apa din mlaştina în care se scăldau gîştele satului.

Mi s'a părut curioasă procedarea inspectorului sanitar: să faci ca apa din fîntîni să n'o poată bea sătenii şi să-i sileşti să se adape din rîul în care întreg satul îşi spală rufele, prin care trec atîtea vite şi în care se scurg toate murdăriile satului!

Acuma să vizităm „infirmeria", o creaţiune nouă a unui legiuitor fecund.

O casă de ţară, construită cu toate defectele inerente caselor ţărăneşti. Înăuntru lipită cu lut pe jos, stropit din proaspăt, în onoarea domnului inpector. In jurul odăii cîteva paturi de scînduri goale; cîţiva copii zac lungiţi pe cîte un läicer adus de acasă. Un irigator aninat într'un cuiu, şi un pahar murdar, pe ocniţa sobei, constitue toată zestrea infirmeriei comunale, care are însă o tablă cu inscripţie şi un steag tricolor pe vîrful acoperemîntului. Bolnavii aceştia au fost aduşi cu deasila în infirmerie, şi unii imprumutaţi de bunii lor părinţi, de hatîrul primarului, numai pentru ziua aceia mare cînd era să vie inspectorul sanitar, care trebuia să găsască infirmeria populată. Pe noapte ar fi fost chiar cu neputinţă să rămîe bolnavii în infirmerie, pentrucă nu era nici lampă, nici gaz, nici bani ca să se cumpere, nici servitor, nici bani ca să fie plătit.

Era, ce-i dreptul, agent sanitar plătit. Agen-

tul acesta fusese de toate în viaţa lui: fusese soldat, funcţionar comercial, contabil de moşie, agent electoral, actor; — de toate ştia, din medicină numai nu avea nici-o cunoştinţă. Cu toate acestea era agent sanitar, pentrucă se bucura de protecţia unui puternic al zilei, şi i se cuvenea şi lui o slujbuşoară.

*
* *

E în vremea fragilor. Câteva ţigănci merg spre oraş, dûcînd în spate o mulţime de cofiţi pline cu fragi roşii ca sîngele.

Fragii s'au scumpit. Şi ţigăncile se plîng, în gura mare, că li s'a pus dare, pe care dacă n'o plătesc, nu pot întra în pădure să culeagă fragi şi mure.

Nu le cred. Atunci ţigăncile scot din sîn nişte petece murdare, în care păstrează ca amulete preţioase, nişte bucăţele de hîrtii, pe care îmi dau voe să le cetesc, pentru a mă încredinţa că spun adevărul. Şi cetesc, nu una, ci mai multe chitanţe iscălite de un pădurar, în următoarea cuprindere: „Pangrati Sălceanu a lucrat trei zile la canton, şi are voe să culeagă fragi, mure şi bureţi din pădure".

A lucrat la *Canton*... Să nu credeţi că a lucrat la Canton, în China,—ci pe o moşie vecină.

La una din ţigănci am mai găsit un docu-

ment, şi acesta tot atît de preţios. Subt iscălitura străină a unui slujbaş de pe moşie, stă scris aşa: „Neculai Burduhosu are voe să pue cînepă la topit în apa Moldovei".

Nu trebue să ni se pară curios acest lucru: am pe moşia mea o apă curgătoare, care-mi aparţine mie, ca proprietar esclusiv; dacă vrei să te foloseşti de lucrul meu, să-mi plăteşti, fie în bani fie în muncă, atîta cu cît ne putem învoi.

Aşa este; şi dacă s'ar întîmpla altfel, ar fi un atentat la dreptul sfînt al proprietăţii. Ţigancele, însă, nu pricep aceste subtilităţi şi susţin că fragii, bureţii şi murele au fost făcute de Dumnezeu pentru folosul tuturor oamenilor, caşi aerul, caşi căldura şi lumina soarelui.

Tovarăşul meu de călătorie se indigna în contra proprietarului care cere plată pentruca sătencele să-şi pue cînepa la topit în apa Moldovei; şi cînd mă încercam să-l conving că n'are dreptate, punîndu-i în vedere dispoziţiunile articolelor cutare din Regulamentul Organic, din codul Calimah şi din codul lui Cuza-Vodă, el mă învinuia că mi am falşificat cugetarea subt influenţa dreptului roman.

Şi doar tovarăşul meu era doctor în drept şi în filozofie dela Berlin, şi avea o diplomă pe pergament, scrisă în latineşte.

Care dintre noi avea dreptate: eu, care ju-

decam după principiile de drept, după doctrină și după jurisprudență, ori el, care judeca după inimă, și după judecata tuturor oamenilor de bun simț?

De cîteva ceasuri văd pe cineva alergînd pe un cal voinic și cutreerînd toate lanurile de pe moșia vecină, pline de muncitori. După cum îl văd că se oprește din om în om, că zbiară, că mai întinde harapnicul și măsoară pe cîte unul, înțeleg că trebue să fie vechilul moșiei. Doctorul dela Berlin, mare proprietar, îl admiră pe acest vechil, care desfășură atîta activitate și pune atita interes pentru stăpîn.

Admirația lui pentru un vechil care bate pe țărani, nu se potrivește cu indignarea contra proprietarului care trage folos din apa Moldovei. Ii atrag atenția asupra acestui lucru, și rîde...

Am priceput: pe moșia lui, el nu are o Moldovă.

Așa judecăm cu toții, și nu l-am găsit prea vinovat.

Vechilul se apropie de noi și ne salută. Il cunoaștem: e primarul comunei.

Primar și vechilul unei moșii?

Da. Și să nu pară lucru de mirare, pentrucă așa se întîmplă în multe locuri din Romînia. Cunosc regiuni întregi, unde primarul și nota-

rul comunei figurează ca salariați în condicile proprietarilor și ale arendașilor.

Pas dar de fă administrație cu asemenea funcționari!

Dar iarăși: vrei să fie cinstit un primar cu leafa de treizeci de lei pe lună și un notar cu cincizeci și șase, în timpurile noastre, cînd viața în sate e mai scumpă decît în orașe?

Ne învîrtim într'un cerc vițios, și cine știe de se va găsi vreodată omul care să ne îndrumeze pe cărarea cea bună!

Litenii

De sus, depe terasa casei din Liteni, se desfăşoară una dintre cele mai frumoase privelişti din Moldova.

Şesul Siretului, cu luncile lui fermecătoare, care au inspirat lui Alecsandri „Concertul în luncă"; în fund, lanţul de dealuri, pe care şerpueşte şoseaua spre Botoşani; în stînga, turnurile albe ale bisericilor din Băneşti şi Fîntînele; în dreapta, pe culmea dealurilor, pădurile nesfîrşite ale Delenilor... E aşa de frumos.

Casa, o clădire veche cu ziduri groase şi odăi nalte, este o mărturie a belşugului în care trăia boerimea noastră cu un veac în urmă.

Un pärete întreg al sufrageriei din această curte mare e prins de un frumos tablou, pe care-i zugrăvită familia bătrînului Vîrnav-Liteanu, vechiul stăpîn al acestei moşii.

Un chip de copil înfăţişează pe unul din

urmaşii marelui boer, urmaş pe care l-am cunoscut bătrîn. Cu Iorgu Vîrnav-Liteanu, a dispărut unul din cei din urmă reprezentanţi vrednici ai boerimii moldovene.

Eram judecător la tribunal şi m'am dus la Liteni să autentific un act, prin care Liteanu dăruia nişte pămînt din moşia sa unui servitor pe care îl socotea el credincios.

Era iarnă.

In pragul cancelariei lui, călduroasă şi plină de lumină, m'a întîmpinat cu un zîmbet dulce şi dătător de încredere, omul acela scurt şi slab, care atîta vreme a reprezintat ţara la Berlin, unde a zîmbit împăratului şi atîtor diplomaţi.

Mă aşteptam la oarecare măreţie, din partea unui om care şi-a dus traiul în mijlocul unei lumi aşa de mari; mă aşteptam la răceala cu care e îndreptăţit să primească un mare boer, bătrîn, bogat, cu un trecut glorios, pe un tînăr judecător, necunoscut în lumea din care boerul nu a eşit niciodată şi mă înarmasem şi eu cu o doză de rezervă, din care nu trebuiam să es. Dar a fost destul să se uite în ochii mei, să-mi întindă mîna şi să-mi vorbească primele cuvinte, pentruca în aceiaşi clipă să mă simt în largul meu, în casa aceasta şi lîngă omul acesta, unde credeam că voiu fi aşa de stingherit.

Şi astfel, de unde eram hotărît să plec spre

casă cu primul tren, am rămas peste noapte în casa boerului din Liteni, şi am rămas şi adouazi; şi cînd am plecat, nu mi-a părut bine; şi de cîte ori, după aceia, am avut prilejul să mă mai duc pe la el, am intrat cu plăcere în casa în care erai primit aşa de moldoveneşte.

Până pe la miezul nopţii am stat de vorbă, între patru ochi, cu bătrînul care găsea plăcere să-mi istorisească lucruri aşa de interesante şi de importante.

Multe mi-a spus, privitoare la chestiunile de diplomaţie care-i erau aşa de familiare şi la rolul pe care l-a îndeplinit la Berlin. Dintre toate, însă, mi s'a întipărit mai adînc în minte povestirea unei discuţiuni ce a avut el cu Bismark, despre chestiunea religioasă din Romînia.

Intr'o zi marele cancelar i-a spus că Romînii sînt un popor ireligios; că aceasta e caracteristica perioadei de tranziţie în care ne găsim, noi; că după această criză va urma reacţiunea adică vom cădea în bigotism şi atunci vor fi stăpîni pe sufletele noastre reprezentanţii acelui cult care va fi mai bine pregătit pentru a ne prinde în mreje.

Până aici nu-i nimic extraordinar, în expunerea omului de fier; pentru a spune asemenea lucruri nu trebue să fii Bismarck, nu trebue o inteligenţă deosebită. Cu deosebire

importantă este, însă, partea finală a convorbirii dintre Liteanu şi Bismarck, în care acesta a zis: Şi în vederea acestei reacţiuni se pregăteşte catolicismul în Romînia; la timpul oportun, seminarul catolic din ţara voastră îşi va împraştia misionarii şi vom deveni stăpîni pe sufletul poporului vostru.

Spunîndu-mi aceste cuvinte, Liteanu a făcut o lungă pauză. Şi-a aprins o havană venită din depărtări şi schimbîndu şi întru cîtva glasul, pe un ton care exprima un fel de jenă, a zis, după cîteva minute lungi, vorbind foarte încet:

— Eu n'am ştiut că în Romînia, nu departe de satul meu, este un seminar catolic; mi-a fost penibil să aflu, în mijlocul Berlinului, din gura marelui cancelar, despre existenţa seminarului catolic dela Hălăuceşti.

Şi iarăşi a tacut Liteanu şi cîteva minute şi-a ţinut privirea aţintită spre un punct nehotărît, şi atît de elocvent vorbea tăcerea lui!...

***

Astăzi vorbesc alte lucruri cu urmaşul boerului din Liteni.

De pe aceiaşi terasă privim cum şerpuesc Suceava şi Siretul şi ascult povestea podurilor pe care le construeşte Statul, pe aceste două ape.

Din timpuri vechi, depe vremea lui Vasile Lupu, cronicile pomenesc de podul de peste Siret, din dreptul satului acestuia, Litenii, care leagă astàzi drumul dintre judeţele Suceava şi Botoşani. Podul este aşezat într'un loc binecuvîntat, pe care parcă Dumnezeu l-a făcut într'adins pentru pod; pe cînd pretutindeni, de o parte şi de alta, malurile se surpă mereu şi Siretul îşi schimbă albia după fiecare puhoiu, podul acesta stă în acelaşi loc, de cîteva sute de ani, fără cheltueli de întreţinere, deşi pentru construirea lui nu s'au făcut nici studii migăloase, nici nu s'au întrebuinţat meşteri vestiţi.

Intr'o zi, un ministru care şi-a adus aminte că şi ţara Moldovei face parte din România, a hotărît să construiască un pod peste Siret la Liteni.

Inginerii au început studiile.

Locul vechiului pod era indicat în mod firesc: maluri statornice pe o şosea existentă, teren sănătos, condiţii de lucru lesnicios.

Iată însă că pe malul celalt, în judeţul Botoşani, un mare proprietar, membru cu vază într'un mare partid, are un mic interes, opus interesului obştesc: în loc de un pod pe Siret, să se facă unul pe Suceava, ca să-i lege moşia cu gara Liteni.

Mare vază avea pretenţiosul proprietar în marele partid, dar şi pretenţia lui era prea

mare; podul trebuia să fie construit pe şoseaua Liteni-Botoşani peste rîul Siret şi a-l construi pe un drum care trebuia făcut în viitor, un drum Liteni-Roşcani, peste rîul Suceava, era cam greu.

Romînul însă este o ființă foarte inteligentă, de o inteligență îndrăzneață; şi inginerii inteligenți au găsit o soluție îndrăzneață: au schimbat traseul şoselei Liteni-Botoşani, au făcut un ocol de cîțiva chilometri au dus şoseaua mai întăiu peste Suceava, în satul Roşcani, şi de acolo au luat-o la dreapta, ca să treacă peste Siret şi să se racordeze cu şoseaua Liteni-Botoşani.

Şi aşa aparențele au fost salvate: s'a construit podul peste Siret, pe şoseaua Liteni-Botoşani, precum era scris în decizia ministenisterială, dar s'a făcut şi podul peste Suceava, pentru satisfacerea proprietarului cu vază mare în marele partid.

S'a cheltuit mai mult, cu mult mai mult, se înțelege, dar s'a asigurat un vot la colegiul întăiu. Pe multă vreme? Depinde: după cum alegătorul va avea mai curînd s'au mai tîrziu alte cereri de satisfăcut.

Planurile totale s'au întocmit, licitația s'a ținut sau nu, asta nu ne interesează, dar lucrarea s'a dat în antrepriză şi antreprenorii s'au apucat de lucru.

Ministerul lucrărilor publice uitase însă un

lucru de mică importanță: o parte din șoseaua cea nouă și un capăt al podului, trebuiau făcute pe moșia Liteni, care nu aparținea Ministerului.

Proprietarul oferă gratuit terenul necesar, ca să se facă podul peste Siret, pe locul unde era vechiul lui pod,—deși acesta, urmînd să fie desființat, proprietarului i-se aducea o pagubă materială destul de însemnată, căci el lua brudină pentru trecerea pe pod. Pentru motive pe care nimeni nu le știe, s'a refuzat oferta și, spre a se putea construi podul la locul ales, s'au început formalitățile pentru expropriere.

După regulele statornicite, s'a convocat o anumită comisiune, care a găsit de cuviință să refuze declararea de utilitate publică a exproprierii, pentrucă... alegerea locului nu este fericită.

Vorba romînească: s'au înecat la mal antreprenorii, de oarece ajunseseră cu lucrarea la malul proprietarului neexpropriat.

In altă țară, unde se respectă drepturile pe care le garantează Constituția, s'ar fi înecat antreprenorii la mal, dar în țara noastră asemenea lucruri nu se obișnuesc și într'o zi au năvălit lucrătorii antreprenorilor, ca o ceata de Huni, au croit șosea prin grîul proprietarului, au așezat vagonete, au săpat malul, au cărat pămîntul, l-au răsturnat peste grîu; mă rog, lucrau ca în țara lui Cremene.

Proprietarul a încercat să se opue, dar lucrătorii antreprenorilor l-au amenințat. Proprietarul a adus cîțiva servitori de ai lui și a voit să ridice vagonetele, dar Hunii antreprenorilor au sărit cu drugi de fier și erau gata să înceapă atacul. Atunci proprietarul, fost magistrat, fost prefect, dîndu-și seama de urmările unor asemenea apucături, a lăsat pe Huni să-și facă de cap și s'a adresat autorităților, în sprijinul cărora avea încă iluzii, deși fusese prefect și putea să știe cum se înțelege la noi aplicarea legilor.

Ca fost prefect, s'a adresat întâiu prefectului.

Acesta i-a arătat noua lege a judecătoriilor de ocoale, în care, în urma celor petrecute în 1907, s'a suprimat un articol din vechea lege, după care autoritățile administrative aveau căderea de a menține în stăpînire pe proprietarul tulburat de către alții, până ce se va pronunța judecata, și cu multă părere de rău și a mărturisit neputința de a-i face dreptate.

Și-a îndreptat pașii spre cabinetul procurorului, obijduitul proprietar. Dar și acesta i-a declarat că nu poate face nimic; nu-i fapt penal, sînt pretenții civile, pe care trebue să le urmărească prin judecată.

Proprietarul argumentează: la 1907 țăranii cu violență puneau mîna pe pămînturile proprietarilor, după cum astăzi cu violență an-

treprenorii podului pun stăpînire pe pămîntul meu; atunci aţi tras cu tunul în ţărani, iar astăzi pe mine mă trimeteţi la judecător.

Orice ar fi spus proprietarul, nu ar fi putut îndupleca pe nimeni, pentrucă... o! Doamne, în dosul tuturor nelegiuirilor aceste era ascuns un Minister.

A bătut la uşa ministerului, proprietarul nostru; dar nu i s'a deschis.

A nimerit, în fine, în cabinetul primului-ministru, care a fost de părere că legile trebuesc respectate şi că cei întâiu, care trebue să dea pildă de respectul lor, sînt tocmai miniştrii. Şi primul ministru a vorbit, prin telefon, cu ministrul de Interne şi s'a facut o zarvă prin cancelariile ministerelor şi au început să sbîrnîe aparatele telegrafice şi telefoanele; şi acelaşi prefect care trimetea pe proprietar la judecător, a răscolit jandarmăria întreagă şi în cîteva ceasuri *tulburătorii* (acum erau „tulburători“) au fost alungaţi,—samavolnicia a încetat.

După mult zbucium, după multă cheltuială, proprietarul şi-a putut găsi dreptate, dela primul-ministru al unui partid din care propietarul nu făcea parte, dar din care nu făcea parte nici proprietarul cu mare vază în marele partid, de hatîrul căruia se făptuise atîtea mari călcări de legi.

E drept, însă, că acest prim-ministru era

socotit, chiar în partidul lui, drept un nebun.

Aceasta este pe scurt povestea samavolniciei din Liteni. Zic: pe scurt, pentrucă sînt la mijloc nişte amănunte foarte interesante, care zugrăvesc mentalitatea unor oameni pe care eram îndreptăţiţi să-i socotim într'un mod diametral opus de cum răsar cînd cunoaştem aceste amănunte.

Călcarea legilor, samavolnicia, este caracteristica tuturor autorităţilor din ţara noastră.

Drumuri Vechi

Suceava, Baia, Hîrlău... trei localități istorice din vechea Moldovă, și încă dintre cele mai importante.

In alte țări, unde este mai mult cult pentru ceiace a fost odinioară, s'ar fi păstrat mai multe lucruri care, prin ele înșile, îți vorbesc și-ți descopăr tainele.

In Suceava, deși acum Bucovina e provincia unui stat străin, care poate tocmai ar fi avut interesul să facă să dispară urmele care amintesc un trecut glorios al unui popor subjugat, dar care pare a fi așa de mulțămit de soarta lui, în Suceava s'a păstrat ceiace au mai găsit Nemții nedistrus, și nu numai că s'a păstrat, dar face și obiectul unor îngrijiri speciale.

Vechea mitropolie s'a restaurat. Nu s'a făcut, însă, ca în România: nu s'a dărămat până în temelie, ca să se clădească din nou, căci oamenii de acolo parcă altfel pricep aceste lucruri.

Biserica Mirăuților s'a restaurat de asemenea, tot cu aceiași cumințenie.

Că s'au făcut şi aici greşeli, nu rămîne îndoială. Pe vremea lui Ştefan-Vodă, bisericile acestea vor fi fost acoperite cu tablă de plumb şi nişte ziduri aşa de severe nu se armonizează de loc cu ţiglele în fel de feţe, care le acopăr astăzi.

Meritul cel mare însă îl au Bucovinenii pentru îngrijirea ce se dă ruinelor vechiului castel din Suceava.

Pe cînd de Cetatea Neamţului nu se ocupă nimeni, şi din an în an se ruinează, la Cetatea Sucevei s'a pus stavilă distrugerii şi s'au făcut lucrări pentru păstrarea ruinelor şi pentru desgroparea lor, aşa că vizitatorul de astăzi îşi poate face o idee despre ceiace a fost această Cetate.

La Baia nu se găseşte nimic, afară de ruine. „Biserica albă" s'a restaurat, dar în urma restaurării se va ruina complect, pentrucă acuma plouă prin acoperemînt, bolţile se umezesc, iarna îngheaţă, primăvara se macină şi sfîrşitul se înţelege care va fi.

La Hîrlău lucrurile se petrec altfel.

După o lungă perioadă de nepăsare, s'a restaurat biserica, după sistemul specific romînesc, şi s'a isprăvit.

In jurul bisericii, însă, înflorea pustiul, şi populaţia orăşelului, compusă aproape numai din Evrei, îşi aruncă ordurile pe locul unde

astăzi este grădina care înconjoară străvechiul monument.

Mai mult încă: o casă de rugăciuni evreiască se înălța lîngă biserică, foarte aproape, şi o ascundea ochiului trecătorului care străbătea Hîrlăul.

Zecimi de ani au trecut, fără ca nimeni din cei în drept să cugete dacă această tovărăşie poate fi îngăduită. Nu e chestiune de bigotism, şi mai puțin încă de antisemitism, dar parcă numai printr'un abuz din partea Evreilor, şi prin susceptibilitatea de corupțiune a vreunui puternic de pe timpuri al Hîrlăului, se poate explica faptul că s'a construit o sinagogă la cîţiva metri depărtare de o biserică aşa de veche, pe locul care nu a putut să aparție decît acestei biserici.

Şi a voit Dumnezeu să vie, în Hîrlău, un preot tînăr, cult, iubitor de neam şi cu dragoste de cele vechi ale neamului, şi să mai fie, în Hîrlău, şi un primar mai altfel de cum sîntem obişnuiţi să-i ştim pe toţi, pentruca să dispară sinagoga, şi în jurul bisericii să fie acuma un parc frumos, bine împrejmuit şi întru cîtva îngrijit.

Şi a dispărut sinagoga fără a se aduce nici-o atingere comunităţii evreeşti, care a primit cîteva mii de lei, din partea comunii, ca despăgubire pentru această expropriere.

In dreptul bisericii este acuma o piață largă,

şi era vorba să cumpere comuna cîteva case de pe marginea stradei şi să le dărîme, pentruca să se poată vedea biserica şi din stradă, ceiace astăzi este cu neputinţă.

Preotul acesta a stăruit şi a obţinut să se construiască o casă parohială lîngă biserică, şi şi-a pus în gînd ca în una din odăi să înjghebe un mic muzeu al Hîrlăului, în care să se păstreze tot ce s'ar mai putea găsi.

Şi se găsesc, dacă ştie cineva să caute.

Pentruca monumentul acesta, extrem de interesant prin mulţimea inscripţiunilor săpate pe păreţii din altar şi din interior, să nu sufere nici-o ştirbire, comuna mai are de făcut o schimbare. Nu ştiu de cînd s'a făcut oborul comunal alăturea cu biserica, şi, în zilele de tîrg, sute de vite înconjoară parcul bisericii, pentru a ajunge la obor, unde este o murdărie, precum se obişnueşte.

Preotul obţinuse făgăduiala primarului că va strămuta oborul în altă parte a oraşului, pentruca să nu mai rumege vitele pe locul unde a fost, odinioară, palatul domnesc din Hîrlău.

Din acest palat nu se mai vede nimic. Cu piatra din el s'a zidit mai tot Hîrlăul de astăzi.

In ultimul timp s'a făcut o descoperire interesantă: primarul comunei a pus pe cîţiva slujitori de au desvălit o ridicătură de pămînt, pe unde erau urme de temelii, şi s'a desgropat o parte din baia domnească.

E o clădire rotundă, prin păreţii căreia străbate o conductă de apă: nişte oale smălţuite. Acuma s'au schimbat şi timpurile şi oamenii: primarul acela nu mai este, şi cel care va fi, cine ştie de va face vre-un bine pentru biserica în care se închina Ştefan-Vodă.

De cîte ori am fost în aceste trei localităţi istorice, Suceava, Baia, Hîrlău, mă întrebam pe unde ducea drumul dela Suceava la Baia, şi dela Suceava la Hîrlău, pe vremurile voevozilor.

In cărţi, după cîte ştiu, nu se prea găsesc răspunsuri la această întrebare; vre-o hartă istorică a ţării noastre, pe care să fie însemnate vechile noastre drumuri, nu cunosc. Cred, însă, că nu m'aşi înşela prea mult, dacă aşi determina aceste drumuri, în urma examinării ce-am făcut a tuturor împrejurărilor care pot conduce la deslegarea acestei întrebări.

Pentru a merge din Suceava la Baia, călăreţul şi cărăuşul trebue să o fi luat spre satul *Bosancea*, care trebue să fie tot aşa de vechiu caşi Rădăşenii de lîngă Folticeni, sate între care este mare asemănare şi între care, înainte de anexarea Bucovinei, erau strînse legături de înrudire, de oarece locuitorii acestor două sate se căsătoreau numai între ei.

Dela Bosancea alt drum n'a putut să fie, decît drumul primitiv de astăzi la *Nimirceni*,

unde a fost mai înainte și trecătoarea între Austria și Romînia.

Pe aici a fost totdeauna drumul spre Suceava, de cînd se ține minte, și altă rămășiță de drum nu mai este.

Dela Nimirceni vechiul drum se cunoaște și astăzi; trece prin fundul moșioarei mele, pe hotarul dintre *Bunești* și *Petiea*, coboară prin Valea Vișinului și esă în malul iazului Călugărului, pe lîngă ezătură, iaz astăzi desființat.

De aici, peste pîrăul Șomuzul-mic, drumul o lua prin valea Rădășănilor, spre satul cu același nume, sat vechiu, pomenit în documente de prin anul 1424, sat în care a fost în vechime o școală preoțească, la care a învățat carte Ștefan Tomșa, Domnul Moldovii.

Din Rădășăni, drumul mergea prin *jidovina* de astăzi, și eșea în *Buciumeni*, sat răzășesc, dăruit în 1424 de către Alexandru Voevod, slujitorului său credincios Popa Iuga, și fratelui său Nanul, și feciorilor lui, și nepoților lor, și strănepoților lor, și tot neamului lor.

Din Popa Iuga trebue să se tragă toți sătenii din Buciumeni, sat în hotar cu Folticenii, în care trăesc niște oameni pașnici și buni gospodari.

Pe dealul Buciumenilor, înspre Baia, este și astăzi movila pomenită în hrisovul lui Alexandru Voevod, pe unde mergea „drumul în

jos, la stejarul gros“, pe alăturea de şoseaua, actuală.

Dela această movilă, care pe atunci făcea hotar între satul Buciumeni, locuit de buciumaşii lui Ştefan-Vodă, şi tîrgul Baia, te duci drept în fostul tîrg.

Numai acesta a putut să fie drumul dela Suceava la Baia, care trecea prin toate satele existente pe atunci, în care se puteau face popasuri şi se găsea ajutor la orice nevoe.

Nici vechiul drum dela Suceava la Hîrlău nu-i tocmai greu de restabilit.

Din Suceava mergea drumeţul tot pe malul stîng al rîului Suceava, prin *Ştîrbăţul* de astăzi, în satul *Liteni,* care trebue să fi existat pe vremurile vechi, după cum şi numele îl arată, şi de acolo trecea Siretiul, pe malul stîng ceva mai la vale de satul de astăzi, probabil în dreptul unui sat de care pomenesc încă ţăranii, prin localitatea numită *Zimbroaia*, unde se găsesc pietre cioplite şi cu nişte urme care par a fi inscripţii.

Un ţăran bătrîn povesteşte că aici ar fi fost un *oraş* numit *Ilieşti,* şi că prin pădurile de acolo ar fi fost zimbri, de unde vine şi numele de *balta Zimbroaei*, a locului pe unde se găsesc pietrele cioplite.

In dreptul tîrguşorului de astăzi *Lespezi*, drumul dela Suceava se despărţea în două: la stînga apucai spre Hîrlău; iar luînd tot înainte,

mergeai pe *şleahul Iaşilor* peste dealul lui *Peter*, prin satul *Hărmăneşti*.

Dealul lui *Petér !*

Aşa se rosteşte cuvîntul: Peter.

Să fi fost oare vre-un ostaş de-ai lui Ştefan Vodă, vre-un german *Peter*, precum a fost un *Herman*, zis şi *Hrăman*, dela care vine numele satului *Hărmăneşti !*

Dela Lespezi drumul trecea prin Sireţelul de astăzi, şi prin Slobozia, şi pe la *Podul de lut* eşea drept la Hîrlău.

Pe unde nu avem şosele croite în zilele noastre, şi găsim drumuri vechi, între sate foarte vechi, putem fi siguri că pe drumurile acestea au umblat şi străbunii noştri.

Nu putem admite că vechile drumuri ar fi ocolit satele, precum s'a făcut cu drumurile de fier, de ţi se pare că mergi veşnic prin pustiu, pe cînd satele rămîn de o parte şi de alta, la depărtări mari; de aceia îndrăznesc a crede că drumurile dela Suceava la Baia şi dela Suceava la Hîrlău, au trecut prin punctele pe unde am arătat.

Trebue să fi fost şi dela Baia un drum direct la Hîrlău.

Acest drum începea din Buciumeni şi mergea tot pe malul Şomuzului, prin Dolheştii Hatmanului Şendrea, unde e şi îngropat, până la Dolhasca, unde da în drumul direct dela Suceava la Hîrlău, pe malul stîng al Siretiului.

Baia a fost un mare centru. Aici, afară de drumurile dela Suceava și Hîrlău, se încrucișa drumul dela Bistrița, care trecea prin Dorna, Cîmpulung, și mănăstirea Homorului; aici da și drumul dela mănăstirea Neamțului, prin mănăstirea Rîșca, și peste muntele Pleșul, precum și drumul spre Roman, care trebue să fi fost numai pe malul stîng al Moldovei, pe unde nu este nici-un afluent al acestui rîu, ceiace înlesnește foarte mult comunicația.

Drumul acesta trecea prin vechiul sat *Temelia*, astăzi dispărut, în zare se găsesc urmele unei biserici care nu a mai primit pe credincioși în ea, din cauză că, după cum spune tradiția, Mitrofana, giupîneasa vornicului Nestor Ureche, *veșnicul* satului, a păcătuit chiar cu Mitropolitul Moldovei, în noaptea cînd adouazi era să se sfințească biserica, și vornicul a lăsat biserica nesfințită și pustie, iar pe Mitrofana a închis-o într'un turn din mănăstirea Săcului, pe care tot el a zidit-o, și unde giupîneasa a cusut *aerul* vestit pe care-l admiră vizitatorii mănăstirii.

Mai în jos de Temelie erau *Drăgușănii*, al căror descălicător *Dragoș* se mai pomenește încă de bătrînii satului; apoi vin *Cristeștii*, în care este o biserică zidită—după cum se spune—din timpuri foarte vechi. Pe păretele bisericii ar fi fost o inscripție în care se cetea anul 1420.

Alţii pretind că biserica ar fi fost zidită pe la 1440, de către nişte Saşi din Ardeal.

Nu departe de Cristeşti este schitul *Boureni*, localitate unde tradiţia spune că Dragoş-Vodă, descălicătorul Moldovei, a ucis *bourul* pe care-l fugărea, de unde vine şi numele satului şi al schitului.

Drumul trecea apoi prin *Miroslăveşti*, sat vechiu, în care este o biserică zidită în 1515, şi de acolo, tot pe Moldova, până la Roman.

Çam acestea trebue să fi fost, pe atunci, pe vremurile voevozilor, drumurile cele mai umblate din ţara Moldovei, după socotinţa unui muritor care nu are pretenţia de a cunoaşte istoria ţării.

O școală de agricultură
și un spital de pelagroși

Țara noastră, după opinia admisă în general și necontestată, este o țară *eminamente agricolă*, ceiace nu ne împiedică să platim laptele, untul, ouăle și altele, mai scump decît în orice parte a lumii, și să fim singura țară în care se poate vorbi despre o criză a untului, a ouălor, etc.

In o țară „eminamente agricolă“, trebue să fie și „eminente“ școli de agricultură, vizitate mereu de mii de agricultori, care trebue sa găsească acolo multă lumină, foarte multă, pentrucă acolo-i școală și la școală „se învață“.

Pentru a mă lumina și eu, am căutat să vizitez o școală de agricultură.

Primul gînd trebue să-mi fi fost la școala dela Herestrău. Doar în Capitala țării fierbe piatra cea scumpă; acolo s'au grămădit toate florile neamului nostru; acolo-i soarele, ale cărui raze încălzesc toată suflarea romînească. Acolo!

Cînd am spus unui prietin ce gînd am, a început să rîdă.

Auzi, să mă duc la şcoală la Herestrău ca să învăţ agricultură! Eşti nebun? Dar tu nu ştii că acolo nu-i „şcoală de agricultură", ci o „Academie" de înalte studii agricole, unde se fac teorii pe care tu nu le poţi pricepe, şi unde pentru hrana elevilor se cumpără din Bucureşti, şi ceapa, şi cartofele, şi mărarul, şi varza, tot, absolut tot? Ţie nu-ţi trebue să asculţi teorii subtile, controverse complicate; îţi trebue să vezi rezultate practice. Pentru asta fii bun şi treci în Ungaria.

Prietinul meu era un mare pesimist; cu toate acestea am recunoscut că în parte are dreptate, că adică eu trebue să vizitez o şcoală „practică" de agricultură.

După multe cercetări, am descoperit că o asèmenea şcoală există în judeţul Roman, la Pânceşti-Dragomireşti.

Ca să ştiu pe unde pot să mă duc în această localitate, am examinat harta căilor de comunicaţie din judeţul Roman, dar n'am dat peste ea. Atunci, într'un noroc m'am dus la Roman, şi am întrebat pe un birjar cîte ceasuri de drum să fie până la Pânceşti? Birjarul s'a scărpinat în cap, şi mi-a spus că până la Pânceşti trebue să meargă vr'o nouă ceasuri, cu trăsura cu patru cai.

M'am îngrozit, şi am plecat spre casă.

La gară, un prietin m'a încredinţat că până unde vreau să merg eu e foarte aproape, şi mi-a găsit o trăsură care m'a dus până la şcoala de agricultură în vre-o douăzeci de minute.

Deşi nu figurează pe nici-o hartă, localitatea aceasta, la jumătate cale între Roman şi halta Secueni, pe marginea şoselei naţionale, are o însemnătate deosebită: aici, pe lîngă şcoala de agricultură, este şi un spital de pelagroşi.

Ce grozavă ironie!

In ţară eminamente agricolă, lîngă o şcoală de agricultură, să găseşti un spital de pelagroşi...

Statistica joacă un rol însemnat în viaţa economică a omenirii; studiul ei duce la concluzii uimitoare. Pentru un statistician, nu-i o absurditate să găsească relaţiuni foarte intime între înmulţirea numărului criminalilor din Romînia, şi între mărirea tirajului ziarelor *Adevărul* şi *Dimineaţa*, şi cine ar putea găsi argumente cu care să mă combată cu succes, cînd aşi dovedi — şi faptul e real — că numărul pelagroşilor din Romînia, creşte în proporţie cu înmulţirea şcoalelor de agricultură?

In fine, iată-mă unde doream.

Şcoala nu are director; cel care a fost, a plecat, şi nu-i înlocuit de nimeni. Ordinea e ţinută de un intendent, absolvent al şcoalei.

Nu m'am interesat să aflu ce cursuri teoretice se fac; ţin să văd lucrările practice.

Mai întâiu livada.

Un admirabil gard viu de gledicie. E o splendoare. Pomii însă merg rău. Sînt aşa de aproape unii de alţii, cam la trei metri, încît se înăduşă. Pomii aceştia nu vor da fructe niciodată. Eu am fost mai meşter în privinţa asta ; de aici nu pot să învăţ nimic.

Iată pepiniera, sau şcoala de pomi.

Printre iarbă se zăreşte ceva suspect ; parcă ar fi pui de philodendron, suciţi în toate formele. Tăbliţele de porţelan spun, însă, că acolo sînt meri, peri, persici...

Am şi eu o şcoală de pomi ; altoii mei în cursul unui an, au crescut mai mult de un metru, şi am nişte mlăzi sănătoase şi mîndre... Poate ca aici au avut vre-o influenţă nefastă tăbliţele de porţelan.

Stupina, adică *prisaca*, precum se spunea până a nu avea şcoli de agricultură.

Un elev se prăjeşte la soare şi pîndeşte un stup primitiv, din care trebue să iasă un roiu. Stupi nu sînt mulţi, numai vr'o patru, dar proşti.

Livadă, pepinieră, prisacă, sînt lucrurĭ secundare ; temeiul este cîmpul de experienţă.

Pe marginea unei şosele, pe care trece atîta ţărănime, este un fel de florărie. Intinderi mici de pămînt sînt despărţite prin alei, pe care nu găseşti un fir de iarbă. Pe cîte un ţăruş, la capătul fiecărei parcele sînt tăbliţe de porţelan foarte frumos scrise, pe care ceteşti : *Dac-*

tylis glomerata, Phleum pratense, Poa pratensis, și alte nume de aceste latinești, pe care trecătorii meniți să învețe agricultură practică, nici nu le pot ceti.

Caut măcar un fir din aceste plante minunate, și nu zăresc nici unul. Pe nici-o parcelă n'a răsărit nimic, deși sîntem la 31 Maiu, și buruiana e mare și neplivită.

Pricina mi se explică astfel : sămînța a fost adusă dela o casă din străinătate, și se vede că n'a fost proaspătă.

Lucrul e posibil.

Iată însă că mai sînt și alte parcele, despărțite prin alei tot așa de bine curățate, parcele pe care tăblițele de porțelan îți arată că sînt sămănate diferite soiuri de grîu, de orz și de ovăz, dar sămînța tot n'a mai răsărit. Și pe cînd alăturea, pe lanul arendașului, grîul des ca peria se învălurează la suflarea vîntului, pe cîmpul de experiență al școalei de agricultura cresc burueni și scaeți.

Noroc, zău, că tăblițele de porțelan sînt pe latinește, și mulți dintre elevii școalei chiar n'or fi știind ce s'a sămănat acolo, iar țăranii care trec pe șosea vor fi crezînd că-s buruene bune de farmece.

Dar mai sînt și alte lucruri frumoase de văzut la școala practică de agricultură.

De pildă lăptăria.

Un *separator* foarte frumos, nou nouț, și o

sumedenie de vase și aparate, în stare virgină. Maestrul-lăptar face un curs admirabil; ni explică toate cu multă competință și, pentru a ne face să pricepem rostul separatorului, toarnă în el apă limpede și ne arată cum curge pe o țavă smîntîna și pe alta laptele smîntînit. Experiența reușește de minune, și admirăm cum curge apa depe amîndouă țevile.

In atelierul de ferărie nu mai intrăm; e Duminică și nu s'ar putea face nici-o experiență.

Vizităm grajdurile vitelor.

Tot ce poate fi mai modern; arhitectul și constructorul merită cel puțin „Bene-merenti".

Curățenie desăvîrșită; un paiu nu zărești nicăeri, dar nici o vită nu stă în grajd. Vacile și boii, puține vite și proaste, stau într'un ocol țărănesc, în bătaia soarelui dogoritor, în murdăria obișnuită la toate gospodăriile țăranilor noștri, și subt privigherea unui țăran tîmpit, care de departe aruncă o botă noduroasă și lovește pe fiecare vită drept unde o ochește.

E mare artist, acest profesor care face acest curs practic de creșterea vitelor.

Și grajdul pentru porci e tot așa de luxos și de curat, măcar că nu-i nici-un porc în el.

Am făcut o socoteală cam cît trebue să coste locuința fiecărui porc, din acest grajd, și am ajuns la cel puțin patru sute lei.

Și această gospodărie trebue să servească de model fiilor de țărani, care vin aici să învețe a-

gricultura, şi apoi să se întoarcă în satele lor, şi să pue în practică tot ceiace au văzut şi au făcut aici.

Clădirile dela şcoala aceasta, maşinile şi vitele, trebue să coste peste un sfert de milion; atîţia bani aruncaţi în vînt, pentrucă şcoala nu aduce nici un folos.

Am întîlnit mulţi mari proprietari şi arendaşi, care mi-au vorbit cu groază şi dispreţ despre absolvenţii şcoalelor noastre practice de agricultură, şi care nu ar lua, în serviciul lor, un asemenea absolvent, dacă li-ar plăti ei sume fabuloase. Şi, după cîte mi-au spus aceşti proprietari, despre capacitatea, activitatea şi cinstea unora dintre absolvenţi de aceştia, li-am găsit dreptate.

La noi, oricine învaţă într'o şcoală, şi în orice fel de şcoală, este un candidat la o slujbă; elevii şcoalelor de agricultură, cînd isprăvesc şcoala şi nu pot căpăta o funcţie publică, fac orice, afară de agricultură. Dintre ei se recrutează slujbaşii tuturor instituţiilor care nu au nimic comun cu agricultura.

Şi cu toate acestea, se găsesc oameni cu mintea întreagă, care susţin că trebue să îndreptăm tineretul nostru înspre învăţămîntul agriculturii, caşi cum nu ar cunoaşte — sau poate tocmai pentrucă nu cunosc — rezultatele negative ale acestor şcoli.

Sîntem ţară agricolă, şi multe veacuri încă

vom rămînea ceiace sîntem. La industrie nu putem să ne gîndim. Industria hîrtiei, a zahărului, a cuelor... este o pacoste şi o ruşine. Sau, dacă visăm industrie, trebue să deschidem graniţele, să intre cine vrea, în ţara asta, ca în cinci ani să ajungem cincisprezece milioane. Până atunci, însă, şi pentrucă acest lucru nu se va întîmpla, să punem toată nădejdea noastră numai în agricultură, şi să ne gîndim numai la înflorirea ei.

Dar, cu şcoli ca acea dela Pânceşti-Dragomireşti, ţinta aceasta nu o vom ajunge niciodată, şi mult mai mult folos am trage, dacă s'ar desfiinţa.

Poate că atunci şi numărul pelagroşilor s'ar mai împuţina.

Şi pentrucă a venit iarăşi vorba despre pelagroşi, să spun cam ce am văzut în spitalul de aici.

Clădirea e cu două rînduri, împrejmuită cu gard înalt de scînduri. Curtea e foarte mică, şi într'un hal de murdărie care nu se poate descrie.

Am voit să intru în una din salele cu bolnavi, dar mi-a fost cu neputinţă : o putoare pestilenţială mi-a întors stomacul şi mi-a prins tîmplele ca într'un cleşte.

Mintea nu poate concepe ca în mijlocul verii, într'un spital menit să vindece bolnavii, să fie atîta murdărie şi atîta putoare.

In curte mai sînt două pavilioane de vară, unul pentru bărbați și altul pentru femei. Aceste pavilioane sînt construite din scînduri, acoperite cu tablă, dar între acoperemînt și restul clădirii nu este pod, precum se face chiar la grajdurile de vite, ca să împiedice ferbințala soarelui, așa încît căldura, în aceste pavilioane, e mai înădușitoare decît afară, unde măcar circulă aerul. Apoi pavilioanele nu sînt nici podite pe jos, și pe sub paturi — niște scînduri pe țăruși înfipți în pămînt — cresc burueni, iar între paturi, unde țărina e bătotorită de picioarele bolnavilor, e o murdărie groaznică.

Dacă un om sănătos ar fi ținut cîteva zile în acest spital, ar trebui să înebunească.

Cineva, care pare a fi în curent cu cele ce se petrec în administrația acestui spital, îmi face niște destăinuiri grave.

Spitalul are o întindere de cîteva hectare de pămînt, din care o parte e plantată cu arbori, pentruca bolnavii să poată avea aer curat. Intendentul spitalului, însă, în înțelegere cu doctorandul, care-i este ginere, au îngrămădit bolnavii în curtea mică și murdară din fața clădirii, și restul de pămînt l-au împrejmuit cu gard, și-l cultivă cu țăranii, care — prin minune, desigur — se vindecă, dar cărora nu li se dă drumul din spital decît cînd isprăvesc lucrul cîmpului.

Intendentul spitalului cultivă plante furagere şi legume. Cu furajul se hrănesc vacile intendentului, care cumpără, dela el însuşi, laptele trebuitor bolnavilor din spital, şi tot intendentul-agricultor vinde intendentului-intendent legumele pentru hrana bolnavilor.

După cum se vede, acest intendent s'a dublat: el este intendent-vînzător şi intendent cumpărător în acelaşi timp.

E un mare transformist; ar fi în stare să întreacă şi pe Frizzo Fregoli.

Cu aşa spitale, şi aşa intendenţi, pelagra nu se poate să nu progreseze.

Cotnari

Odinioară, pe vremea asta, la culesul viilor, în Cotnari clocoteau podgoriile de chiotele culegătorilor și de cîntecele meșteșugite ale vestiților lăutari, care veneau din Botoșani și Iași, să înveselească boerimea. Tot dealul acesta, care se întinde până sus, la Paraclis, era presurat de curți mîndre, în care ziua curgeau valuri de vin nou, iar noaptea se desfundau buțile cu vin vechiu.

Și astăzi!

Curțile cele mîndre s'au prăbușit, izvoarele vinului celui nou au secat, iar despre vinul cel vechiu, doar amintirea dacă a mai rămas în mintea unor întîrziați în viață.

Cotnariul este o amintire, cași vinul de Cotnari. Intr'o vreme a fost oraș chiar, astăzi este o paragină. Și cînd vezi dealurile acestea frumoase, dar goale, și cînd îți închipui că ruina unei localități cu nume așa de mare, este opera unor ființi așa de mici ca filoxera, te

pui pe gînduri: cei mici de tot, cînd sînt mulţi şi cînd lucrează fără şovăire, într'un scop bine fixat, pot se distrugă o lume întreagă,—că doar pentru o insectă pe care nici n'o poţi vedea cu ochiul, un butuc de vie este o lume întreagă.

Tot ce a fost bine şi frumos, în ţara Moldovei, Ştefan-Vodă le-a făcut. Mănăstirile cele mărețe, el ni le-a zidit, iar noi le-am schilodit, sau cum se zice în stil oficial: le-am restaurat; viţa de Cotnari, el ni-a adus-o din ţara ungurească, dela Tokai, şi în vremea noastră ni-a distrus-o filoxera, pe care noi am adus-o în ţară, prin nechibzuinţa şi nepriceperea noastră. Şi Ştefan-Vodă, cînd a adus viţa de Tokai, a adus şi pivniceri anume, care să îngrijască vinul, şi a zidit şi pivniţi pentru păstrarea lui.

In faţa bisericii din vremea aceia, se mai văd urmele unei pivniţi, şi pe acele locuri trebue să fi fost şi palatul marelui Voevod. Despre altă pivniţă se mai pomeneşte numai, şi fără îndoială că în scurtă vreme vor dispărea şi urmele acesteia, pe care o ruinează, în fiecare zi, şi vremea şi mîna omului.

Vremea a pus ploaia şi puhoaele să curețe tot pămîntul care acoperea pivniţa, încît a rămas bolta în arşiţa soarelui; mîna omului fură pietrele din boltă, care se... evaporează.

Nemulţămit cu această acţiune de distrugere prea înceată, un proprietar care şi-a zidit o

casă mai la deal de pivniță, a făcut o petiție în toată regula, care s'a înregistrat în condica unei oarecare autorități competente, și prin care cere să se desființeze cu totul pivnița lui Ștefan-Vodă, pentrucă stă în fața casei lui, și-i împedică priveliștea.

Mare minune că cererea nu i s'a îndeplinit. Să nu fie oare alegător în nici-un colegiu? Să nu facă parte din nici-un partid politic?

Despre origina averii acestui proprietar se vorbesc lucruri așa de urîte în Cotnari! Dacă Voevodul, a căruia pivniță acesta vrea să o șteargă de istov de pe fața pămîntului, s'ar întoarce între noi, l-ar pune în țapă, iar Felten Sasul, „pivnicer ot Cotnari", l-ar cercui cu nouăzeci și nouă de cercuri de fer și l-ar închide în gîrliciul pivniței, ca pe un balaur din povești.

In sus, spre obîrșia pîrăuașului, se zăresc ruinile bisericii catolice. Mergem încet, pe drumul îngust și prost, și pe lîngă trăsură merg și cîțiva locuitori din sat.

— Sîntem Romîni, dar catolici, îmi spune unul mai tînăr.

Eu îl întreb:

— Mă rog, dar ce deosebire este între religia ortodoxă și cea catolică?

— Nu-i altă deosebire decît în privința preoților.

Atîta a putut să-mi spue, oricît l-am cercetat.

— Atunci dacă nu-i nici-o deosebire, pentruce vă mai ţineţi de credinţa asta?

— Aşa am apucat dela părinţi, mi-a răspuns creştinul care nu ştia pentruce-i catolic.

Biserica zisă catolică se zice că ar fi fost zidită de Eraclide Despot, care a făcut şi o Universitate în Cotnari, iar mai pe urmă ar fi pus pe ea stăpînire Ungurii din localitate şi au transformat-o în Episcopie catolică.

Astăzi biserica e în ruină; la 1873 a ars, aprinzîndu-se dela scînteile flacărilor care au nimicit casa din apropiere a unui ţăran.

Şi chiar dacă nu ar fi ars atuncea, multe zile nu ar fi avut biserica, pentrucă, fiind zidită pe malul unei prăpăstii, apele ploilor au tot mîncat malul şi acuma se sùrpă şi temelia.

Fiecare pătură de pămînt care se nărue, scoate la iveală osemintele mormintelor vechi din jurul bisericii. Am călcat cu piciorul multe fluere, şi am scormonit cu bastonul multe alte oase, căutînd monezi care se găsesc adeseori în aceste vechi morminte. Vin şi cînii să-şi mai încerce dinţii prin oasele ungurilor dela biserica aceasta, şi nimeni nu se scandalizază de asemenea profanare, şi nici-o inimă pioasă nu se gîndeşte să pue stavilă unui astfel de sacrilegiu.

Şi aceşti nemernici sînt catolici, care trec

în ochii noştri de oameni pe care ar trebui să-i luăm drept pildă!

Aşa-i cînd îţi dai părerea asupra unor lucruri pe care nu le cunoşti în toată adîncimea lor.

* * *

Din vechea viţă de Cotnari nu se prea găseşte urmă în localitate. Cîţiva proprietari au început a planta viţă americană, iar ţăranii se arată mai puţin încrezători în izbînda viţei adusă de peste mări şi ţări.

Dacă-i întrebi pentruce nu plantează toţi viţă americană, îţi răspund că nu se face vinul bun. Explicarea este închipuită, de oarece aceste vinuri sînt excelente, bunăoară vestitul vin dela Cîrjoaia, unde un proprietar inteligent face nişte recolte admirabile.

Alta trebue se fie pricina pentru care ţăranii din Cotnari nu se grăbesc să-şi replanteze viile.

Să nu cunoască ei foloasele podgoriei? Asta nu se poate admite. Ştiu prin ei înşişi cît e de bănoasă via, şi cu ea s'au îndeletnicit până mai acum cîţiva ani; dela dînşii vor fi luat meşteşugul plantatului viei ţăranii de pe malul Prutului, care, dela Ştefăneşti în jos, au renunţat la cultura păpuşoiului pe o parte din pămînturile lor, pentru a se face podgoreni,—şi cu toate acestea cotnărenii parcă nu

mai au încredere în buturuga lui Tata Noe.

Lipsa de încredere în viţa americană iarăşi nu-i va fi îndemnînd să n'o cultive, şi singura explicare pare a fi numai groaza de muncă multă şi pricepută, pe care cultura acestei viţe o cere, sau lipsa de capital, fără care, chiar unui ţăran începe a-i fi prea greŭ să înceapă o exploatare sistematică şi folositoare.

*
* *

Cîrjoaia, sat ascuns între două şiruri de dealuri, pe şesul îngust al pîrăului cu acelaşi nume. Localitate istorică; peste acest pîrău este un pod de piatră, la capetele căruia sînt două pietre cu următoarea inscripţie, în litere moderne: „Acest pod este construit de Ştefan-cel-Mare, Domnul Moldovei, la anul 1564".

Ştefan-cel-Mare a murit la 1504, iar podul l-a construit după 60 de ani dela moartea lui!

Şi o asemenea inscripţie este îngăduită pe un drum public, în véacul al douăzecilea, într'o ţară unde avem un serviciu special al drumurilor, învăţători eşiţi cu titluri din şcoli speciale, unde avem subprefecţi licenţiaţi în drept, unde avem o comisiune a monumentelor istorice, unde avem atîtea şi atîtea etc., etc., care ar fi trebuit să fie în măsură să ştie că inscripţia asta este o prostie mare, şi ar fi putut să o desfiinţeze.

Castelul din Cîrjoaia este o podoabă. — Nu ştii ce să admiri mai mult: clădirea cu împărţirea ei admirabilă, liniştea şi tihna vieţii din castel, sau pe castelana care dă viaţă unor lucruri neînsufleţite.

Soarele apusese cînd am intrat pe poartă. Toamna, cum apune soarele, totul se învălue ca într'o ceaţă străvezie, şi pare mai măreţ şi misterios. Şi mai misterioasă încă mi-a părut bisericuţa din ograda castelului, pe care am zărit o printre crengile neclintite ale unor copaci care o străjuiau.

De sus, din rîndul al doilea, dela fereastra deschisă, prin care străbate răcoarea nopţii, bisericuţa aceasta, pe al cărei acoperemînt nou de draniţă sclipesc razele vrăjite ale lunei pline, apare şi mai fantastică.

Aici a fost un schit de călugăriţe, şi mai încolo, mai în spre pădure, era — s'ar fi putut altfel? — era un schit de călugări. Bisericuţa e mică, construită din barda unui sătean plin de credinţă şi de frica lui Dumnezeu, şi cu toate că, lipsit de orice pretenţii de artist, a făcut, fără să ştie, operă de artă: bolţile de lemn din pridvor şi din lăuntrul bisericii sînt splendide prin naivitatea lor.

Cum a ajuns acest schit în ograda castelului din Cîrjoaia?

Istoria aceasta nu este ceva specific pentru această localitate; ceiace am aflat aicea, s'a

petrecut în multe alte părţi din ţara noastră.

Alăturea cu Cîrjoaia a existat, cîndva, o moşie numită Zbiereni, în întindere de trei mii de fălci. Moşia aceasta a fost a unei mănăstiri, nu ştiu a căreia; şi pe Zbiereni era şi schitul de călugăriţe, pe care l-am admirat, şi schitul de călugări, Mitocul din actualul sat Zbiereni. Un număr de ani moşia a figurat în catasifele Mitropoliei, şi într'o bună zi un inginert a venit să-i fixeze mai bine hotarele. Caută inginerul moşia Zbiereni, dar nu dă nicaeri peste cele trei mii de fălci. Atîta prăpăd de pămînt se prăpădise. Inginerul credea că aiurează: satul Zbiereni exista; şi ceiace nu s'a mai pomenit prin meleagurile noastre, nu exista moşia fără existenţa căreia nu se poate concepe satul. Şi cînd s'a desmeticit inginerul, a aflat că o parte din foasta moşie Zbiereni a trecnt la Ruginoasa, alte părţi la alţi proprietari vecini; şi rămăsese numai schitul pustiu dela poarta curţii din Cîrjoaia, cu cîteva prăjini de pămînt împrejur, pe care Casa Bisericii le-a vîndut proprietarului Cîrjoaiei.

Aşa am cumpărat povestea, aşa o vîndă.

Aceste lucruri nu trebue să ne surprindă. Eu am mai aflat, din gura unui inspector silvic, următoarea poveste: Pe malul Prutului, în judeţul Botoşani, în hotar cu Ringhileştii, este satul Ciornohalu,-sat nou, făcut de ţăranii împroprietăriţi pe moşia Statului. La 1879,

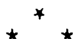
cînd s'a făcut noua împroprietărie, se vede că Ministrul Domeniilor nu ştia ce întindere are moşia, şi rezultînd un *prisos*, l-a arendat, cu o sumă neînsemnată unei oarecare persoane cu trecere pe la Minister. După un mare număr de ani de arenda, se constată că acel *prisos* era cam de şapte sute de hectare; şi au rămas toţi cu gurile căscate cînd au aflat că fericitul arendaş a plătit cam patru lei arendă pe an pentru un hectar de pămînt de pe malul Prutului, din judeţul Botoşani.

Dar şi Ministerul de Domenii s'a răzbunat frumos.

Cum ?

A împărţit prisosul la ţărani ?

Ferească sfîntul : l-a vîndut proprietarului megieş, un stîlp al partidului.

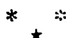
In Cotnari şi Cîrjoaia pare a se fi păstrat o mărturie a originei noastre dace.

Mai la fiecare poartă, stîlpii au cîte un balaur sculptat de-alungul stîlpului. Unii balauri sînt boiţi negru iar limba e roşie, ca para focului; alţii au şi solzi făcuţi din crestături în formă de semilună; unii sînt lucraţi mai simplu, alţii cu mai multă băgare de samă. Mi s'a spus că ţăranii ţin, cu orice preţ, să aibă

aceşti balauri pe stîlpii porţilor, pentru care plătesc cîte douăzeci de lei bucata.

Am întrebat ce însemnează aceşti balauri, pentruce-i pun la porţi, dar pretutindeni am căpătat un singur răspuns: aşa am apucat din bătrîni.

Bătrînii aceştia poate să fie şi Dacii, al căror steag naţional era un balaur, ca şi acela pe care şi-l sculptează, pe stîlpii porţilor, ţăranii din Cotnari şi din Cîrjoaia.

Peste deal este satul Băiceni, celebru prin sta ţiunea preistorică dela Cucuteni, în care, pen tru întâia dată, a făcut săpături Beldiceanu acest poet arheolog, dela care a rămas o comoară nepreţuita de antichităţi, scotocite de el din pămîntul ţarii, dar mai cu samă din staţiunea dela Cucuţeni.

Au trecut mulţi ani de atunci. Beldiceanu şedea într'o casă din strada Albineţ, în Iaşi, unde ne adunam prietinii lui, şi ni arăta, cu o bucurie de copil, obiectele cu care-şi îmbogăţea mereu colecţia. Avea prea multe; cheltuise o viaţă întreagă, îngropase o avere în săpături, şi toţi cărora se adresase ca să-i cumpere colecţiile, nu-i dădeau nici-o atenţie. Pe atunci numai un singur arheolog avea credit pe lîngă puternicii conducători ai Statului

nostru: Tocilescu; și ca bun creditor, numai pentru el se deschideau lăzile tuturor ministerelor.

Indemnat de unii dintre noi, Beldiceanu s'a adresat societății de arheologie din Berlin, propunînd să-i vîndă colecțiile. Societatea a trimes pe un reprezentant al ei la Iași, să trateze cu Beldiceanu. I se oferise un preț frumos, o sumă care — pe vremurile acelea și pentru un om modest ca el — nu era de despreţuit; dar autorul „Lăutarului" nu s'a putut hotarî să vadă cum trec peste granită odoarele strînse de el, cu atîta sîrguință, și tîrgul nu s'a făcut.

Arheologii din Berlin nu au pierdut nădejdea; pe Beldiceanu l-au ales membru în societatea lor, iar stațiunea preistorică dela Cucuteni au pus-o pe lista acelora care trebue să fie explorate, și peste douăzeci de ani și-au ținut cuvîntul.

Stațiunea aceasta prezenta un interes deosebit.

Primele săpături în stațiunile preistorice, din toată Europa, s'au făcut de oameni care nu aveau o pregătire specială pentru aceasta, și care chiar nici nu prea știau ce au de căutat; astfel se explică pentruce muzeele din străinătate posedă multe piese care nu au o mare valoare, din pricina modului defectuos cum au fost culese. Stațiunea dela Cucuteni era aproape

virgină; Beldiceanu, care se pricepea, făcuse prea puține săpături, față cu mărimea ei, și exemplarele scoase de el erau admirabile. Idolii, bunăoară, găsiți aicea, erau bucăți de o frumusețǎ rară, prin întregimea lor.

Berlinezii au cerut învoirea guvernului nostru să facă săpături la Cucuteni. Ministrul Haret, unul dintre puținii noștri oameni de guvernămînt care urmărea o țintă și fiecare pas îl îndrepta spre ea, s'a opus; dar, în urma unei înalte intervenții, a trebuit să cedeze. și un savant din Berlin s'a instalat la Băiceni.

Proprietar al moșiei Cucuteni era un îmbogățit prin efectul atîtor mistere pe care mulți dintre noi nu le pot pătrunde; cînd „neamțul" i-a cerut voe să facă săpaturi, proprietarul i-a zis: „Fă, domnule, ce poftești, pe moșia mea; ia ce vei găsi în pămînt, dar cu o condiție: după ce vei isprăvi, să astupi toate gropile".

Ce putea să dorească „neamțul" mai mult?

Și a săpat, și a adunat atîta amar de lucruri scumpe, în cît a umplut paisprezece lăzi mari. Și nimeni nu s'a interesat de isprăvile lui, și nimeni nu a cercetat ce are în lăzile acelea, care au trecut granița și conținutul cărora împodobește muzeul din Berlin, pe cînd ale noastre sînt goale.

Și căutînd antichități preistorice, berlinezul a dat peste urmele unei cetăți pe care a

determinat-o drept cetate romană, şi măcar că nu intra în cadrul cercetărilor lui, el a continuat săpăturile dînd de ştire la Bucureşti despre această descoperire, şi cerînd să vie un specialist romîn ca să urmărească mai departe desgroparea cetăţii. Cei din Bucureşti nu dădeau niciun semn de viaţă. Neamţul care acuma nu mai avea nici o treabă, aştepta mereu pe specialistul nostru, căruia să-i dea pe samă cetatea, dar văzînd că nimeni nu se interesează de ea, ba nici măcar nu binevoeşte a-i răspunde la cererile pe care le tot repeta, şi-a ţinut cuvîntul faţă de proprietarul moşiei, a astupat gropile, adică a acoperit din nou, cu pămînt, valurile descoperite, şi s'a tot dus în ţara lui.

... Cîte lucruri poţi să afli, într'o sară, sorbind cafeaua, în jurul unei mese plină de cărţi nouă, luminată de razele misterioase ale unei lampi îmbrobodită cu un abat-jour fin de mătasă ?

Un proprietar — Poet

Județul X., comuna Y., satul Z.

Proprietarul moșiei este un intelectual, un poet bine apreciat; în versurile lui cizelate, cîntă luna, stelele și soarele, crîngul și poenile, pomii care-și scutură florile și întroenesc izvoarele... iar în jurul casei lui, — o paragină pustie, — nu înflorește o floare, nu înfrunzește un copac.

Proprietarul acesta, care în tinerețe a fost socialist, iar spre maturitate ajuns chiar și... deputat, poetul acesta fin, în măestritele lui versuri plînge pe nenorocitul țăran, care se dogorește la a șița soarelui, muncind un pămînt care nu-i al lui, și în care are numai dreptul de a fi înmormîntat.

Și cu toate acestea....

Și, pentru a se vedea la ce m'am gîndit, cînd am scris acest: „și cu toate acestea“, am să reproduc niște documente care vor vorbi mai mult și mult mai convingător.

In anul cînd apărea primul volum al poetului, se legalizează la o primărie oarecare din România, un contract agricol, prin care un număr de ţărani se obligă să-i facă toate muncile agricole în perioada dela 1 Maiu până la 1 Noembre. Muncile acestea sînt multiple, şi ca să le putem cunoaşte mai lămurit, am să le înşir în ordinea din contract: „arat, sama„nat, grapat, dat cu tăvălucul, plivitul, pră„şitul de două ori bine gospodăreşte, moşuro„ind bine popuşoiul, cartofele şi sfeclele, cosi„tul erbei, hrepcuitul cu îngrijire la orice „pîne albă, culesul pînii albe şi clăditul ei „în girezi, tăiatul, caratul la stanţie, desfă„catul şi caratul la coşer a popuşoilor, clă„ditul în girezi sau stoguri a strujenilor, „purtatul maşinilor pe lanuri, scosul cioatelor, „facerea de şanţuri şi ezeturi, asemenea tree„ratul recoltelor de pe moşia Z., sau a recol„telor depe moşiile străine, cu al căror trier „se va fi angajat proprietarul, caratul pînii la „gări, tăerea nuielelor din pădure şi facerea „gardurilor, sapatul şi caratul gunoiului, pe „cîmp, într'un cuvînt la orice muncă agricolă „sau care ar sta în legătură cu exploatarea mo„şiei, afară însă de secere la care nu ne obli„găm, toate aceste numai le vom face la timp „şi gospodăreşte, ascultînd ordinele şi sfaturile „ce ni se vor da de către d. proprietar sau „orînduiţii d-sale“.

Aceste munci trebuiau făcute în timp de şase luni, lucrînd în fiecare zi, afară de Duminici şi de zece zile de sărbători de mai înainte hotărîte: 15, 21, 26 Maiu, 24, 29 Iunie, 6, 15 şi 29 August, 8 Septembrie şi 14 Octombre, adică în total erau de muncă 150 de zile, iar 34 zile ţăranii aveau să mînînce degeaba. Pentru aceastâ muncă trebuia să li se plătească 180 lei de fiecare lucrător, dîndu-li-se mîncare, şi cîte o păreche de opinci la două luni, sau 1 leu 20 bani pentru părechea de opinci. Peste tot, prin urmare, li se cuvinea cîte 183 lei 60 de bani pe 150 de zile, ceiace face cîte 1 leu 22 bani pe zi.

Nu-i nimic de zis. Pentru acele vremuri, în 1903, preţurile aceste trebue să fi fost normale, şi chiar dacă pe alte moşii se vor fi plătit preţuri mai mari, nu s'a putut face nicio învinuire proprietarului meu, care a putut găsi braţe mai eftine, şi nici nu ar putea să fi bănuit că ar fi întrebuinţat vreo silnicie, întru cît ţăranii astfel învoiţi nu erau depe moşia lui, ci chiar din alt judeţ.

Se găseşte, însă, o altă clauză în acest contract, care m'a făcut să exclam: „şi cu toate acestea...“.

Proprietarul a prevăzut că ţăranii au convenit ca, pentru fiecare zi lucrătoare *stricată* din vina sau *boala* lucrătorului, să i se scadă, cîte 1 leu 50 bani.

Dacă ar fi lucrat, ţăranul ar fi primit 1 leu 22 bani pe zi; dacă ar fi stricat ziua, trebuia să i se oprească, din zilele muncite, cîte 1 leu 50 bani.

S'ar putea crede că cei 28 bani, diferenţa în plus la suma oprită pe ziua *stricată*, reprezintă valoarea hranei pe o zi, pe care ţăranul ar fi consumat-o fără să fi muncit, şi atunci această combinaţie a proprietarului n'ar trebui să ni se mai pară ciudată.

Cercetînd condicile proprietarului, şi alte documente, am constatat că nu i se poate aplica această circumstanţă uşurătoare.

In adevăr, prin nişte certificate în toată regula, eliberate de primarul comunei din care face parte moşia proprietarului poet, se constată că unii dintre ţăranii înscrişi în contractul pomenit, *au absentat* dela muncă, prin urmare n'au mîncat mămăliga proprietarului.

Un parentez: în alt certificat, acelaşi primar afirmă că ziua cu palmele, pe acea moşie, pe timpul cînd au absentat ţăranii, se plătea cîte 1 leu 80 bani.

Curiozitatea m'a împins să răsfoesc condicile poetului, ca să văd cum au fost răfuiţi ţăranii cu absenţele, şi am constatat că proprietarul a executat, în totul, clauza din contract, cu privire la scăderea zilelor stricate.

Iată un nume oarecare, să-i zicem Timofti Chipăruş, angajat în condiţiunile de mai sus,

căruia adică i se cuvinea 182 lei, leafa pe şase luni, primeşte dela proprietar în diferite rînduri suma de 63 lei 80 bani. Din certificatul primarului, aflat în condică la partida lui Chipăruş, se constată că acesta a sosit la lucru în ziua de 31 Maiu, a absentat dela muncă o zi lucrătoare, în cursul lunei Iunie, iar în ziua de 12 Iulie a dispărut definitiv şi nici nu s'a mai întors la lucru, până la 1 Noembre.

Chipăruş al nostru nu era om cinstit, şi iată cum l-a răfuit proprietarul:

Pe şase luni i se cuvenea 180 lei; a primit numerar 63 lei 80 bani; datoreşte, pentru 145 zile lipsă, 217 lei 50 bani, deci mai rămîne dator cu 161 lei 30 bani.

Un altul a primit numerar 63 lei, i s'au scăzut 116 zile şi jumătate, socotite 174 lei 75 bani, şi rămîne dator cu 57 lei 75 bani.

Deosebirea între Chipăruş şi celalt este că primul n'a voit să ţie samă răfuiala proprietarului, iar celalt a achitat şi datoria, după cum se vede din condică.

Un al treilea, care a primit 61 lei 45 bani, şi a lipsit 140 zile, pentru care a fost încărcat cu 210 lei, rămîne dator cu 91 lei 45 bani. Sub această cifră, în condică se scrie aşa: „Achitat prin angajarea ca servitor cu actul de angajament No...“

Ce se va mai fi petrecut şi cu răfuiala anga-

jamentului acestuia, numai unul Dumnezeu poate să ştie.

In condica aceasta am mai găsit o altă curiozitate: un muncitor se vede angajat cu plată fixă de 28 lei pe 31 zile lucrătoare.

Ce însemnează aceste *31 zile lucrătoare?*

Nu poate să însemneze decît o lună de zile, socotindu-se luna de 31 zile.

De aici rezultă că pentru omul acesta, anul se compune din 372 zile, dacă am presupune că el ar fi lucrat în toate zilele de peste an; iar ca să complecteze el un an, scăzîndu-se numai sărbătorile cele mari, fără a mai ţine în samă zilele în care nu ar fi putut lucra, din pricini altele, precum ploae, viscol, etc., omul acesta ar fi trebuit să-şi socotească anul din 455 de zile.

Dar nici măcar după această normă ciudată răfuiala acestui muncitor nu mi s'a părut bine făcută.

In adevăr, găsesc în condica scris că omului acestuia i s'a socotit, dela 26 Februar, cînd a fost angajat, până la 26 August, cînd pare a se fi făcut răfuiala, 58 şi un sfert zile lucrate, în sumă de 52 lei 70 bani.

Am făcut şi eu o socoteală, din care am văzut că dacă pentru 31 zile i se cuvine omului 28 lei, pe o zi trebuia să primească 93 bani şi o fracţiune de 225; pentru 58 zile şi un sfert i s'ar fi cuvenit, în cifre rotunde,

54 lei 20 bani, pe cînd lui i s'a socotit numai 52 lei 70 bani, adică o diferenţă în minus de 1 leu 50 bani, foarte mult pentru un lucrător plătit cu atîta... economie.

In josul partizii acestui nenorocit, care fusese scos dator cu 35 lei 20 bani, se vede însemnat: *socotit şi achitat.*

Cum se va fi achitat?

Alt mister!

Că luna era socotită, la acest proprietar, din 31 zile lucrătoare, se vede foarte lămurit din partizele altor 12 ţărani, unde se scrie limpede: „angajat cu lei 30, *luna 31 zile lucrătoare*".

*
* *

Trecuse de mult miezul nopţii, cînd eu încă răsfoiam filele acestei condici, şi mă gîndeam la proprietarul-poet, şi la anul cel de 455 zile.

Greu de închipuit

Sînt încredințat că mulți dintre acei care vor ceti rîndurile ce urmează, vor crede că sînt basme; sau în cazul cel mai bun, vor socoti că povestesc lucruri întîmplate în Zululand.

Nu. Tot ce voiu spune, sînt lucruri petrecute în Romînia, la începutul veacului al douăzecelea; sînt lucruri văzute ori îndurate de mine însumi, în satul Bunești, lîngă Fălticeni, pe hotarul țării.

Pe hotar!

Cred că nu poate să fie o nenorocire mai mare pe capul cuiva, decît să locuiască pe frontieră, de cînd avem instituția grănicerilor.

Ceiace fac grănicerii noștri, parcă ar fi povestiri din o mie și una de nopți.

Iată cîteva fapte:

Intr'o zi veneau pe șosea, înspre casa mea, doi vînători din Fălticeni, cu puștile pe spate: un profesor de gimnaziu și un inginer. Un grănicer îi întîlnește, îi somează să se oprească, și intinzînd arma încărcată asupra lor, le comandă:

— Puneți puștile jos!

Văzînd că nu-i glumă, vînătorii mei pun puștile pe pămînt.

Grănicerul comandă din nou, cu glasul mai fioros:

— Cinci pași înapoi!

Comanda se execută întocmai.

Apoi altă comandă:

— In genunchi!

Amenințați că vor fi împușcați, vînătorii îngenunche înaintea grănicerului, neștiind ce li se va mai întîmpla.

Grănicerul înaintează spre ei, le ia puștile de jos, și excortîndu-i ca pe niște pușcăriași, îi duce la vamă.

In altă zi, un copil al meu și cu o vară a lui, amîndoi de cîte nouă ani, se jucau pe stîlpii de piatră ai unui pod de pe șosea, la puțină depărtare de casă. Iată un grănicer: înaintează mîndru, se uită crunt la ei, și începe a-i cerceta cine sînt și ce caută acolo. Fetița începe să plîngă, iar băiatul, îngrozit, își scote pălăria și îngînă ceva. Mulțumit, grănicerul pleacă, spunîndu-i: „Dacă nu m'ai fi salutat, ați fi văzut voi ce ați fi pățit".

De atunci copiii nu au mai avut curajul să se plimbe pe șosea.

Intr'o noapte, pe la zece ceasuri, mă duceam din Fălticeni la Bunești. Eram în docar numai cu băiatul meu, și după ce-am eșit din oraș,

cînd mai erau încă cinci kilometri până la Bunești, aud în urma mea niște fluerături grozave și glasuri sălbatice.

Băiatul, înspăimîntat, îmi spune că niște oameni aleargă după noi, cu puștile în mînă. Am crezut că sînt hoți, și hotărît să nu-mi dau pielea așa de eftin, opresc caii, las hățurile în mîna băiatului și întind revolverul asupra hoților.

Dacă n'ași fi distins, la lumina stelelor, nasturii grănicerilor, cine știe ce mi s'ar fi întîmplat.

Véneau să mă întrebe cine sînt și unde mă duc. Și scena aceasta se petrecea la cinci kilometri departe de frontieră, la marginea orașului.

Dar n'ași mai isprăvi, dacăași sta să povestesc nenumăratele întîmplări de acest fel. Încă una, numai, ca încheere: un grănicer se îmbată într'o cîrciumă, la marginea orașului, apoi ese în șoșea, întinde arma asupra unui grup de trecători, și trage. Glontele trece prin pălăria unui constructor de telefoane, funcționar al județului, și se pierde.

Asta-i siguranța vieții noastre, în țara noastră.

Cînd se petrecură acestea?

Să nu credeți că la 1400, ci în 1909.

Până aici am vorbit despre fapte care s'ar putea numi abuzuri de putere. Acum să mai arăt și cîteva de altă natură.

Intr'un an semănasem fasole într'un lan de pe marginea șoselei. Până să le culeg eu,

fasolele mele servise ca hrană grănicerilor, fără să le cumpere. In fiecare sară amicii mei dezvoltau o activitate extraordinară, culegînd traiste întregi de fasole, după cum era şi timpul: la început, fragede de tot, mai pe urmă păstăi bune de făcut cu carne, apoi boabe bune de mîncat crude, şi la urmă fasole coapte, bune de păstrat pe iarnă.

Văzînd că la Buneşti nu reuşeşte cultura fasolelor, anul următor am semănat, în lanul acela, păpuşoi. Recolta a fost foarte slabă, din pricina grănicerilor, care, cînd erau păpuşoii în lapte, îi culegeau ca să-i fiarbă; cînd erau în ţinte, îi culegeau ca să-i frigă, iar toamna, cînd erau copţi, îi strîngeau pe iarnă, ca să-şi petreacă nopţile la gura sobei, fabricînd *floricele* sau *cucoşei*, cum se zice prin partea locului.

Cu aşa muşterii, te vede sfîntul, cînd faci agricultură.

Odată pusesem castraveţi la murat, într o putină, subt o tufă de liliaci, în grădină, în dreptul ferestrei dela biroul meu. Mîne putem să-i mîncăm; sînt gata. Şi trebue să fie foarte buni, că i sămînţă specială, adusă tocmai din Paris. Dar mîne, ia putinica dacă ai de unde! Peste două zile am găsit-o, dar goală, în faţa casei, în pîrăuaşul de frontieră. Grănicerii ştiau de rostul lor.

Altădată, vrînd să trec din şosea pe lanul de alăturea pe un podeţ făcut de mine, nu gă-

sesc podeţul, peste care trecusem de cu sară.

Întreb pe Gheorghe.

El începe a se scărpina în cap şi parcă-şi înghiţea vorbele pe care voia să le spue.

Se temea. Se temea şi de mine şi de altcineva mai mult decît de mine.

La urmă îmi şopteşte un cuvînt care umple de spaimă pe ţăranii dela frontieră:

Grănicerii!

Cînd am intrat, cu şeful vămii, în bucătăria grănicerilor, mi am găsit scîndurile dela podeţ tăiate în bucăţi, dintre care unele ardeau subt oala in care fierbea borşul.

Nu am fost atît de indignat de furtul săvîrşit de grăniceri, pe cît am fost de surprins de îndrăzneala lor: eram prefectul judeţului!

Furturile acestea par a fi principala ocupaţi, a grănicerilor.

Ce paţesc ţăranii, cine ar putea să le mai înşire. Dintre cele suferite de mine, am să mai spun numai una. Intr'o noapte, îmi dispare o clae întreagă de fîn, de după casă. A doua zii m'am luat pe dîra fînului şi m'am dus tocmai în grajdul dela cazarma grănicerilor din Bunesti, unde am găsit resturi din fîn la caii d-lui arhitect al Ministerului de Finanţe, care construia pe atunci cazarma.

Mai iată şi altfel de fapte.

Noaptea pe la ceasurile zece, aud zgomot pe

şosea, în faţa casei. Aud apoi lovituri în portiţă şi paşi prin cerdac.

Es afară.

Doi domni se hărţuesc cu un grănicer, şi pe cînd grănicerul ţine pe unul de gît, cela alt bate la uşa mea.

Ce se întîmplase?

Aceşti doi domni erau clienţi ai mei, care avînd pe a două zi un proces, veniseră la ţară să mă înştiinţeze. Cînd trăsura lor s'a oprit în faţa casei mele, grănicerul s'a repezit, a înşfăcat pe unul dintre ei, ca să-i ducă la vamă.

Pentru ce? Este oprită circulaţia pe drumurile noastre publice? N'are nimeni voe să vie la mine, pentrucă nu sînt de „ai noştri“?

Contra unor asemeni fapte petrecute în zilele noastre, într'o ţară civilizată, care se laudă că are de peste patruzeci de ani o Constituţie, nici nu poţi să te revolţi.

Te cuprinde scîrba, şi întorci capul.

De altfel circulaţia pe şoseaua naţională Fălticeni-Buneşti este supusă unor condiţiuni speciale, şi călătorul pe care nenorocirea îl poartă pe acest drum, are de plătit un tribut simţitor către gentileţa grănicerilor.

Dela Fălticeni la vama Buneşti sînt mai mult de şapte kilometri. Cum eşi din oraş, la cîteva sute de metri dela fosta barieră, vezi, pe dreapta, o clădire nouă, pe care fîlfie un steag tricolor.

Deasupra uşii stă scris, cu litere mari, negre. *Pichetul Falticeni.*

Este un pichet de grăniceri, la o depărtare mai mare de 5 kilometri dela vamă, în faţa căruia se petrec scene de o sălbătăcie medievală.

Vin dela ţară. A înnoptat. Caii urcă în pas dealul care începe din dreptul Pichetului. De după salcîmul din marginea şoselei, se iveşte un grănicer şi strigă să mă opresc. Nu-mi vine a crede că mi se adresează mie acest ordin, şi mă uit în jurul meu să văd pe camaradul grănicerului pe care acesta îl strigă.

Nu-i nimeni. Ordinul se repetă, urmat de o înjurătură şi grănicerul îşi ia arma dela umăr. Acest hun este în stare să mă împuşte. Mă opresc, şi atunci începe a-mi răscoli toate lucrurile din trăsură. Face *revizie* după cum i s'a dat ordin. Cercetează dacă nu am lucruri de contrabandă.

Eu nu vin din ţară străină, nu am trecut graniţa, sînt în neputinţă absolută de a face o contrabandă. Da; acest raţionament l ar face orice om, cît de simplu; dar pentru inteligenţa supraomenească a finanţilor noştri, nu i exclusă posibilitatea ca în drumul de 5 kilometri, dela vamă până la acest pichet, să fi primit în trăsura mea o marfă de dincolo, pe care un cineva ar fi trecut-o peste graniţa. Şi pentrucă un asemenea lucru s'ar putea întimpla, grănicerul care nu este vrednic să păzească o fron-

tieră de cîţiva kilometri, se aţine la drum, la întrarea în oraş, şi te supune celor mai scîrboase vexaţiuni.

Dar voiu povesti lucruri şi mai îngrozitoare.

In primăvara anului sîngeros, 1907, vine într'o zi un servitor dela ţară şi mă înştiinţează că nişte oameni, puşi de architectul care construeşte cazarma grănicerilor din Buneşti, au distrus hotarul moşiei, format dintr'un şanţ, au trecut pe proprietatea mea şi sapă nisip; că el a încercat să se opue, dar grănicerii l'au ameninţat că-l împuşcă.

M'am dus la ţară, şi ceiace am văzut, s'ar putea crede că se poate petrece numai în ţările sălbatice.

Architectul Ministerului de Finanţe—cel puţin aşa se intitula un domn Alexandrescu — construia mai multe cazărmi şi pichete pe frontieră, şi pentrucă nici acest architect nu a găsit mijlocul de a construi o casă fără a întrebuinţa nisip, dar a găsit mijlocul de a avea nisip fără să l plătească, deşi trebue să fie trecut în socotelile ce a dat Ministerului, acest architect, zic, fără a întreba pe nimeni, s'a făcut stăpîn pe moşiile celor ce-au nenorocirea de a fi pe frontieră, şi-a ales locurile pe care trebuia să zidească, a tăiat pămînt de umplutură unde i-a convenit, a scos piatră şi nisip de unde a găsit, a săvîrşit samavolniciile cele mai revoltătoare, subt protecţia baionetelor grănicerilor.

Nu exagerez de loc; fiecare cuvînt pe care l scriu, este un adevăr. Pe proprietatea mea, mai mulți oameni săpau pămîntul, scoteau nisip și-l transportau la cazarmă, și lîngă fiecare lucrător sta un grănicer cu arma la mînă, gata să înfigă baioneta în acel care ar manifesta măcar o tentativă de rezistență.

Am reclamat și eu pe la autorități: și peste cîteva luni a venit la mine un șef al grănicerilor, locotenent sau căpitan depe la Burdujeni și mi a făgăduit, *pe onoare*, că va pune să se repare stricăciunile ce mi s'au făcut; m'a întîlnit și prefectul județului și a stăruit să nu mai fac caz, căci architectul va veni să ne înțelegem prietinește, ca să renunț la procesul de daune ce făcusem Ministerului. Au trecut trei ani de atunci, și parcă nimic nu s'ar fi petrecut!

Dar ca mine, au mai pățit-o și alți mulți. Ce vor fi făcut toți, ca să-și apere drepturile, nu știu O bătrînă văduvă din Bunești, care are o fășie de pămînt în hotar cu mine, s'a jăluit Regelui. Iată, în tot cuprinsul ei, această jalbă, care merită să fie cunoscută:

Majestate!

Sînt o văduvă bătrînă din cătuna Bunești, comuna Pleșești, județul Suceava, și am cîteva prăjini de pămînt în jurul bordeiului, pentru hrana zilelor chinuitei mele vieți.

Anul trecut, în urma Manifestului dat în numele Majestăței voastre, prin care ni se făgăduia, nouă țărănimii obijduite, legi bune, dreptate și ușurarea traiului, m'am pomenit că mai mulți țărani dintr'un sat cu mine încep a face săpături adînci de câte trei metri pe ogorul meu, pentru a scoate lut. Ogorul meu fiind îngust și de-alungul unui deal foarte drept, și săpăturile fiind făcute drept în vîrful dealului, tot ogorașul meu a fost acoperit de lut, încît nici o dată nu-mi voiu mai putea scoate hrană de pe dînsul.

Am încercat să mă împotrivesc acestei samavolnicii, și mulți săteni care-mi plîngeau de milă, au încercat să-mi vie în ajutor, dar lucrătorii care săpau mormîntul hranei mele, lucrau subt paza și privigherea mai multor grăniceri înarmați, care amenințau să împuște pe cine li-ar sta împotrivă.

Auzisem și eu, cu groază și cu spaimă, cum mulți țărani au fost împușcați, ca niște cîni, pe marginea șanțurilor, pentrucă nimiciseră proprietatea altora, și m'am temut, și m'am dat la o parte, și plîngînd cu șiroae de lacrămi, mă uitam cum se nimicește proprietatea mea, subt amenințarea de a fi eu împușcată dacă m'ași împotrivi.

Cui puteam să mă jăluesc, dacă oamenii aceștia lucrau în numele Statului, din ordinele Ministerului de Războiu și ale celui de Finanțe .

lutul se scotea pentru zidirea cazărmii grănicerilor dela punctul vamal Bunești.

Acuma cîteva zile iar au început să sape, în alt loc pe ogorul meu, și un boer care zice că ar fi architectul Ministerului de Finanțe, a spus că are să-mi plătească treizeci de lei pentru stricăciunea ce mi face, și un grănicer iarăși privighează lucrarea. Arhitectul acela mă ia în rîs cînd îi amintesc de bani, și mie nici nu-mi trebue banii lui, mie îmi trebue ogorul din care să-mi scot hrana.

Nu am cui să mă jăluesc, Majestate, pentrucă glasul nostru nu poate pătrunde până la boerii care ne stăpînesc, și fac ce vor cu noi, și contra cărora nu ne putem împotrivi.

O singură nădejde mai am: dreptatea Majestății Voastre, în numele Căruia se fac toate în țara asta.

Dela străbunii mei am apucat să am nețărmurita încredere în dreptatea Voevozilor țării; cad în genunchi înaintea Majistăței Voastre, și mă jăluesc: Fă-mi dreptate Măria Ta!

Majestate!

Nu trimeteți jalba mea vreunui ministru ca să facă cercetare. Ministrul are s'o trimeată prefectului; prefectul are s'o trimeată Inspectorului comunal; Inspectorul comunal are s'o trimeată primarului; primarul are să o dee a-

jutorului de primar; ajutorul de primar are să trimeată pe delegatul satului să facă cercetare, şi sfîrşitul va fi sfîrşitul vieţii mele: mă vor bate, mă vor schingiui, mă vor omorî, şi apoi mă vor spînzura de grinda casei, ca să creadă lumea că eu singură mi-am ridicat viaţa.

Aşa se face dreptate în ţara noastră, Majestate!

Altfel de dreptate cer eu dela Majestatea Voastră!

Faceţi precum făceau Voevozii: trimiteţi în cercetare un curtean de încredere, cu poruncă straşnică să vă spue numai ceiace va vedea cu ochii lui şi va auzi cu urechile lui, şi să nu se lase ademenit nici de mesele, nici de lingu şirile vrăjmaşilor ţărănimii obijduite, pentru care tot nu este dr ptate în ţara asta.

A Majestăţii Voastre prea plecată slugă.

Catrina lui Grigori Vizitiu, văduvă.

Incontestabil că jalba aceasta e îndrăzneaţă; dar dacă Suveranul şi-a aruncat ochii pe ea, a putut să afle ce se mai petrece prin ţară, în lumea care nu are trimişi în Parlament, ca să facă interpelări.

Catrina a avut măcar mulţămirea de a primi cîţiva lei pe urma jalbei, care a fost trimeasă la un Minister oarecare, pentru cercetare. Eu, însă, am rămas, ca la început. Am chemat în judecată pe architectul Ministerului. Dela Ministerul de Finanţe s'a restituit citaţia cu a-

rătare că persoana aceasta este necunoscută pe acolo. L'am uitat din Fălticeni, unde-şi avea reşedinţa. Poliţia a restituit citaţia cu menţiunea că persoana este necunoscută. L'am citat din nou, arătînd la poliţie că locueşte în strada Boian, în casa unui funcţionar dela Primărie, şi numai după ce am făcut gură, mi s'a îndeplinit procedura, şi într'un tîrziu am reusit să mă judec. Şi judecata a constatat dela martori, că reclamaţia mea este adevărată, dar că architectul a lucrat ca prepus al Ministerului de Finanţe, care urmează să răspundă de daunele ce mi-a pricinuit.

Alt proces!

. . . .

Din cele multe, n'am povestit nici a suta parte, dar cred că au fost destule pentru a se convinge ori şi cine că, înadevăr, este o nenorocire, în Romînia, să fii proprietar şi să locueşti pe frontieră.

Pe hotarul ţării

Casa mèa dela ţară, depe ferestrele căreia mă uit în Bucovina şi văd trecînd pe finanţii austriaci şi pe jandarmii lor, cu chivăra de plută, e pe hotarul ţării. Şi acest hotar e aşa de aproape, încît din cerdacul casei pot arunca piatra în „Vesela grădină“.

Dela mine până la vama din Buneşti, nu-s nici o sută de metri şi pe subt ferestrele casei trece şoseaua.

E o şosea naţională şi are un istoric interesant, caşi casa.

Mai înainte vreme, trecerea în Bucovina, prin această parte a ţării, se făcea prin vama dela *Nimireni*, o localitate izolată, în care nu era decît un bordeiu pentru vama romînească şi o casă de ţară pentru cea nemţească. Un fost proprietar al Buneştilor, un fost alegător la colegiul întăiu de Cameră şi Senat, titlu care ţi dă dreptul să ceri şi să obţii orice în ţara noastră, a cerut şi a obţinut ca vama

din Nimeiceni să fie strămutată la Bunești și a mai cerut și a obținut ca el, proprietarul, să construiască, pe cheltuiala lui, un local de vamă, după un plan care i se va da, plătindu-i-se o chirie de una mie lei pe an, pe tot timpul cît va funcționa, în Bunești, un birou vamal, fără ca Statul să și poată construi un alt local.

In acest sens s'a încheat un contract în toată forma. Proprietarul a zidit casa, a predat cheile și a cerut primul cîștiu, pe care l'a și încasat.

Locul de vamă era în Bunești; chiria se plătea și aici și la Nimeiceni, dar vama nu se mutase și nici măcar drum nu era spre noua vamă și nemții încă nu se gîndeau să o strămute pe a lor.

Proprietarul a încasat chiria pe vr'o doi ani, pentru o casă pustie și cînd bunii gospodari dela Ministerul de Finanțe și-au dat sama de negustoria ce făcuse, au propus proprietarului să strice învoiala.

Cine ar fi făcut una ca asta?

Și iacă a făcut-o proprietarul din Bunești, pentrucă era casier general al unui județ și i s'a spus curat că va fi dat afară din slujbă, dacă nu va face o transacție, prin care primește trei mii lei despăgubire, odată pentru totdeauna și rămîne — bineînțeles — proprietarul casei.

De fapt, proprietarul nu a făcut o afacere

proastă: şi-a construit o casă pe moşie, cu banii Statului.

Nu au trecut mulţi ani la mijloc şi vama s'a strămutat la Buneşti.

Va crede cineva că s'a închiriat localul construit, de către proprietarul Buneştilor, după planul dat de Ministerul de Finanţe!

Asta ar fi făcut-o nişte oameni proşti, care n'au idee despre *„economia politica"*. Ministerul şi-a construit un local special, care l-a costat peste 60.000 (şeasezeci de mii) de lei, dar care nu face atîta nici de frică şi eu mă prind că l-aşi fi zidit, pe atuncea, cu un sfert din această sumă.

Locul pe care e clădită vama din Buneşti, a fost cumpărat de Stat dela proprietarul unei alte părţi din Buneşti, care în realitate nu era proprietarul locului. Moştenitorul adevăratului proprietar, care fusese împroprietărit conform legii din 1864, a făcut proces de revendicare şi a dovedit că din pămîntul, pentru care de atunci plăteşte în fiecare an, fonciarul, o parte i s'a răpit de Ministerul de Finanţe, pentru vamă şi o parte i s'a răpit de Ministerul de Lucrări Publice, pentru şosea.

In acest proces s'a mai petrecut un lucru greu de închipuit. La o înfăţişare nu s'a prezentat reclamantul şi i s'a respins reclamaţia, condamnîndu-l şi la plata sumei de douăzeci lei, cheltueli de judecată. Imediat, fără a mai

aştepta să i se comunice copie depe cartea de judecată, reclamantul a făcut opoziţie. Cu toate acestea, Ministerul de Finanţe l-a executat şi a încasat suma de douzeci lei, ceiace constitue cel puţin o abatere dela cele mai elementare regule de bun simţ, în materie de judecată.

Clădirea vămii era în fiinţă, dar mai lipsea şoseaua din Fălticeni la Buneşti.

Din Suceava până la Buneştii Bucovinei, şoseaua se făcuse, după ce se expropriase tot terenul necesar şi proprietarii fusese achitaţi până la un ban.

La noi, în Romînia, s'a procedat turceşte: într'o bună zi au venit nişte ingineri, au îndreptat ochianele, au tăiat lanurile fără să întrebe măcar ale cui sînt şi astfel ca, în satul lui Cremene, au fost deposedaţi ţăranii din Buneşti de o parte a pămînturilor cu care au fost împroprietăriţi, şi a fost deposedat şi fostul proprietar al răzăşiei mele de o bucată de pămînt lungă de un kilometru şi lată de 26 metri.

Cum să se opue unei asemenea samavolnicii, cum să reclame proprietarul despoiat de pămîntul său, cînd el avea interes să-şi menţie slujba de casier general al judeţului.

Proprietarul acesta nu era tocmai conştient de puterea extraordinară, pe care o are un alegător, la colegiul întâiu de Cameră şi Senat,

în Belgia Orientului. Altfel nu s'ar fi făcut şoseaua pe moşia lui, aşa de turceşte.

Şi ce şosea?

Drumul propriu zis — terasamentul — are o lăţime numai de 8 metri, iar lăţimea totală a şoselei, cu şanţuri şi cu zone, este de 25 metri.

Inchipuiţi-vă o zonă de 18 metri! Pentru ce ?

O laţime de 18 metri, pe o lungime de doi kilometri, face o suprafaţă mai mare de cît trei hectare şi jumătate pe care mi-a luat-o Ministerul Lucrărilor Publice fără nici o despăgubire şi fără ca, în realitate, să se folosească de ea.

Veţi întreba : ce se face cu acest pămînt ?

Aci e misterul creării unei zone aşa de late.

Legea drumurilor spune curat că Statul are numai un drept de servitute asupra zonelor şi anume : are dreptul de a face plantaţii şi a pune movilele de pietriş.

Oricine are cea mai elementară noţiune de drept, ştie că nu pot să am o servitute asupra proprietăţii mele. Prin urmare, dacă Statul are numai un drept de servitute asupra zonelor şoselei care trece pe moşia mea, nu poate pune stăpînire pe pămîntul ocupat de acele zone.

Cu toate acestea proprietarii sînt împiedecaţi, nu numai de a cosi zonele, şi a lua fî-

nul, dar chiar de a-şi pune vitele să pască pe zone. Pentruce? Pentrucă... Hai să spun ce ştiu: cantoniştii cosesc zonele, adună fînul, îl cară... Unde-l cară?... Fînul depe zona stîngă, acasă la cantonist, fînul de pe zona dreaptă, ceva mai departe... Acum cîţiva ani, cantonistul dela Buneşti mi se tînguia că partea de fın cuvenită inginerului, de pe şoseaua Fălticeni-Buneşti, el trebuia s'o transporte până la un oarecare canton înspre Cornul-Luncei; cantonistul de acolo trebuia să ducă până la Mălini partea de fîn cuvenită inginerului depe toată zona dreaptă dela Buneşti până la Mălini; cantonistul dela Mălini făcea acelaşi lucru, şi tot aşa făceau şi ceilalţi cantonişti, până ce fînul ajungea la fericitul inginer din vîrful Stînişoarei.

Fînul dela Buneşti nu era dus tocmai departe: de aici, până în vîrful Stînişoarei, nu-s decît 58 (cincizeci şi opt) de kilometri.

Acuma se explică necesitatea zonelor aşa de largi, pe şoselele noastre.

Din păcate aveam şi eu vite pe Buneşti şi nu era cu putinţă să le opreşti de a călca pe zonă.

Intr'o zi au fost concentraţi vr'o opt cantonişti depe şoselele Statului, şi subt conducerea unuia mai mare dintre dînşii, au pîndit prin prejurul casei, şi cînd treceau vitele mele la adăpat la pîrău, unde trebuia să ajungă tre-

cînd peste zonă, cantoniștii le-au înconjurat și le-au dus la o primărie străină, nu la primăria de care ținea cătuna Bunești.

Am fost nevoit să plătesc o gloabă de cîțiva lei, taxa oborului comunal, ca să-mi pot scoate vitele, și asta numai din răzbunarea vreunui inginer care trăgea folos din fînul de pe zona șoselei din Bunești.

E primejdios lucru să fii chiar proprietar în Be'gia aceasta.

Am pățit eu multe din pricină că am fericirea să posed o fîșie de pămînt la hotarul țării, pe care trece și o șosea națională ; dar multe au mai avut de îndurat și alții. Și eu am fost martor, numai din pricina asta.

Cîteva pilde.

Intr'o zi călduroasă de vară văd venind pe șosea, dinspre Fălticeni, un individ mai mult bătrîn, îmbrăcat sărăcăcios, escortat de un jandarm rural. Veneau pe jos, dar nu veneau precum vine orice om, căci bătrînul fugea, și jandarmul fugea după el ; și cînd bătrînul, istovit, își micșora viteza, bălăbănind din mîni și clătinîndu-se, jandarmul îl lovea în spate cu patul carabinei și nenorocitul o rupea iar la fugă.

Și așa au trecut spre vamă, prin dreptul casei mele.

M'am luat după dînșii.

Pe scările vămii, l-am găsit zbuciumîndu-se.

Abia putea să mai răsufle.

Era un biet străin, lucrător la un evreu din Fălticeni, butnar. Era de curînd venit; şi nu ştia o boabă romîneşte. Vorbea un dialect nemţesc, greu de înţeles. Acuma era expulsat, pe cale administrativă. Ce făcuse? Idiotul! Se credea în ţara lui, unde este dreptate pentru toţi, şi avusese îndrăzneală să ceară plata unui lucru ce făcuse. Şi ce lucru?... Comandantul jandarmilor comandase o bae de lemn. Sufrin, patronul, a pus pe neamţ de a lucrat-o; şi cînd a fost gata, a dus o domnului comandant. Acesta a primit baia, a mulţumit lui Sufrin, dar nu i a plătit nici un ban. Sufrin s'a resignat şi avea el motive puternice pentru a face aceasta — şi a rămas păgubaş de material; neamţul, însă, necunoscînd obiceiul pămîntului, a îndrăznit să-şi ceară plata. Iată un motiv destul de serios pentruca un asemenea om primejdios să fie expluzat.

Dar pentruce l-a adus jandarmul în goană?

L-am întrebat pe jandarm şi mi-a spus că domnul comandant i-a dat ordin aspru ca într'un ceas şi jumătate să ajungă la Buneşti, să-şi îndeplinească formele şi să fie înapoi la Fălticeni.

Jandarmul trebuia să facă pe jos, paisprezece kilometri, într'un ceas şi jumătate.

Alta. — Un evreu *Meer Gros*, de profesie căruţaş, făcea zilnic cursa Fălticeni-Suceava,

ducînd călătorii care eșeau sau intrau în țară. Dela o vreme, acest Meer Gros și-a redus cursele numai pe distanța Fălticeni-Bunești.

Pentruce?

In ziua de 11 Octombrie 1907, acesta primise, dela girantul sucursalei Bunești, adresa cu No. 125, în cuprinderea următoare:

„Am onoare a vă face cunoscut că Onor. „Direcțiunea Generală a Vămilor, cu ordinul „No. 78484, comunicat cu ordinul d-lui șef al „vămii Burdujeni No. 9787 din 8 Octomvrie „a. c., v'a ridicat dreptul de trecere în Aus„tria, atît D-v., cît și trăsurilor ce le posedați".

Nu vă vine a crede!

Dar am reprodus aidoma acte oficiale...

Știam că se poate ridica dreptul de a intra în țară, chiar unui cetățean romîn: dar să ridici cuiva dreptul de a trece în altă țară, asta nu mi-am putut-o închipui.

Ba, rămîi împrostit cînd vezi că se ridică dreptul de a trece peste granițǎ, nu numai unui individ — care măcar nici nu-i cetățean romîn și nici cetățeanul unui alt Stat — ci și *trăsurilor ce poseda.*

Trebue o minte extraordinară, pentru a concepe astfel de enormități.

Ordinul Direcțiunii Generale a Vămilor putea să pue în mare nedumerire pe vameșii din Bunești; dacă ași fi cumpărat eu o trăsură de ale lui Gros, nu ași fi putut trece cu ea în

Austria? Şi dacă i-aşi fi schimbat culoarea văpselei şi vameşul ar fi permis trăsurii acesteia să treacă în Austria, ce s'ar fi întîmplat cînd, la întoarcerea în ţară, s'ar fi descoperit şiretenia lucrului.

Sînt mulţi oameni care au talentul de a se face ridicoli; cred, însă, că acel care a conceput acest ordin ţine recordul în această privinţă.

Şi cîte altele de acest fel, iar unele şi mai boacăne, nu am vazut eu la Buneşti!

Funcționari Romîni

Trebue să mă duc la vama din Burdujeni Din Bunești până în Suceava, sînt 13 kilometri; de acolo până în Burdujeni mai sînt 4—5. In două ceasuri sînt acolo, iar în cinci ceasuri mi-am isprăvit treburile și sînt și acasă.

Noi, cei care locuim pe graniță, putem trece în țara vecină fără pasport; cu toate acestea mi-am luat un bilet pentru cai și trăsură, știind că nu-s tocmai politicoși agenții noștri de pe la vămi.

Am ajuns cu bine la Suceava și m'am oprit drept la Gewölb, băcănia la care se mînîncă adevărat jambon de Praga, crenvirști de Lemberg, totdeauna proaspeți, unde se găsește bere adevărat de München și vin de Tokai, adevărat de fabrică.

Aici totdeauna întîlnești un cunoscut. Dacă nu-l cunoști tu, pentrucă nu l-ai văzut nici-odată, el te cunoaște. E vesel; cînd merge, parcă patinează; cînd vorbește mînîncă din si-

labe, şi are o groază nebună de paharul gol. Cum intri, se aşează lîngă tine, se dă în vorbă, îţi oferă un păhăruţ şi primeşte alte cinci în schimb, şi te împrieteneşti cu dînsul, numai de cît.

Şi vorbeşte!... Un cuvînt moldovenesc, opt nemţeşti.

— Şi va se zică te duci la Burdujeni?

— Da.

— La Burdujeni. . bun vin... Dar pasport ai?

Cînd îi spun că n'am, începe să rîdă.

— Geaba umbli, domnule, nu te primeşte fără pasport. Ş'apoi dacă eşti romîn, nu te primeşte, şi s'a isprăvit. Ii fi umblat dumneata toată Europa, fără să te întrebe nimeni de pasport, dar iaca în Romînia n'ai să întri fără pasport, pentrucă dela graniţa Romîniei se începe Asia, domnule.

Şi am pus ramăşag pe două sticle de vin Riesling unguresc.

Am plecat împreună cu amicul.

La vama nemţească am găsit un singur funcţionar, care medita, fumînd o pipă de o formă foarte ciudată. I-am spus cine sînt şi unde mă duc; şi văzîndu-mă neamţul în trăsura mea, cu caii mei, şi a fi zis că n'oiu fi un pungaş, mai cu samă că nici mutra nu dă de bănuit că aşi avea o aşa nobilă meserie; m'a salutat foarte politicos, şi arătîndu-mi cu mîna, drumul liber, mi-a zis „bitte", şi am trecut.

Cel cu care am făcut prinsoarea s'a coborît din trăsură și venea pe jos, în urma mea, pentruca nu cumva tovărășia lui cu mine să-mi înlesnească intrarea în țară, el cunoscînd pe cei dela vama noastră, ca unul care deseori trece la cîte un vin, în Burdujeni.

In fața vămii romînești. la *potecă*, pe o bancă, la umbra unor pomi, stau trei funcționari — la nemți era numai unu.

Tustrei sînt foarte eleganți: niște uniforme luxoase și strălucitoare, și tustrei poartă ghete de lac în care ți poți face musteața. Ce voiți. popor bogat în țară bogată.

Fără să vrei, în fața unor asemenea mutre simandicoase, îți scoți pălăria și rămîi cu capul gol, și nu știi cum să ți măsori cuvintele.

La salutul meu respectos, nu-mi respunde nimeni.

Le spun cine sînt, și că am de vorbit cu domnul șef al vămei Burdujeni, în persoană.

— Ai pasport?

— Ba nu. Domnul șef al vămei Bunești mi-a spus că n'am nevoe de pasport.

— Foarte rău face domnul vameș, foarte rău.

Aici, domnul vameș dela potecă își ridicase glasul, se uitase crunt la mine și se sculase în picioare, parcă ar fi avut de gînd să mă înșface.

In vremea asta, austriacul meu sosește la vamă, dă mîna cu cei trei demnitari ai Sta-

tului romîn, şi aruncîndu-mi o privire triumfătoare, trece pe subt cumpănă, în ţara Moldovei.

La stăruinţele mele, unul dintre vameşii neînduraţi, îmi spune:

— In sfîrşit, du-te la domnul comisar; asta-i treaba d-sale.

Şi mi a întors spatele.

Peste drum de banca vameşilor, la umbra altor pomi, era banca pe care-şi faceau siesta agenţii siguranţei generale ai Statului romîn.

Brrr!!

Erau numai trei — la nemţi nu era niciunul.

Trei, dar care de care mai gulerat, mai au rit şi mai impunător. Ai fi zis că-s trei generali care aşteaptă soarta unei bătălii.

Cînd te întîlneşti cu un poliţist, simţi o uşoară indispoziţie la stomac: iar cînd vezi trei la un loc, capeţi o indigestie numaidecît.

Sînt idei pe care nu-i chip să ţi le scoţi din minte, oricît te-ai munci. Aşa, eu încă n'am putut să izbutesc a bănui măcar că se poate mînca lighioaia uricioasă numită *caracatiţă*. Şi asta n'ar fi nimic: dar nu îndrăznesc să vîr în gură *anghenare*, pentrucă din copilărie am apucat a crede că nu-i bună de mîncat, deşi n'am gustat niciodată acest lucru delicios, după opinia generală.

Iaca aşa şi cu poliţiştii. Or fi printre ei şi oameni gentili, poate chiar oameni cinstiţi —

dece nu ? — dar aşa ticăloşi poliţişti am întînit cele mai de multe ori, atîtea murdării i-am văzut făcînd, şi aşa de josnici s'au arătat în multe ocazii, încît nu-i pot concepe altfel.

Cei trei dela Burdujeni erau grozavi.

Se uitau la mine cu atìta dispreţ!

Orice aş spune, fără pasport nu pot trece.

— Domnule comisar, săptămîna trecută am fost la Ghimeş, pe la Palanca; n'am avut pasport, şi comisarul însuşi m'a dus până la vama ungurească. Tot fără pasport am trecut pe la Cîneni...

Şi era adevărat. Dar n'am spus că la Palanca era comisar un licenţiat în drept, care m'a condus până la Ghimeş, pentrucă eram în tovărăşia unui deputat şi a unui inspector silvic, iar la Cîneni am dat peste un vameş şi un comisar romîn din Europa.

Austriacul meu era încîntat; îşi lingea buzele gîndindu-se cum are să bee cele două sticle de Riesling.

Mai fac o încercare pentru a obţine clemenţa siguranţei generale a Statului romîn, dar comisarul îmi face un gest prin care-mi dă a înţelege că nu trebue să-l mai plictisesc.

Atunci am recurs şi eu la un talisman.

Mi-am îngroşat glasul, mi-am scos burta înainte şi am zis, apăsînd cuvintele:

— Domnule comisar, mi se pare curioasă

purtarea dumneavoastră față cu mine, care am fost prefect al județului Suceava.

Efectul a fost uimitor.

— Vă rog scuzați... n'am știut... poftim treceți... vă salut cu respect...

Cuvinte magice: „fost prefect“. Atunci am înțeles pentruce acest titlu îl văd tipărit pe cărțile de vizită ale multor „foști“.

Trebue să fie ciudată psihologia acestor oameni care din insolenți devin slugarnici, în fața unuia care a fost, măcar cîndva, stăpînul unuia dintre ai lor. Mintea unui asemenea polițist trebue să raționeze cam așa: „Domnul acesta, dacă a fost prefect, poate să mai fie; și eu, dacă sînt astăzi la Burdujeni, mîne poate să fiu unde va fi și el...“

De aici toa e celelalte consecinți firești.

Cîștigasem două sticle de vin Riesling, unguresc. Austriacul meu însă a găsit de cuviință că nu le-am cîștigat, pentrucă nu trebuia să întrebuințez cuvintele magice: „fost prefect“, fără care m'ași fi întors înapoi, dacă n'aș fi voit să întrebuințez, în cele din urmă, biletul pe care-l scosesem la vama din Bunești.

După ce mi-am isprăvit afacerile cu șeful vămei, m'am dus la oficiul postal, ca să dau o scrisoare recomandată.

Plecase expresul Berlin spre Ițcani și funcționarii poștei erau foarte ocupați cu cetirea corespondenței particularilor. Doi dintre ei își

arătau cu degetul cuprinsul unor cărți postale, și rîdeau. Cîteva cărți de acestea au intrat în buzunarele lor. Un altul să căznea să citească, în dreptul unui geam, prin cuperta unei scrisori, cuprinsul ei.

Zece minute le-am respectat frumoasa ocupație; apoi, ca să știe că cineva așteaptă să fie servit, m'am făcut că tușesc.

M'a privit unul dintre ei, surprins că mă aflu în sală, dar nu s'a deranjat.

I-am atras atenția că aștept cam de mult.

Enervat, s'a apropiat de ghișeu, s'a trîntit pe scaun, mi a zmuncit scrisoarea din mînă, a aruncat-o pe talerul cîntarului și m'a întrebat răstit: cine dă scrisoarea?

— Este scris pe dînsa, i-am răspuns.

După ce mi-a cetit numele, am văzut o grozavă schimbare în figura enervatului amploiat: s'a uitat la mine, zîmbind, s'a sculat în picioare, mi a întins recipisa, cu multă grație, și cu un glas foarte blînd, m'a întrebat:

— Dumneavoastră ați fost prefect!

Aceiași vrajă irezistibilă: „fost prefect".

Și dacă un „fost" poate să tragă atîtea foloase, închipuiască și orișicine ce însemnează să fii prefect!

Dincolo de fortificații

Am avut ocazia să călătoresc în tren, cîteva ceasuri, cu un fruntaș al unui partid politic, un om care are cuvînt hotărîtor în sfatul țării. Alergînd cu expresul pe valea Siretului, spuneam fruntașului, că noi, moldovenii, ar trebui să cerem și să stăruim din toate puterile, să ni se canalizeze Siretul, lucrare prin care am dobîndi patru mijloace de înălțare economică a urgisitei Moldove.

Și anume:

Dacă s'ar canaliza Siretul și s'ar face navigabil, agricultura Moldovei ar propăși, pentrucă transportul unui vagon de cereale, care costă astăzi din Nordul Moldovei până la Galați sau Brăila peste 150 lei,—cînd transportul s'ar face pe apă, n'ar costa nici pe jumătate, dela cea mai îndepărtată gară, iar pentru agricultorii de pe valea Siretului transportul s'ar reduce la mult mai puțin.

Prin canalizarea Siretului s'ar da agricul-

turii o imensă întindere de pămînt, de calitatea cea mai bună, pe care s'ar putea cultiva grîu pentru îndestularea întregii țării.

O lată Siretul canalizat, s'ar putea face irigații, ideal pe care ar trebui să-l urmărească țara asta, care—oricîte jertfe zadarnice am face—tot țară agricolă va rămînea și trebue să rămîe.

In sfîrșit, canalizîndu-se Siretul, s'ar naște o viață nouă, s'ar deschide un nou cîmp de activitate, pentru mulți care ar vrea să muncească, dar n'au ce.

Fruntașul politician a ascultat spusele mele, a gasit că am dreptate; și după ce mi-a arătat greutățile technice pe care le-ar întîmpina o asemenea lucrare, *păreri* care nu prea erau întemeiate, mi-a obiectat că, dacă Siretul ar deveni navigabil, s'ar face o concurență dăunătoare căilor ferate.

I-am arătat că și aceasta este o părere greșită.

Mai întăiu ar trebui să dispară mentalitatea aceasta nenorocită, după care publicul este creat pentru existența căilor ferate, și nu căile ferate sînt construite pentru satisfacerea trebuințelor publicului.

Din cauza acestei mentalități, cerealele noastre stau prin gări, în bătaia ploilor, până ce încolțesc în saci; din cauza asta nici-un tren nu mai pleacă și nu mai sosește la timp,

şi tot din cauza asta, personalul căilor ferate este de-o îndrăzneală şi de-o obrăznicie ne mai pomenită, cu călătorii care au nenorocirea să vie în contact cu dînşii.

Dacă s'ar face canalizarea Siretului de către nişte particulari, Statul nostru, care este negustorul cel mai nemilos, judecînd din punctul lui de vedere, ar avea dreptate. Această lucrare însă făcîndu-se tot de Stat, care şi poate îngrădi prin legi draconice ori-ce privilegiu, frica de concurenţa aceasta nu are nicio raţiune.

Scăzînd încasările căilor ferate dela transportul mărfurilor, ar scădea şi cheltuelile. E lucru firesc acesta: dacă nu vor mai circula sute de trenuri de marfă, care trebue să plece la ceasuri anumite, fie că au sau nu ce să transporte, n'are să se consume nici combustibil, n'are să se plătească nici personal, prin urmare n'are să fie cheltuială.

Pe de altă parte, venitul cu care s'ar micşora balanţa căilor ferate, ar încărca pe acel al navigaţiei pe Siret; şi nu numai că nu ar fi pierdere, în definitiv, pentru Stat, ci şi din această schimbare s'ar realiza un beneficiu: pentrucă deşi transportul pe apă este mult mai eftin de cît acel pe uscat, totuşi cîştigul este şi el mult mai mare la primul sistem de transport.

Tovarăşul meu de călătorie a recunoscut şi

aceste adevăruri, și cu toate acestea continuă să susție că Siretul nu trebue să fie canalizat, și ca ultim argument mi-a spus că acest lucru nu trebue făcut pentrucă... *Siretul' este dincolo de fortificații.*

Dincolo de fortificații!

Aceste trei cuvinte mi-au deșteptat o lume întreagă de amintiri, și mi-au născut o sumedenie de cugetări pesimiste.

Eu am călătorit foarte mult prin țară; ași putea ține recordul. Numai anul acesta, în timp de șapte luni, am făcut, cu drumul de fier, *cincisprezece mii* de kilometri, afară de drumurile cu trăsura.

Am văzut multe și am auzit multe. Și din toate am ajuns la convingerea că Romînia se compune din două țari cu totul deosebite: o țară din care se adună milioane și altă țară în care se cheltuesc acele milioane pentru folosul obștesc. Și hotarul între aceste două țări l-am determinat cu prilejul convorbirii avută cu fruntașul politician de care am vorbit: hotarul acesta este linia fortificațiilor.

Călatorul din drumul de fier recunoaște, în fiecare clipă, că străbate țări deosebite.

Poftim într'o zi în gara de nord, pe vremea cînd pleacă trenurile. Iată un tren foarte lung, cu vagoane directe pentru Tîrgoviște, Cîmpulung, T.-Jiu etc.; și iată un tren foarte scurt, cu vagoane foarte puține. Cel întăiu stră-

bate cu repezeciune țara de dincoace de fortificații; cel de al doilea merge gîfîind ca un ofticos spre pustiurile de dincolo de fortificații. Ba, mai mult încă, din București pleacă un tren, sera, care se oprește la Mărășești: pe linia fortificațiilor. Este un tren care merge numai până la hotarul țării de dincoace de fortificații. Deosebirea dintre cele două țări îți sare în ochi, privind gările. Dincoace de fortificații se face lux: dincolo de fortificații nu este nici strictul necesar. Până și Rîmnicul-Sărat are o gară monumentală, pe cînd gara din Iași, luminată cu petrol, îți face impresia locuinței unui calic. D'apoi linia propriu zisă? Dincoace de fortificații ace electrice, poduri solide, până și cantoane luxoase; dincolo de fortificații, podiște pe care le ia apa la cea întâiu ploae mai gospodărească, iar despre îmbunătățirile necesitate de progresul technicei— nici vorbă.

Aceiași deosebire o constată călătorul cu trăsura. Dincoace de fortificații, șosele splendide străbat toți munții; dincolo de fortificații, călătorul nenorocit care se avîntă spre Slănic ori spre Dorna, străbăte cu zilele în mînă, drumuri așa cum erau pe vremea lui Ștefan Vodă cel mare și sfînt. Dincoace de fortificații, de pildă în județul Dîmbovița, aproape nu mai există drumuri naturale, pe cînd din-

colo de fortificații, în Dorohoi de pildă, aproape nu se cunosc șoselele.

Deosebirea aceasta o constați numai din goana trenului și din trapul cailor. Iar dacă mai intri în orașe, și prin unele sate, și vezi unele lucruri, și auzi cele ce nu se pot vedea, nu mai stai o clipă la îndoială că altă țară e dincoace de fortificații și alta dincolo de fortificații.

Și consecința logică a acestor lucruri este că: pe cînd dincoace de fortificații răsar milionarii ca ciupercile după ploae, dincolo de fortificații se spulberă, ca de furtună, și ceiace a mai rămas adunat din alte timpuri.

Și care să fie pricina că România este împărțită în două țări, al căror hotar — linia fortificațiilor — este aproape vechiul hotar dintre foastele Muntenia și Moldova?

Avem mărturisirea guvernanților că țara este împărțită în două părți: una dincoace de fortificații, menite să fie și *Românii de mîne*, și alta dincolo de fortificații, menită să fie *Rusia* sau *Austria de mîne*, în caz cînd, numai cu acest preț, România de dincoace de fortificații ar putea fi menținută ca țară deosebită.

Această mentalitate nenorocită, faurită de oameni pe care ne place să-i socotim mari patrioți, explică pentruce țara de dincolo de fortificații este, cași fata moșneagului din poveste, urgisită de mama ei vitriga.

Dincolo de fortificații !

. . . .

Și cînd te gîndești că fortificațiile acestea au a fi apărate de soldații de dincolo de fortificații, și că acești soldați ar putea pătrunde și ei taina gîndirii guvernanților !...

Chestiunea bisericească

Avem, la ordinea zilei o serie de *chestiuni* sociale, care ne preocupă,— fără a mai vorbi despre chestiunile politice, care ne obsedează. Avem chestiunea ţărănească, chestiunea evreiască şi vor mai fi şi altele care, trecute poate pe al doilea plan, le dăm uitării pentru moment.

Iată însă că la orizontul vieţii noastre se ivesc zorile unei alte chestiuni, care parcă nu ne interesează, ne lasă indiferenţi, caşi cum nu ar fi vorba despre noi.

Este *chestiunea bisericească*.

Nu înţeleg prin aceasta ceiace se atinge despre organizarea breslei bisericeşti, despre cererile pe care ar putea să le facă preoţii, pentru îmbunătăţirea stării lor materiale, care poate ar fi justificate; nu vorbesc despre tendinţile preoţilor de mir de a face să înceteze privilegiile călugărilor, ceiace ar putea să con-

stitue o chestiune serioasă şi vrednică de a preocupa minţile tuturora; nu înţeleg, prin „chestie bisericească“ discuţiile din Sinod, şi deciziunile contrazicătoare ce se iau asupra micii Biblii şi nici chiar frământările Sinodului, pentru caterisirea episcopilor şi alte chestiuni interne, care la urmă pot să ne lase indiferenţi, întrucât privesc numai o clasă restrânsă de feţe bisericeşti, fără niciun reflex asupra lumii străine de această tagmă.

Nu e vorba despre ireligiozitatea poporului nostru. In adevăr, *credinţa* poporului nostru constă într'un mare fond de superstiţii şi nimic altceva, pe care le practică cu o adevărată religiozitate. Aceasta ar putea şi ar trebui, poate, să preocupe întreaga noastră preoţime şi ar fi, în adevăr, o mare chestiune bisericească.

Din complexul chestiunii bisericeşti ar putea face parte şi oarecare discuţiuni asupra organizării bisericii noastre, un adevărat Stat în Stat, cu Parlamentul ei, cu legile ei, care adeseori vin în conflict cu cele civile.

Dar nici despre aceasta nu-i vorba.

Nu înţeleg, prin „chestia bisericească“, nici neînţeleasa noastră procedare cu privire la diferitele culturi care se practică în ţară.

Să mă explic.

Principiul fundamental care deosebeşte legislaţiunea modernă de legiuirile cele vechi, este separaţiunea Bisericii de Stat. *Principiul*

acesta este numai *în principiu*, de oarece Constituţia, prin art. 21, stabileşte că: „Religiunea ortodoxă a Răsăritului este religiunea *dominantă* a Statului romîn". Ca religiune dominantă este şi reglementată şi Statul întreţine cultul bisericii ortodoxe, rămînînd ca celelalte culturi să se întreţie cum vor putea, garantîndu li-se prin Constituţie toată libertatea.

In ţara noastră sînt reprezentate mai multe culturi, avînd şi populaţiuni care aparţin mai multor religiuni.

Catolicii sînt destul de numeroşi. Sate întregi sînt populate, în marea lor majoritate, de catolici, precum prin judeţele Roman, Bacău, Tecuci, Putna, ba chiar şi în Cotnari, judeţul Iaşi, sînt romîni catolici şi pretutindeni au biserici catolice.

Mahomedanii sînt în mare număr în Dobrogea.

Evreii formează o mare majoritate în oraşele din Moldova, iar oraşelele din această parte a ţării sînt aproape exclusiv evreeşti.

Mai sînt şi protestanţi la noi în ţară, mai sînt şi alte culturi, precum a diversilor secte de lipoveni.

Ce procedare avem noi faţă cu aceste culturi deosebite?

Procedarea noastră mie mi se pare neînţeleasă.

Nici Statul, nici comunele nu contribuesc cu nimic la întreţinerea cultului catolic, ori a celorlalte culturi străine, şi aceasta în puterea principiului din Constituţie că religiunea dominantă a Statului romîn este religiunea ortodoxă a Răsăritului.

Inţeleg aceasta, dar atunci cum se explică faptul că acelaşi Stat clădeşte giamii pentru turcii din Dobrogea şi contribue la întreţinerea cultului lor?

S'ar putea obiecta că Turcii din Dobrogea sînt cetăţeni romîni şi au dreptul să li se înîntreţie cultul. Dar cetăţeni romîni sînt şi ţăranii catolici din satele noastre, şi cetăţeni romîni vor fi şi locuitorii din cadrilater, şi între aceşti locuitori sînt şi evrei; atunci ar urma ca şi sinagogile să fie întreţinute de Stat.

Vom face aceasta?

Iată, dar, încă un aspect al chestiunii noastre bisericeşti.

Dar nici despre asta nu-i vorba.

Chestiunea bisericească despre care înţeleg să vorbesc, este următoarea:

Mai zilele trecute am asistat la şedinţa unui cerc cultural dintr'un sat din Moldova.

Iţi făcea o plăcere deosebită să vezi mulţimea de ţărani, bătrîni, femei în vîrstă dar mai cu samă tinerimea, toţi îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, care se adunaseră de bună voe,

să asculte cuvîntările și sfaturile învățătorilor.

La sfîrșit, cînd lumea se pregătea să plece, preotul satului, un preot curat la suflet, cu vază între poporănii lui, s'a urcat pe catedră și a rugat pe locuitori să mai îngădue, ca să asiste la jurămîntul judecătorilor.

Nu am înțeles, la început, despre ce poate să fie vorba.

Am văzut apoi că preotul și-a pus patrafirul, a luat o cruce în mînă; trei săteni fruntași, s'au apropiat de el, au pus mîna pe cruce; preotul a cetit și fruntașii satului au repetat cuvintele unui jurămînt prin care se legau să fie nepărtinitori în judecarea pricinilor ce li se vor înfățișa.

Am înțeles atuncea destul de lămurit că acești trei fruntași erau judecătorii satului.

Am înțeles, dar am rămas cu desăvîrșire confuz.

Eu sînt de profesiune avocat; îmi exercitez profesiunea în fiecare zi; cunosc organizarea noastră judecătorească; știu bine că nu s'a votat nicio lege, până în acest minut, prin care să se modifice legile de organizare, sau să se creeze judecători speciali prin sate, și cu toate acestea asist la depunerea jurămîntului unor judecători sătești.

Am aflat apoi că I. P. S. S. Mitropolitul Moldovei, în înalta sa solicitidine pentru ță-

rani, care nu pot căpăta dreptate dela judecătorii creați de puterea legislativă — căci nu se vede ce alt motiv ar fi avut — a înființat, cu dela sine putere, un fel de judecătorii prin sate, compuse din preotului satului și din trei fruntași, care să judece pricinile dintre săteni, și după înalta poruncă judecătorii acеștia au depus jurămîntul.

Nu-mi venea să cred ceiace vedeam și auzeam, și cu toate acestea eram în fața unei crude realități.

Cunosc art. 104 din Constituție care glăsuește așa: „*Nici o jurisdicțiune nu se poate înființa, decît numai în puterea unei anume legi.* Comisiuni și tribunale *extraordinare nu se pot crea sub niciun fel de numire și sub niciun fel de cuvînt*".

Cum rămîne, dar, cu această jurisdicțiune, cu această comisiune extraordinară creată de Mitropolitul Moldovei, care nici într'un caz nu poate avea acest drept?

Inalt P. S. nu ar putea să institue nici măcar o comisiune extraordinară care să judece pe preoți, care sînt subalternii săi imediați, dar încă să creeze judecători prin sate, oricum i-ar boteza I. P. S. S.: jurii de împăciuire, judecători, etc.

Acest lucru mi se pare foarte grav.

Gravitatea constă în aceia că în fapta I. P. S. S. Mitropolitului Moldovei putem vedea în-

ceputul unui amestec ilicit al autorității bisericești în viața noastră socială, putem vedea chiar începutul unei veleități de ceiace se înțelege în Occident prin clericalism, și în fața unei asemenea mișcari lumea laică nu ar putea să rămîe nepăsătoare.

Deaceia sînt îndreptățit să zic că la orizontul vieții noastre se ivesc zorile unei.... chestiuni bisericești.

Puterea noastră de asimilare

Avem o ţară nouă, pe care am cucerit-o şi trebue să o facem o ţară romînească; populaţia acestei ţari se compune, în marea ei majoritate, din străini de neamul nostru, şi în acelaşi timp din duşmani neîmpăcaţi ai noştri. Pe toţi trebue să-i facem cetăţeni romîni, şi buni romîni.

Cum vom proceda?

Vom transporta şi acolo sistemul pe care-l întrebuinţam în ţara veche, faţă de o întreagă populaţie de evrei, pe care cu niciun preţ nu voim să i facem romîni, de oarece nici măcar nu i primim în şcoli şi pe care-i consideram ca pe nişte duşmani, pe cînd ei nu doresc altceva decît să fie consideraţi ca fii ai ţarii?

Vom importa sistemul Ungurilor după care orice suflet din ţara lor trebue să fie suflet de ungur — şi pentru a ajunge la acest scop, nu se dau în lături nici din faţa violenţii?

Guvernanţii vor alege sistemul, şi vor avea

răspunderea; în niciun caz, însă, nu cred că vor adopta sistemul întrebuințat în Dobrogea, unde nu s'a întrebuințat niciun sistem, dacă nu admitem că și *indiferența* este un mod de a conduce, spre o țintă care ar trebui să fie de mai înainte fixată, o populație menită să facă parte din un popor bine statornicit.

Nu știm încă nimeni ce se va face, și nici scopul acestor rînduri nu este de a da sfaturi sau de a emite păreri; vreau numai să arăt niște fapte care ni se par bine stabilite, și din care s'ar putea trage învățăminte folositoare.

Noi, Romînii, avem o mare putere de asimilare.

Dintr'un capăt la celalt al țării, populația Romîniei se compune în mare parte din indivizi de naționalități străine, ai căror ascendenți nu știau romînește, ai căror părinți uneori vorbeau prost romînește, iar ei sînt romîni: vorbesc romînește.

In Moldova, partea dintre Prut și Siret este toată locuită de oameni care, în cea mai mare parte, au fost Slavi. Astăzi încă sînt sate în care bătrînii aproape nu înțeleg romînește, precum este satul Siminicea, din județul Botoșani, pe cînd tinerii abia se mai pot înțelege cu bătrînii. In Muntenia sînt regiuni întregi populate de Bulgari, de Sîrbi, care toți vorbesc romînește, toți sînt Romîni, și nū au nici o veleitate de a-și revendica o origină de care

chiar sînt inconştienţi. Singuri numai Ungurii, care formează o populaţie compactă în parte din judeţele Bacău, Roman şi Tecuci, sînt mai recalcitranţi, sînt conştienţi de origina lor şi ţin să li se zică „Unguri“ şi nu „Romîni“.

Locuitorii munţilor nu intră în această regulă; numai ei par a fi Romîni de baştină, urmaşi ai celor veniţi din Ardeal, unde elementul romînesc este curat, pe cînd cîmpia noastră este alcătuită din naţii străine asimilate, care au un singur element comun: limba pe care o vorbesc, adică limba romînească.

Dacă asupra originei populaţiei noastre ţărăneşti s'ar putea face oarecare discuţii, populaţia oraşelor noastre este fără îndoială un amestec ciudat de indivizi de origini foarte diferite. Şi nu vorbesc despre acei locuitori ai oraşelor care şi astăzi vorbesc şi gîndesc în limba lor străină, chiar dacă o cunosc şi pe cea romînească; nu vorbesc de Evreii din Moldova, de Grecii, Bulgarii, Sîrbii, etc. din Muntenia, ci mă refer la acei Romîni cu nume romîneşti, dintre care unii nici nu înţeleg altă limbă decît a noastră, şi în tot cazul nu cunosc limba lor de origină.

Să intrăm în biurourile autorităţilor noastre, în tribunale, în şcoli, în căzărmi; să deschidem uşile cluburilor, să ne plimbăm pe strade şi să cercetăm cine sînt persoanele pe care le

întilnim, cine formează burghezimea noastră, conducătorii acestui popor.

Origina străină a unora o indică chiar numele pe care l poartă. Toţi cei în *idis*, *opol*, sînt greci; acei în *of* sînt ruşi; Armenii au numele lor invariabile; Polonezii se deosebesc prin terminaţiile lor în *eski*, *owski*, *ewski*, etc.; Bulgarii, Sârbii, Ungurii, pe toţi îi poţi cunoaşte depe nume, şi cu toate acestea mulţi dintre indivizii care poartă nume străine, despre care prin urmare nu putem sta la îndoială că sînt romîni *făcuţi* iar nu *născuţi*, nu ştiu limba lor de origină, adeseori nu ştiu altă limbă decît cea romînescă, şi nimeni nu le pune la îndoială sentimentele lor romîneşti.

Iată însă o sumedenie de oameni cu nume curat romîneşti; iată atîţi Ionescu, Dumitrescu Gheorghiu, Popescu, care prin nimic exterior frapant nu te îngădue să bănueşti că romînismul lor începe numai din minutul în care s'au născut, şi că părinţii lor se închinau în altă limbă, şi chiar altui Dumnezeu. Aceşti'a gîndesc romîneşte, traesc romîneşte, sînt Romîni necontestaţi de nimeni, nu cutează ei singuri a se bănui capabili de sentimente străine, sînt sinceri în sentimentele lor romîneşti, şi cu toate acestea mulţi dintre ei sînt fiii unor oameni străini, pripaşiţi cine ştie cum prin ţara asta şi intraţi în cetăţenia romînească cine ştie prin ce mijloace.

Pe toţi aceştia, fără să ne dăm nicio osteneală, ba fără să ne gîndim, i-am rupt dela origina lor, i-am făcut Romîni, fără să-i fi dat cu deasila să înveţe romîneşte la grădinile de copii, fără să-i fi pedepsit dascălii cînd i-ar fi auzit vorbind în altă limbă, ci această minune s'a operat numai prin puterea noastră de asimilare.

Şi am asimilat nu numai creştini, ceiace ar fi — până la un punct — mai puţin de admirat, dar am făcut acest lucru cu acel popor pe care-l credem mai inasimilabil dintre toate popoarele din lume: am asimilat Evrei, în aceleaşi condiţiuni ca să nu-i putem cunoaşte prin nimic exterior.

Cine nu cunoaşte cazuri concrete, nu ar putea crede cît de mulţi evrei de origina sînt astăzi Romîni sadea, maicusamă în Moldova.

Toţi Evreii botezaţi, şi care în general se însoară cu romînce, dau naştere unor copii care devin Romîni, şi doar numai numele de-i aminteşte origina lor, dacă se numesc ca deobiceiu *Bot z*, *Botezatu*.

Toţi străini care vin în contact mai intim cu noi nu pot rezista marii noastre puteri de asimilare, şi devin Romîni, în toată puterea cuvîntului, chiar la a doua generaţie.

O caracteristică a acestei asimilări, este că străinul devenit Romîn îşi păstrează unele calităţi sufleteşti specifice rasei şi clasei sociale

din care se trage şi le manifestează, mai cu osebire, faţa de fraţii de origină de care s'a despărţit.

Aşa, bunăoară, ura şi dispreţul Evreului în contra oricui nu este Evreu, devine antisemitism acut la Romînul în vinele căruia curge sînge de Evreu.

Bulgarul este sălbatec din fire. — Cînd cu mobilizarea noastră, mă aflam într'un oraş din Moldova de Jos. Intr'o sară populaţia oraşului făcu o grandioasă manifestaţie pe strade. Pe la răspîntii, prin faţa bisericilor şi a autorităţilor, diferiţi oratori de ocazie îşi arătau talentul. Toţi vorbeau cuviincios şi cumpătat; se aminteau vitejiile străbunilor, se înflăcăra tinerimea : se ţineau discursuri patriotice. Deodată se urcă pe scară un domn care începe să sbiere, cu un glas sălbatec, şi să atace pe Bulgari cu cea mai extremă violenţă ; cele mai dulci cuvinte la adresa lor erau cam acestea : viperi, năpîrci, şerpi veninoşi pe care i am crescut în sînul nostru, cărora trebue să li strivim capul cu călcăile,—rostite într'un acces de sălbătăcie neexplicabilă la un om normal.

Ce putea să motiveze această furie în contra Bulgarilor care, în definitiv, nu ne erau vinovaţi cu nimic ? Pentruce s'ar fi aţîţat ura noastră în contra unui popor care nu voia să ne dee, de bunăvoe, atîta pămînt din ţara lor, cît credeam noi că ne trebue ?

Eu am bănuit că celebrul mîncător de Bulgari nu poate să fie de origină Romîn, pentrucă patriotismul romînesc nu constă în ură și furie sălbatecă în contra unui popor vecin. Și nu m'am înșelat: cercetînd, mi s'a spus că furiosul orator era Bulgar sadea, fiul unui țăran de pe malul Dunărei, și că amicii lui politici îl numeau chiar Sarafof, deși numele lui oficial era într'o formă corectă romînească și deși era asimilat Romîn, veteran și pensionar.

Ce învățăminte am putea să tragem noi din această constatare de fapte, cînd ar fi să ne întrebăm cum ar trebui să procedăm la asimilarea populațiunii din țara nouă pe care am cucerit-o.

Un singur învățămînt cred că putem trage: după cum toți străinii pe care i-am asimilat pănă astăzi au căzut, în mrejele noastre, atrași de toleranța noastră religioasă, de blîndeța moravurilor noastre și de libertatea care au găsit-o în mijlocul nostru,—tot așa străinii din țara nouă vor cădea victimile puterii noastre de asimilare, dacă față de dînșii vom fi toleranți și blînzi și nu le vom știrbi libertățile cu care i-au obișnuit o altă stăpînire; și în curînd vom avea, în țară nouă, buni romîni dintre aceia care, astăzi, sînt cei mai strașnici Bulgari.

Antimilitarism

De cîtva timp presa noastră e frămîntată de un conflict ivit între lumea civilă și cea militară, din cauză că militărimea, călcînd un anume articol din Constituție, și-ar fi luat atribuțiuni pe care nu le are, și—prin *justiția ei*,—a pus în urmărire, a arestat preventiv și a judecat persoane învinuite că ar fi săvîrșit anume infracțiuni prevăzute și pedepsite de legile militare, pe cînd numai instanțele civile ar fi avut căderea să le judece, dacă în adevăr ar fi fost infracțiuni, etc., etc.

In toate acestea nu este nimic extraordinar; au fost, sînt și vor fi conflicte de atribuțiuni între diferitele instanțe judecătorești, maicusamă cînd o țară are atîtea soiuri de tribunale, menite să judece clase deosebite de oameni, cași cum călcarea unei legi se face în mod deosebit de către membrii fiecărei clase, ceiace ar justifica *justiții* deosebite.

Intru cît ar putea să se deosebească *justiția*

militară de *justiția civilă*, cînd JUSTIȚIA nu poate să fie decît una și aceiași pentru toată lumea? Această deosebire este evidentă, dacă prin justiție nu înțelegem acea *constans et perpetua voluntas*, care este imuabilă, ci prin acest cuvînt indicăm autoritatea care împarte justiția și care la militari este reprezentată prin indivizi care poartă epolete, iar la civili robă.

Conflictele de asemenea natura sînt, prin urmare, inevitabile; și din acest punct de vedere alarmarea presei noastre nu mi se pare justificata pe deplin.

Din faptul că un tribunal militar a condamnat pe un rezervist învinuit că și-a insultat superiorii, nu trebue să conchidem că se manifestează o *dictatură militară*.

Dacă tribunalul militar era competent sau nu să judece este rezolvirea unui conflict de atribuțiuni; dacă faptul incriminat intră sau nu în prevederile legii care se aplică, e o chestiune de interpretare.

De unde dictatura militară?

Unul din cei dați în judecată tot subt învinuirea că și ar fi insultat superiorul, a fost achitat, probabil pentrucă tribunalul militar a stabilit că faptul, așa cum s'a stabilit, nu întrunea elementele delictului de care era învinuit.

Corpul nostru ofițeresc, care nu formează

castă, nu poate fi bănuit că ar avea veleităţi de dictatură militară. Asemenea apucături sînt explicabile şi chiar justificate într'o armata în care ofiţerimea se recrutează din o clasă suprapusă, cu tradiţiuni de privilegii cu tendinţe exclusiviste; dar la noi, ţară eminamente democrată, unde corpul ofiţeresc, în zdrobitoarea lui majoritate, este recrutat direct din pătura cea mai adîncă a poporului, la noi nu ne putem îngriji de o dicatură militară, chiar dacă unii dintre ofiţerii superiori ar avea asemenea intenţii, pentrucă cei întâi care i ar pune stavilă, ar fi ofiţerimea însăşi, care ar cădea cea intâiu victimă acestei dictaturi.

Infiorătoarea dictatură militară, care alarmează presa noastră, poate să fie socotită, prin urmare, ca o nălucă.

S'ar părea însă că lumea noastră oficială este alarmată de o altă nălucă. Un ziar a anunţat că această lume s'ar fi preocupind de mijloacele prin care să se combată... *antimilitarismul.*

Antimilitarism? La noi?

Prin ce s'ar manifestă antimilitarismul acesta?

Sa recapitulăm oarecare fapte.

Balcanii fumegă. Fumul războinic ne învălue şi pe noi. *Populaţia* Bucureştiului manifestează pe strade şi cere să intrăm în foc. Populaţia asta care manifestează, se compune în mare parte din oameni care nu vor merge la răz-

boiu; populaţia asta are meseria manifestărilor: astăzi pentru un partid politic, mîine pentru altul; astăzi contra teatrului străin, mîne contra teatrului romînesc, cînd piesa e scrisă de un străin, etc., etc. Intr'o ţară ca a noastră, unde totul este centralizat, unde Bucureştiul se confundă cu ţara întreagă, asemenea manifestanţi, care fac şi desfac guvernele, se cam iau în samă.

Razboiul se declară. Un regiment care poartă un număr oarecare se compune, în mare parte, din bucureşteni, desigur că prea puţini dintre acei care au manifestat. Regimentul trece Dunărea şi se încep oarecare neplaceri, inerente unui războiu. Galăgioşii bucureşteni, cărora le place să se întituleze *intelectuali*, cred că le este permis să calce toate dispoziţiunile luate de superiorii ale căror ordine trebuiau numai să le execute. Comandantul regimentului simte nevoia să fie mai sever. Apaşii Bucureştiului, — care stăruiau să fie consideraţi *intelectuali*, — îşi încep meseria. Comandantul regimentului putea să aplice legea: să i împuşte. Nu a făcut asta, ci le-a aplicat cîte o corecţie. *Intelectualii* aceştia au umplut lumea cu vaetele lor.

Sînt aceste vaete manifestările unui antimilitarism?

Evident că nu.

Cîţiva scriitori, aceştia în adevăr intelectu-

ali, făcînd parte din diferite regimente, scriu ceiace au văzut, ceiace i-a impresionat în timpul campaniei. Lipsă de hrană la timp, oarecare brutalităţi, efect a unei enervări explicabile sau a unui atavism de neînlăturat, sînt descrise cu un colorit mai viu.

Descrierile acestea ale unor fapte reale, pe care nimeni nu le contestă, dar pe care le poţi scuza, descrieri prin care nu se îndeamnă la dispreţul instituţiei armatei, pot fi considerate ca manifestări de antimilitarism ?

Atunci care este antimilitarismul nostru contra caruia s'ar simţi nevoia de a se lua măsuri ?

Neînţelegeri între militari şi civili au existat totdeauna. Uneori aceste neînţelegeri au degenerat în violenţe de fapt, din partea militarilor şi în violenţe de limbaj, din partea civililor. In 1889, cînd d. Const. C. Bacalbaşa, pe atunci prim-redactor la ziarul *Lupta* a fost atacat de patru căpitani de geniu — violenţă de fapt — şi acesta a scris şi semnat articole vehemente, în care găsim cuvinte ca acestea : „Am fost atacat astăzi pe stradă şi pe la spate de către patru *mizerabili ofiţeri* de geniu...“, nimeni nu a văzut, din partea ziarului *Lupta*, campanie antimilitaristă.

Antimilitarist în teorie are dreptul să fie orişicine. Se înţelege că idealul ar fi o omenire în care să nu se vadă luciul baionetei,

să nu se audă sunetul trîmbiței: dar în starea actuală de lucruri, cînd vădit este că forța dictează, cine ar putea să se lese a fi ademenit de un ideal, care doar tîrziu de tot s'ar putea realiza, și în așteptarea lui, cine ar face operă de antimilitarism?

Și la urmă ce este antimilitarismul *militant*, singurul care ar putea motiva măsuri de combatere?

Țara clasică a antimilitarismului este Franța. Cum se manifestează, cum se practică acolo, vom înțelege expunînd numai cîteva din nenumăratele fapte similare.

In Franța, semnalul antimilitarismului a fost dat de o persoană oficială, d. Buisson, care a ajuns directorul general al învățămîntului primar și care la Congresul Păcii dela Lausanne, în 1869, a pronunțat un discurs, în care a zis: „Trebue ca mama să învețe pe copil că armele, sabia, pușca, tunul, sînt instrumente pe care trebue să le privim cași instrumentele de tortură întrebuințate cu cîteva veacuri în urmă și pe care le putem vedea în castelul Chillon. Și cînd nu vom mai vedea derbedei căscînd gura la părăzile militare; cînd în loc de a admira epoletele, veți fi obișnuit pe copii să-și zică: „O uniformă este o livrea și orice livrea trebue disprețuită, aceia a preotului și a soldatului, a magistratului și a lacheului, atunci veți fi făcut un pas înainte“.

In 1904, la un congres din Nîmes, mulţi profesori şi institutori votează în prezenţa aceluiaşi d. Buisson, o ordine de zi, în care se zice : „Congresul, *admirînd actele de curaj ale acelora care nu vor să poarte armele...*"

Şi dacă directorul general al învăţămîntului primar vorbeşte astfel, nu ne poate surprinde că Hervé, un simplu profesor, a zis : „Să adunăm în curte tot băligarul, toate murdăriile căzărmei şi, în faţa trupei în ţinuta No. 1, colonelul în mare ţinută să împlînte drapelul tricolor".

Profesorul Hervé este apoi primul redactor al „Revistei învăţămîntului primar", editată de „Societatea fundată de institutorii francezi pentru propaganda laică". In această revista, cetită de 10.000 de abonaţi, se scrie : „Se vorbeşte cu glas tare despre onoare, căci ea însăşi face foarte puţin caz de această onoare, căci ea însăşi se desonoreaza, arătîndu se publicului aşa de puţin demnă, aşa de puţin respectabilă, ca să nu zicem mai mult".

Aici nu mai este vorba de neînţelegeri trecătoare între civili şi militari, de cuvinte aspre, rostite din mînie şi regretate adouazi ; aici este o mişcare antimilitaristă în toată puterea cuvîntului, o mişcare antipatriotică, dacă patriotism şi militarism este acelaşi lucru.

Corpul herveismul, în Franţa, a dat multe roade.

Corpul institutorilor, în mare număr, a trecut de partea lui Hervé. Unul din ei scrie un articol în care zice: „Toată admirația noastră se îndreaptă către camaradul Hervé, care a avut sinceritatea și curajul real de a proclama în gura mare ceiace mulți din noi șoptesc".

Ne putem lesne închipui ce fel de activitate antimilitaristă desvoltă prin școlile lor niște învățători care scriu și iscălesc astfel de articole, ba care nu se sfiesc să spue: „Tot una-mi este dacă a-și fi institutor francez sau german".

Prin ziare și broșuri se face o întinsa propagandă antimilitaristă, în sensul arătat mai sus.

Și rezultatul?

Cîteva pilde:

In 1910 un brigadier din regimentul I de cuirasieri, ia cuvîntul într'o întrunire antimilitaristă, care avea de scop să îndemne pe recruți de a nu se prezenta la corpuri.

La Nîmes, rezerveștii regimentului 240, nemulțumiți că au fost obligați să se culce în corturi, își lovesc șefii, părăsesc cîmpul, cîntă *Internaționala* în fața cercului ofițerilor, cîntă *Carmagnola* înaintea Prefecturii și-și petrec noaptea la... Bursa Muncii.

In timpul crizei vinicole din 1907, Franța a văzut revolta regimentului 100 de linie. Soldații își lovesc șefii, pradă o pulberărie și

erau să tragă asupra fraților lor de arme, dacă un general n'ar fi reușit, prin o minciună, să împedice această luptă între frați.

Aceste exemple, dintre multe sute, ne arată lămurit ce este antimilitarismul în Franța, unde în mijlocul Parisului, după teatru, poți să auzi cîntîndu se pe strade :

De sang et de honte flétrie
Pour les horreurs que l'on subit,
En ton nom, à ton Biribi,
Tu peux crever, vieille Patrie.

La noi, nimic din toate acestea. Dimpotrivă, în Iunie 1913, s'a dat dovada celui mai desăvîrșit patriotism, cînd o lume întreagă a rămas uimită de avîntul și înflăcărarea poporului nostru, despre care puțini din noi nu ne îndoiam.

Și atunci pentruce să mai trîmbițăm un antimilitarism care nu există și care nu are nici rațiunea să existe ?

Micile incidente din zilele trecute, în curînd se vor uita ; lucrurile își vor lua cursul lor normal și atunci ne vom convinge că o nălucă a fost și antimilitarismul care a putut să tulbure, pe cîteva clipe, liniștea unor suflete sperioase.

Pe urmele răscoalelor

Dacă mergi noaptea cu trenul, între Verești și Bărdujeni și te uiți pe fereastra vagonului, zărești la oarecare depărtare niște globuri mari de lumină electrică, asemenea unor stele care sclipesc deasupsa unui pustiu.

Acolo este Sălcea, moșie pe care s'a făcut cea mai frumoasă gospodărie din țara noastră și s'ar face și astăzi, dacă n'ar fi intervenit rătăcirea din anul sîngeros 1907.

Cînd te duci din Verești la Salcea, treci printr'o alee mai lungă de un kilometru, plantată cu pomi de amîndouă părțile. E un drum public, plantat de proprietar, cu cheltuiala lui, și replantat cu îndărătnicie de nenumărate ori după ce țăranii, dușmanii arborilor, îi distrugeau, numai pentru plăcerea de a distruge.

In fundul aleii se zărește palatul din Salcea, în mijlocul unui parc mic, dar grațios și vesel.

Cine vrea să-și facă o palidă idee despre

ceiace au fost răscoalele din 1907, să poftească la Salcea, unde li se păstrează urmele cu multă sfințenie.

Te cuprinde groaza cînd pătrunzi în interiorul acestei locuinți cochete, ale cărei uși și ferești sînt înlocuite prin scînduri bătute în cue.

Năvălirile barbarilor nu puteau să facă dezastre mai grozave.

Nu a rămas nimic nesfărîmat. Uși, ferești mobile, totul a fost prefăcut în bucăți. Sobel de teracotă au fost dărîmate, caloriferile scoas din păreți, sîrmele dela conducta electrică a fost smulse și rupte, cărțile din bibliotec sfîșiate foae cu foae, și toate acestea lemnă ria, teracotă, ferărie, sîrme, hîrtie... toate za împrăștiate pe parchet —singurul lucru de preț care a ramas nevătămat, și asta numai pentru că țăranii nu i-au cunoscut valoarea.

Ca să poți înainta prin odăi, trebue să încaleci peste toate aceste sfărmături, care stau de patru ani neclintite, cași în ziua nenorocită cînd poporul cel mai blînd din lume a dat dovada unei sălbătăcii de care nimeni nu l-a bănuit.

Cum s'au petrecut aceste lucruri ? Cine i a îndemnat ? Unde și cum s'au înțeles ?.. Nimeni nu-ți poate spune nimic.

Se știa mai de înainte că se va întîmpla ceva ; și în zorii unei zile a năvălit puhoiul.

Vitele au fost scoase din grajduri și lăsate

slobode; trăsurilor li s'a dat drumul din deal înspre iaz; hamurile au fost tăiate în bucăți; apoi au început operația în casă.

Până și unii dintre servitorii vechi ai proprietarului s'au dedat la acte de vandalism. Se spune că un bucătar lovea cu toporul în mașina de bucătărie și răcnea: „douăzeci de ani m'am ars eu la mașina asta!"

Măcar pe bucătarul acesta nu l'a mînat la răscoală dragostea de pămînt și lipsa`lui.

Cîțiva dintre răsculați ajunseseră în turnul palatului, cu gînd să înceapă a-l dărîma din vîrf, cînd au văzut venind armata. In cîteva minute au dispărut cu toții lăsînd în urma lor numai ruine.

In locul răsculaților au venit soldații și ce a mai rămas nesfărămat de răsculați, a fost cucerit de soldați, care aveau sacii plini de trofee.

Pe toată valea Siretului, din județul Botoșani, s'a întins distrugerea. Hancea, Băneștii, Fîntînelele au avut soarta Salciei; numai Dumbrăvenii nu au suferit nimic.

Și lucru curios: se spune că în județul Botoșani răscoalele au avut un caracter antisemit; cu toate acestea și Salcea, și Hancea, și Fîntînelele erau gospodării creștinești, și au fost distruse, iar Dumbrăvenii, moșie arendată unor Evrei, au fost cruțați.

M'am dus și la Flămînzi, de unde au în-

ceput răscoalele, și am încercat să aflu cum a pornit furtuna. Dela nimeni nu poți să afli nimic, decît că proprietarul acestei moșii imense, ale căror hotare el nu le cunoaște, a arendat-o la doi Evrei deodată, care au început să se lupte între dînșii, care din doi să rămîie arendaș.

Și în ce consta lupta lor?

Cînd unul punea la arat, celălalt îndemna pe țărani să nu-l lase și făgăduia că le va da pămînt cu cincizeci de lei falcea.

Atunci cel dintaiu făgăduia țăranilor pămînt cu patruzeci de lei falcea, ca să are moșia pentru dînsul și țăranii s'au potrivit și s'au dat de partea celui cu patruzeci de lei falcea.

Și cînd acesta a rămas arendaș și țăranii au voit să facă învoelile, în loc de patruzeci de lei li s'a cerut o sută patruzeci, și atunci a început zizania, și au bătut pe administratorul moșiei, și s'a făcut multă larmă, pentru prea puțină treabă, și focul s'a întins peste toată țara.

Istoricul care se va încumeta să scrie istoria răscoalelor din 1907, va îmtîmpina multe greutăți, și mai cu samă va fi surprins aflînd ce s'a petrecut prin localitățile unde nu au fost răscoale.

Așa, în județul Suceava răscoale nu au fost, în adevăratul înțeles al cuvîntului, deși au fost uciși cîțiva țărani în satul Siliștea, unde totuși

nu fusese nici măcar un gînd de răscoală, şi în tîrguşorul Lespezi, compus numai din Evrei, pe care ar fi voit să-i prade cîţiva ţigani din Heciu. Cu toate acestea, în tot judeţul, afară de partea muntelui, ţăranii au fost bătuţi cu sălbătăcie, de către armată.

In fiecare sat în care intrau „coloanele volante", ţăranii erau întinşi la pamînt şi li se aplica un număr de lovituri, fixat mai înainte.

Pentruce ?

Pentruca să nu le vie gust să se răscoale.

Multe răzbunări mişeleşti s'au mai făcut prin sate. Pană şi preoţi şi învăţători au fost bătuţi, după cerinţa unor favoriţi ai celor trimeşi „să liniştească spiritele".

Imi aduc aminte cum într'o zi au intrat în curtea casei mele, peste o sută de ţărani din comuna Preuteşti, toţi îngroziţi şi hotărîţi să pribegească în Austria, pentru a scăpa de coloana volantă care trebuia să vie să liniştească spiritele şi în comuna lor.

Eu ce puteam să le fac? I-am dus la procuror ca să se tîngue şi să-i ia sub protecţia lui.

Ce s'a mai petrecut cu dînşii, le-a fost ruşine să-mi mai spue; şi astăzi, cînd îi întreb, ie schimbă vorba.

La Paşcani se stăruia foarte mult de către o persoană foarte influentă, ca artileria să dea

o reprezentaţie, punînd la încercare puterea distrugătoare a tunurilor celor nouă. Se stăruia, adică, să se bombardeze satul Lunca, de pe malul Siretului, ai cărui locuitori nu se adunaseră măcar la cîrciumă, în tot timpul cît a bîntuit furtuna peste ţară.

Nu a lipsit mult ca dorinţa şi curiozitatea persoanei influente să fie satisfăcută, şi nu ştiu căror împrejurări se datoreşte că în locul satului Lunca nu avem astăzi o movilă de cenuşă.

Orori inutile!

E un nou sens acesta, căci nu-mi pot închipui *orori utile*. Un gazetar a comis această expresie barocă, şi o lume întreagă o repetă, fără să-şi dea samă că nu are niciun înţeles.

Dacă în veacul al douăzecilea, într'o ţară pe care ne sdrăduim să o trecem în ochii lumii drept o ţară civilizată, se găsesc oameni cari ţipă în contra ororilor inutile, asta înseamnează că ororile utile sînt cel puţin scuzabile. Şi atunci trebue să se atîrne decoraţii, pe pieptul tuturor zbirilor, fie jandarmi rurali fie poliţişti din Bucureşti, care pun ouă răscoapte subsuoară, care bat cu vîna de bou, care întrebuinţează torturi rafinate, într'un scop util, de pildă pentru a descoperi un criminal.

Ororile acestea fiind făcute într'un scop util, sînt şi ele utile, după teoria acelor cu ororile inutile.

Oricare ar fi fost cauzele răscoalelor din 1907, oricît de departe înapoia vremii li s'ar cerceta origina, este incontestabil că aceste răscoale au determinat o epocă nouă, în istoria noastră. Incă nu putem să ne dăm samă de efectele produse, dar nu se poate contesta că asistăm la începutul unei transformări sociale.

Răscoalele au fost un mare eveniment.

Viitorul istoric al răscoalelor, care va cerceta actele oficiale — dacă se vor fi păstrat, lucru de care mă îndoesc — care va cerceta dosarul ororilor inutile, pe care ziarul *Adevărul* zice mereu că l a alcătuit, dar pe care nu l publică, probabil din puternice motive de prudență, acel istoric va cerceta și literatura dela 1907 încoace, pentru a vedea întrucît au fost influențați literații noștri de acest mare eveniment și ce ecou au găsit, în operele lor, suferințele îndurate de acei care au încercat să-și schimbe o soarta insuportabilă, în alta măcar acceptabilă.

Istoricul acesta se va aștepta să găsească lucruri de samă, avînd ca precedent războiul din 1877.

Desbrăcîndu-ne de orice șovinism și luîndu-ne curajul de a spune măcar o parte din ceiace gîndim, trebue să recunoaștem că toate victoriile reputate de „șoimii" noștri, pe cîmpiile Bulgariei, nu au avut o grozavă influență, în bine, asupra vieții noastre sociale.

S'au schimbat cîteva forme, dar fondul nu a rămas macar acelaşi, ci s'a înrăutăţit.

Şi cu toate acestea, deşi pe vremea aceia, numărul literaţilor noştri era foarte restrâns, totuşi s'a scris foarte mult, pentru a se glorifica războiul, şi s'au scris chiar lucruri de valoare; ba până şi unii dintre scriitorii tineri de astăzi se inspiră din amintirile vitejiilor de atunci.

La 1907 eram în alte condiţii. Mintea neamului nostru era frământată de idei prielnice poporului. Aveam chiar formaţiuni politice în ale căror programe punctul principal era grija de starea poporului; aveam poporanişti, naţionalişti toţi însufleţiţi de cele mai bune gînduri pentru popor şi naţiune, şi a căror activitate pentru ajungerea la ţintă urmărită îmbrăţişa şi literatura, aşa că aveam o literatură poporanistă, o literatură naţionalistă...

Nu putem pune la îndoială sinceritatea poporaniştilor şi a naţionaliştilor noştri, nici nu putem contesta că între ei sînt talente reale, care s'au manifestat aşa de frumos în artă. Dar întrucît talentele aceste, oamenii aceştia sensibili, fost-au zguduiţi în sufletul lor de peripeţiile dramei înfiorătoare din 1907, şi în ce lucrări ale lor se oglindeşte ceiace au simţit şi au cugetat, despre cel mai însemnat eveniment din istoria poporului nostru?

TABLA DE MATERII